

XEMYC
HÆMUS

ГРАВИТАЦИЯ

БОРИС СИМОВ

Кризата в нашето училище:
Що е възпитание?

КОЛЕЛО

ДЖЕНИ МАДЖАРОВ

Има ли митологична връзка
между коня Шарколия и *sárkány*?

СТРАНИЦИ

МИЛЕН РУСКОВ

Възвишение (*откъс*)

ЛАЙОШ ПАРТИ НАД

Ръкописан възвиш

Превод: Светла Кьосева

Подлагай всичко на съмнение!
*Интервю на Емил Басат
с преводачката Юлия Крумова*

ШАНДОР МАРАИ

Четирите сезона: Януари

Превод: Юлия Крумова

АНТАЛ СЕРБ

Легенда за Пендрагон

Превод: Юлия Крумова

ЗА ДЕЦАТА

ЮЛИЯ СПИРИДОНОВА

Каква магия крие се в снега?
(*откъс*)

ЗА АВТОРИТЕ

GRAVITÁCIÓ

5

BORISZ SZIMOV

Válság az iskolánkban: Mi a nevelés?

Csikhelyi Lenke fordítása

KERÉK

13

DZSENI MADZSAROV

Van-e mitológiai kapcsolat
a sarkolija ló és a sárkány között?

Csikhelyi Lenke fordítása

OLDALAK

31

MILEN RUSZKOV

Felmagasztosulás (*részlet*)

Krasztev Péter fordítása

49

PARTI NAGY LAJOS

Írott magaszt

55

Mindent vess alá a kételkedés
próbájának. *Emil Baszat interjúja
Julija Krumova fordítóval*

Kovács Gergely Lajos fordítása

69

MÁRAI SÁNDOR

Négy évszak: Január

73

SZERB ANTAL

A Pendragon-legenda

GYEREKEKNEK

83

JULIA SZPIRIDONOVA

Milyen varázslatot rejt a hó?
(*részlet*)

Iván Andrea fordítása

96

A SZERZŐKRŐL

БОРИС СИМОВ

Кризата в нашето училище*

BORISZ SZIMOV

Válság az iskolánkban*

*Глава VII от труда на архимандрит Борис,
издаден от Св. Синод на БПЦ през 1928 г.

*Borisz archimandrita munkájának VII. fejezete,
kiadta a Bolgár Pravoszláv Egyház Szent Szinódusa 1928-ban.

Нашето училище трябва да се пресъздаде и нашата младеж да се превъзпита. Нашето училище не съществува като възпитателен институт. То дава само познания и почти никакво възпитание. Това е не само грешка, но и същинско престъпление с училището и младежта в него. Да се мисли, че един институт, какъвто е училището, дето един младеж у нас прекарва най-малко 7, обикновено 12, а понякога и 16 години, може само да обучава, но не и да възпитава, може да се занимава само с ума и да игнорира напълно душата, е едно тежко, съдбоносно заблуждение. Това заблуждение е гибелно. Последиците от него са грозни. Затова, то трябва да се поправи най-подир. Трябва най-подир да се спрат ония заблуждения в нашето просветно дело, които носят отрова за българската младеж и гибел за българския народ. Трябва най-подир да спре игнорирането на човека и презирането на човешката душа, да спре онова престъпление, което стои като Каиново петно върху челото на нашето училище и на мнозина, които работят в него. Трябва най-подир нашето училище да стане възпитателен фактор и да отговори по тоя начин на своето високо предназначение. А то ще стане такъв фактор само тогаз, когато в детето дири и вижда преди всичко най-ценното: човека, а в човека – най-великото: душата, а в душата – най-възвишеното: Бога!

Училището трябва преди всичко да възпитава. Но какво нещо е възпитанието? Възпитание, в широк смисъл на думата, е отглеждане, отхранване високи добродетели в човека. Чистите добродетели са най-нежните, най-очарователните цветя, които цъфтят в човешката душа. Те не се раждат и не растат нийде другаде. Те изсъхват и загиват върху каменистата почва на сухия разсъдък. Те трябва да бъдат грижливо пазени и от сланата на студения ум. Добродетелите са най-съвършената красота на човешката душа и най-голямото очарование на човешката личност.

Възпитание значи: питание, хранене на душата с ония елементи, които поддържат нейния живот. Не само нашата материална природа – тялото, но и нашата духовна същност – душата, има нужда от храна. Храната на тялото е материална, а храната на душата – духовна. Каквато е природата, такива са и елементите, които поддържат нейния живот. Кои елементи поддържат живота на душата? С какво се храни и живее тя? Човешката душа се храни с най-чистите и най-възвишените неща: с доброто, истината, любовта, правдата, чистотата, светостта. Когато нашата душа почувства и преживее напълно тези велики духовни сили и ценности, тя се издига и стига до най-съвършеното добро, най-съвършената истина, най-съвършената любов, най-съвършената правда, най-съвършената чистота, най-съвършената святост, стига до Бога. Душата може да живее само с Бога и в Бога. Щом се откъсне от Бога, душата загива, защото въвн от Него няма нищо, което би могло да поддържа нейния живот, защото въвн от Бога няма добро, няма истина, няма любов, няма правда, няма чистота, няма святост. А щом загине душата, загива и човекът като човек, ако ще би той да има и най-големия ум.

Az iskolánkat újra kell teremtenünk és ifjúságunkat át kell nevelnünk. A mi iskolánk nevelési intézményként nem létezik. Csak ismereteket ad, és szinte semmi nevelést. Ez nem csupán hiba, hanem valódi bűn az iskolával és az iskolába járó fiatalokkal szemben. Azt gondolni, hogy egy olyan intézmény, mint az iskola, ahol egy fiatal nálunk legalább 7, általában 12, de olykor 16 évet is eltölt, elég, ha oktat, nevelnie felesleges, elég, ha csak a szellemmel foglalkozik, és teljesen mellőzheti a lelket – nos, ez súlyos, sorsdöntő tévedés. Végzetes tévedés. A következményei borzalmasak. Ezért változtatni kell rajta valahára. Véget kell vetni azoknak a tévelygéseknek oktatásügyünkben, amelyek mérgezik a bolgár ifjúságot és pusztulást hoznak a bolgár népre. Véget kell vetni az ember semmibevételének és az emberi lélek lenézésének, véget kell vetni a bűnnek, amely Káin-bélyegként éktelenkedik iskolánk és sok benne dolgozó ember homlokán. Iskolánknak végre nevelési tényezővé kell válnia, és mint ilyennek, meg kell felelnie magasztos küldetésének. De csak akkor fog ilyen tényezővé válni, amikor a gyermekben mindenekelőtt a legértékesebbet látja és keresi: az embert, az emberben pedig a legnagyobbat: a lelket, s a lélekben a legmagasztosabbat: Istent!

Az iskolának mindenekelőtt nevelnie kell. De vajon mi a nevelés?

A nevelés a szó tágabb értelmében gondoskodás, a kiváló tulajdonságok táplálása az emberben. A tiszta erények a leggyöngédebb, legelragadóbb virágok, amelyek az emberi lélekben nyílnak. Nem fogannak és nem növekednek sehol másutt. Elfonnyadnak és elpusztulnak a száraz mérlegelés köves talaján. Gondosan kell őrizni őket a rideg ész sivárságától. Az erényekben nyilvánul meg az emberi lélek legtökéletesebb ékesége és az emberi személyiség legnagyobb varázsa.

A nevelés a lélek táplálása, feltöltése olyan elemekkel, amelyek megtartják. Nem csupán anyagi lényünknek, a testnek, hanem szellemi lényegünknek, a léleknek is szüksége van a táplálékra. A test tápláléka materiális, a lélek tápláléka szellemi. Amilyen a természet, olyanok az alkotóelemei is. Mely elemek tartják fenn a lélek életét? Mivel táplálkozik, miből él? Az emberi lélek a legtisztább és legmagasztosabb dolgokkal táplálkozik: a jóval, az igazsággal, a szeretettel, az igazságossággal, a tisztasággal, a szentséggel. Amikor a lelkünk teljes mértékben átérzi és megéli ezeket a nagy lelki erőket és értékeket, felemelkedik, és eljut a legtökéletesebb jóhoz, a legtökéletesebb igazsághoz, a legtökéletesebb szeretethez, a legtökéletesebb igazságossághoz, a legtökéletesebb tisztasághoz, a legtökéletesebb szentséghez, eljut az Úrhoz. A lélek csak Istennel és Istenben élhet. Ha elszakad az Úrtól, a lélek meghal, mert Őrajta kívül nincs semmi, ami képes volna fenntartani életét, Istenen kívül nincs jó, nincs igazság, nincs szeretet, nincs igazságosság, nincs tisztaság, nincs szentség. Ha pedig meghal a lélek, meghal az ember embersége is, lett légyen bár a legnagyobb ész birtokában.

A nevelés azt jelenti: felébreszteni a lelkiismeretet az emberben. Vagyis felébreszteni és állandóan fenntartani azt a titokzatos erőt az emberi lélekben, ami megkülönbözteti a jót a rossztól, és képessé tesz bennünket arra, hogy örömmel és lelkesedéssel éljük meg a jót, a rosszat pedig kinnal és undorral fogadjuk; ami színlelés nélkül dicser és korhol, kérlelhetetlenül ítél és felment; ami szabályozza a lélek belső életét, hű

Възпитание значи: будене съвестта в човека. Значи пробуждане и всегашно бдение на оная тайнствена сила в човешката душа, която разграничава доброто, от злото и ни прави способни да чувстваме доброто като радост и възторг, а злото като мъка и отвращение, която нелицемерно одобрява и укорява, неумолимо съди и отсъжда, която регулира вътрешния живот на душата, бди непрестанно като верен страж над нея и я пази от гибел. Съвестта е чувство и норма за вътрешния живот на душата, тъй както е физическото чувство за живота на тялото. Както чрез физическото чувство ние узнаваме дали тялото е здраво или болно, тъй също чрез съвестта чувстваме, какво е състоянието на нашата душа: живее ли в нея доброто – тя е спокойна и бодря, защото расте и се издига; проникне ли в нея злото – тя страда и се мъчи, защото се руши и загиба. Само чрез съвестта ние узнаваме, че доброто е светлата сила, която поддържа живота на душата, а злото – тъмната сила, която руши нейния живот. Без съвестта, без тоя Божи глас в човешката душа – глас, който напомня и предупреждава, зове и внушава, не е възможен никакъв нравствен живот. Без него човек би загинал като човек.

Възпитание значи: правилна насока и твърдо укрепване на волята в доброто. След като човек почувства в себе си доброто, той трябва непрестанно и неуклонно да го твори в живота. В човека не трябва да има никакво колебание между добро и зло. Той трябва всякога да избира и твори само доброто, а да отбягва и побеждава злото. Само тогава, когато човек се затвърди окончателно в доброто, той става проясен и завършен като нравствен характер. Само тогава той е положителна творческа личност.

Възпитание значи: пробуждане вечната жажда и висшите устремности на човешката душа. Душата е Божие дихание. Тя е вдъхната на човека от Бога. Нейната родина е небето. Заключение в тялото на земята, тя страда и копнее за небето. Една непрестанна жажда я мъчи за първоизточника на живота – Бога. Тя се стреми непрестанно нагоре, към висшите предели на всичко възвишено и светло – там, където царува Бог. Това е целта на нейното съществуване. Във вечната жажда към Бога се състои и нейният живот. В стремеж нагоре се крие и нейното величие.

Възпитание значи: пълно проникване на човешкото сърце от всеобемна, божествена любов. От любов, която не знае мярка и предели, която иска да обгърне цялата земя и да стигне до небето, да проникне всичко на небето и земята, да прегърне всички: и близки, и далечни, и свои и чужди, и приятели, и врагове, и знайни, и незнайни. От любов, която обича и тогаз, когато я мразят, която благославя и тогаз, когато я проклинат, която прави добро и тогаз, когато ѝ пакостят. От любов, която иска да превърне човешкото сърце в олтар на Бога, Който е абсолютната любов.

Възпитание значи: пълен развой на положителните творчески сили на човешкия дух и всестранно усъвършенстване на човешката личност. Човек трябва да бъде не рушител, а творец по подобие на всемогъщия Творец. Човек трябва непрестанно да се усъвършенства и да се стреми към вечния идеал на абсолютното съвършенство – Бога. Човек е създаден по Божи образ и Божие подобие,

стражакént өркөдйк фөлтте szakadatlanul és megmenti a pusztulástól. A lelkiismeret a lélek belső életének érzése és mértéke, éppen olyan, mint a test életének fizikai érzése. Mint ahogyan a fizikai érzésből tudjuk meg, hogy a testünk egészséges-e, vagy beteg, ugyanúgy a lelkiismereten át érezzük, milyen a lelkünk állapota: ha él benne a jó, akkor nyugodt és derűs, mert növekszik és felemelkedik; ha a rossz férkőzött bele, szenved és kínlódik, mert romlik és pusztul. Csak a lelkiismeret által tudhatjuk meg, hogy a jó az a fényes erő, amely fenntartja a lélek életét, a rossz pedig az a sötét erő, amely pusztítja. A lelkiismeret nélkül, az emberi lélekben megszólaló isteni hang nélkül – a hang nélkül, amely emlékeztet és figyelmeztet, hív és sugalmaz – nem lehetséges semmiféle érényes élet. Nélküle az emberből kiveszne az emberség.

A nevelés a jóra való szándék helyes irányba terelését és szilárd megerősítését jelenti. Miután az ember megérzi önmagában a jót, állandóan és tántoríthatatlanul azon kell dolgoznia, hogy azt életre keltse. Az ember semmiképpen nem habozhat választásában a jó és rossz között. Mindig a jót kell választania és tennie, és el kell kerülnie, hogy a rossz diadalmaskodjék. Csak amikor véglegesen megszilárdul a jóban, akkor válik az ember megvilágosulttá és erkölcsi jellemét tekintve befejezetté. Csak ekkor lesz belőle pozitív alkotó személyiség.

A nevelés azt jelenti: felébreszteni az emberi lélek örök sóvárgását és felfelé törekvését. A lélek Isten lélegzete. Az Úr lehelte be az emberbe. A lélek hazája a menny. A földi testbe zárva szenved és a menny után sóvárog. Szakadatlan szomjúhozás gyötöri az élet forrása, az Isten után. Szakadatlanul fölfelé törekszik, minden magasság és világosság felső határai felé – oda, ahol Isten uralkodik. Létének ez a célja. Az Úr utáni örök sóvárgása számára az élet. A fölfelé törekvésben rejlik nagysága is.

A nevelés azt jelenti: az emberi szívet teljesen áthatja a mindent átfogó isteni szeretet. A szeretet, amely nem ismer mértéket és határokat, amely átfogja az egész földet és az égig ér, amely mindent áthat a mennyben és a földön, mindenkit átölel: a közelállót és a távolit, a sajátot és az idegent, a barátot és az ellenséget, az ismerőst és az ismeretlent. A szeretet, amely akkor is szeret, ha őt gyűlölik, amely akkor is áld, ha őt átkozzák, amely akkor is jót tesz, ha őt megkárosítják. A szeretet, amely az emberi szívet Isten oltárává akarja változtatni. Amely maga az abszolút szeretet.

A nevelés azt jelenti: az emberi szellem pozitív alkotó erőinek teljes fejlesztése, és az emberi személyiség sokoldalú tökéletesítése. Az embernek nem rombolónak, hanem alkotónak kell lennie, a mindenható Teremtő mintája szerint. Az embernek szakadatlanul tökéletesítenie kell önmagát, és közelítenie kell az abszolút tökéletesség, Isten örök eszménye felé. Az ember Isten képére és hasonlatosságára teremtetett, ezért mind jobban és jobban fel kell tárnia önmagában Isten arcát, és hasonlónak kell válnia Őhöz. Az embernek át kell istenülnie anélkül, hogy istenítené önmagát. A nevelésnek szakavatott külső ráhatással és mély belső átéléssel kell megújítania és felemelnie az embert, s Istenhez hasonlónak kell tennie őt.

Ez a lényege és ezek a céljai a nevelésnek. Mindenekelőtt mély belső folyamat ez, amely áthatja a teljes emberi személyiséget. A belső megújulás és felemelkedés, a belső felmagasztosulás és lelki kivirágzás folyamata ez. Ez a folyamat kizárólag vallásos, mert a lélek életét érinti. Márpedig az emberi lélek minden tiszta élménye vallásos. Ma-

10

Християнското възпитание е също най-правилното и най-рационалното, защото то взима човешката природа тъй, както тя е създадена от Бога с всичките ѝ дарби и склонности, не игнорира нищо в нея и не се стреми нито да ѝ отнеме нещо свойствено, нито да ѝ придаде нещо чуждо. Християнското възпитание върви по най-правилния път и преследва най-съвършената цел: то едновременно изкоренява от човека всичко отрицателно и зло и утвърждава в него всичко положително и добро и се стреми по този начин да доведе човешката природа до най-пълното съвършенство, което е възможно на земята.

11

Csíkhelyi Lenke fordítása

ДЖЕНИ МАДЖАРОВ

Има ли митологична връзка
между коня Шарколия и *sárkány*?

DZSENI MADZSAROV

*Van-e mitológiai kapcsolat
a sarkolija ló és a sárkány között?*

В БЪЛГАРСКАТА И ДРУГИТЕ БАЛКАНСКИ КУЛТУРИ името *Шарколия* е свързано основно с песните от юнашкия епос за Крали Марко. То се среща още в разновидности като *Шара*, *Шаро*, *Шарко* и пр. В колективното познание на народа и в българската езиковедска литература значенията на имената *Шарко*, *Шарколия* се обясняват със смисъла „шарен, обагрен кон“ (Младенов 1941: 691, РБЕ 1977: 691). За корен на лексемата се приема частта *шар*, която е от мъжки род и се обяснява с три значения: 1. боя, цвят, багра; 2. боядисана прежда за украса на тъкани; 3. цветна ивица тъкан или плетиво (Младенов 1941: 691, РБЕ 1977: 691, Мъжлева 1990: 196, Бакотић 1936: 1374).

Името *Шарколия* е известно като едно от имената на конете, с които епичният юнак Крали Марко извършва геройства, влиза в битки и изобщо язди. Според изследвания на фолклористите южнославянският юнашки епос е развитие на по-ранна песенна традиция, която продължава съществуването си с обновени сюжети, персонажи и поетични форми през периода XIV–XX век (Динев 1972: 430, 519, 521). В юнашките песни персонажът Крали Марко се появява през XIV–XV век. Предполага се, че за първообраз на героя служи историческата личност Марко (син на Вълкашин), който в края на XIV век е владетел на обширна област между Шар планина, река Вардар и Охридското езеро с център Прилеп. Тук няма да разглеждаме противоречивата историческа личност на Марко, който за известен период от време е лоялен съюзник на османския завоевател, нито причините и предположенията защо и как той се преражда в образа на величавия и обичан от народа юнак Крали Марко. За настоящото изследване е важно, че през този период във фолклора, заедно с Марко, се появява и художественият образ на неговия верен спътник – конят Шарколия. Настоящата разработка прави опит да потърси произхода на това име.

Логично е първоначално да се предположи, че името на коня може да бъде свързано с близкостоящата до владенията на Марко Шар планина, за която има много легенди и предания. Според това предположение, ако името се раздели на съставни езикови части, то ще се получи сбора от „Шар–ко–ли–я“, където в основата на думата наистина стои името на планината. В така разглежданата лексема приставката „-ко“, подобно на „-о“, е звателна и умалителна форма в българския език, от която се получават имената *Шарко* и *Шаро*. Приставката „-ли“ е турска, която се среща във вариантите – „-li, -lă, -lu“ и пр., като според езиковата логика на турския език с нея в лексемите се означава локален произход, локална принадлежност, местоположение (Боев 2006: 13). Такъв пример е „варна-ли-я“, производно от селищното име Варна. Последната приставка в лексемата „-я“ е за благозвучие. По силата на това предположение името *Шарколия*, преведено на съвременен български език, би следвало да звучи като „Шаренец“ или „Шарпланинец“, подобно на „Балканец“.

Основание за горното предположение дава донякъде една легенда, документирана в Македония, в която се обяснява, че името на планината Шар се образувало след края на световния потоп и плаването на Ной с лодката му. Когато водата започнала да се оттича, най-напред над вълните се показали върховете на Ри-

А БОЛГАР ЕС МАС БАЛКАНИ КУЛТУРАКАН а *Sarkolija* нѐв alapvetően а Krali Markórol szóló eposz dalaihoz kapcsolódik. *Sara*, *Saro*, *Sarko* stb. változatokban is találkozhatunk vele. A nép kollektív tudatában а *Sarko*, *Sarkolija* nevek jelentését а „tarka, többszínű ló” fogalmával magyarázzák (Mladenov 1941: 691, RBE 1977: 691). A lexéma gyökereként а *sar* gyököt fogadják el, amely hímnemű, és három jelentéssel magyarázzák: 1. festék, szín, színezék; 2. szőttesek díszítésére szolgáló festett fonál; 3. színes csík szőttesben kötésben (Mladenov 1941: 691, RBE 1977: 691, Mazsleкова 1990: 196, Bakotity 1936: 1374).

A *Sarkolija* nevet úgy ismerjük, mint Krali Marko eposzi hős lovai nevének egyike, ezeket lovagolta, ezeken ment а csatába és vitte véghez hőstetteit. A folkloristák kutatásai szerint а délszláv hőseposz egy korábbi énekes hagyományt fejlesztett tovább, amely hétköznapi szűzsékbен, szereplőkkel és költői formákban él tovább а XIV–XX. század közti időszakban (Dinekov 1972: 430, 519, 521). A hősi énekekben Krali Marko személye а XIV–XV. században jelenik meg. A feltételezés szerint а hős előképeül аз а Marko (Valkasin fia) szolgált, aki а XIV. század végén а Sar-planina, а Vardar folyó és аз Ohridi-tó által határolt nagy terület ura volt, Prilep központtal. Nem tárgyaljuk itt Marko ellentmondásos történelmi személyiségét, aki egy ideig lojális szövetségese volt аз oszmán hódítónak, sem аз okokat és feltételezéseket, hogy miért és hogyan született újjá а nagyhatalmú és а nép körében szeretett Krali Marko vitéz alakjában. А jelen kutatás szempontjából аз а fontos, hogy ebben аз időszakban jelenik meg а folklórban Markóval együtt, hűséges útitársának, Sarkolija lónak а megörökített alakja is. А jelen dolgozat megkísérli kibogozni е нѐв eredetét.

Logikus eleve feltételezni, hogy а лó neve kapcsolódhat а Marko birtokaihoz közel eső Sar-planina hegységhez, amelyről sok legenda és monda szól. E feltételezés szerint а нѐв több nyelvi elemből áll, így kapcsolódik egybe: „Sar-ko-li-ja”, ahol а szó alapját valóban а hegység neve képezi. Az így tárgyalt lexémában а „-ko” tag, аз „-o” -hoz hasonlóan, megszólító és becéző forma а болгár nyelvben, innen ered а *Sarko* és *Saro* нѐв. А „-li” tag török, „-i, -lă, -lu” stb. variánsokban fordul elő, és а török nyelv logikája szerint а lexémákban lokális eredetet, lokális hovatartozást, helyet jelöl (Boev 2006: 13). Ilyen példa а „varna-li-ja”, а Varna településnévből eredően. А lexéma utolsó tagja, а „-ja” а jó hangzást szolgálja. E feltételezés értelmében а *Sarkolija* нѐв, mai болгár nyelvre fordítva, „Sarenec” vagy „Sarplaninec” (sarplaninai) lehetne, а „Balkanec” -hez (balkáni) hasonlóan.

А fenti feltételezéshez alapul szolgálhat bizonyos fokig egy Macedóniában lejegyzett legenda, amely elmagyarázza, hogy а Sar-planina аз özönvíz és Noé bárkájának partot érése után keletkezett. Amikor а víz kezdett visszavonulni, először а Rila-hegység csúcsai bukkantak ki а vízből, ezeket követte а Kozsuh, majd а Sar. Az utóbbi hegység csúcsait hófoltok tarkították, erről kapta а jelenlegi nevét is (Vrazsinovszki 198: 101-102). E népi etimológia alapján feltételezhető, hogy а lokális hovatartozáson kívül а лó nevében valószínűleg egy másodlagos jelentés is van, mint „színes”, „foltos” vagyis „tarka” лó. E feltételezés megfelel а болгár és külföldi nyelvészek minden eddigi tudományos értelmezésének (Mladenov 1941: 691, RBE 1977: 691, Mazsleкова 1990: 196). Hasonló egyébként а болгár folklorisztika magyarázata is, amelyet egy elbeszélés támaszt alá, arról, hogyan és milyen módon kapta nevét аз eposzi лó. Az elbeszélés szerint Jana számovila

ла планина, последвани от Кожух, а след това и на Шар. Върховете на последната планина били прошарени от снегове, поради което получила и настоящото си име (Вражиновски 1998: 101-102). От тази народна етимология може да се предположи, че освен локална принадлежност в името на коня вероятно се съдържа и вторично значение, като „обагрен“, „пъстър“, тоест „шарен“ кон. Това предположение съответства на всички досегашни научни тълкувания на български и чужди езиковеди (Младенов 1941: 691, РБЕ 1977: 691, Мъжлекова 1990: 196). Подобно е впрочем обяснението на българската фолклористика, което е подкрепено с разказ като доказателство за това как, и по какъв начин епичният кон е получил името си. В него се споменава, че Яна самовила научава Крали Марко как да се сдобие с подходящ за юнашкото си достойнство кон. Да го причака скрит в клоните на един дъб (свещено дърво), да хвърли се отгоре му и с много усилия да го обзяди. В резултат на борбата конят получава множество рани, които юнакът сам излекува, а на тяхно място израстват бели косми, поради което конят е наречен – „Шарко пехливан“ (Арnaudов 1934: 302-303, Динев 1972: 458). Тук е важно да се обърне внимание на факта, че в епоса анонимният творец използва формата – Шарко, а не Шарколия, където първата не съдържа езикови елементи, които да означават местен произход, принадлежност, местоживеене. Това наблюдение поставя под известно съмнение тезата за връзка на името на коня с това на планината Шар.

Известно е, че в българската и останалите балкански култури има практика едноцветният кон (черен, кафяв, сив и пр.), който има бели косми по челото си, във фолклора да се наименува Звездочел. Срещат се и коне, които имат бяло над копитата си. Същите се наричат „патноги“. Обаче при нито един от посочените случаи тези животни не са споменати като „шарен кон“, а още по-малко носят имена като Шаро, Шарко, Шарколия или производни.

В текстовете на българските юнашки песни от периода XIV–XX век много често се среща определението „шарен“ за кон, а някъде и за змей (Юнашки 1961: 191, 413, 543; БЮЕ 1971: 339, 642). Тази характеристика се дава основно за конете на съмишленици на епичния герой и много рядко за конете на негови противници с човешки или митичен образ. Произходът на голяма част от тези персонажи по никакъв начин не е свързан с региона на споменатата планина. На тази основа стои нелогично и неаргументирано предположението за някаква връзка на определението „шарен“ с локалната принадлежност на коня към планината Шар. Като че ли всички коне в епоса произхождат от конкретната област! В тази посока на мисли е неоснователно предположението за образуване на личностното име Шарколия в резултат на споменатата връзка. Поради това остава в сила другото предположение – за логичния произход на името на коня от речниковото значение на лексемата „шар“, при който случай последното би следвало да означава „обагрен“, „пъстър“.

В южнославянския юнашки епос от XIV век има – макар и по-малко на брой – песни за друг епичен герой – Момчил, чийто образ е по-ранен от този на Крали Марко (Динев 1972: 444–445, 449). Този фолклорен персонаж също е изграден на основата на действително съществувала историческа личност от периода на първата половина на XIV век. Момчил е феодален владетел в Родопско-

мегтанитя Markót, hogyan tegyen szert vitézi méltóságához megfelelő lóra. Lesse ki egy tölgy (szent fa) árnyékában elbújva, ugorjon fel a hátára, és szilajul törje be. Küzdelmükben a ló sok sebet kap, amelyeket a vitéz maga gyógyít meg, és a sebek helyén fehér szőr nő ki, ezért nevezik a lovat „Sarko pehlivan“ -nak (Arnaudov 1934: 302-303, Dinekov 1972: 458). Érdemes itt figyelembe venni azt a tényt, hogy az eposzban a névtelen alkotó a Sarko formát használja, nem pedig a Sarkoliját, itt az előbbi nem tartalmaz származási helyre, hovatartozásra, tartózkodási helyre utaló nyelvi elemeket. Ez a megfigyelés bizonyos fókig kétségbe vonja a kapcsolatot a ló neve és a Sar-planina között.

Ismeretes, hogy a bolgár és a többi balkáni kultúrában gyakori az egyszínű (fekete, barna, szürke stb.) ló, fehér folttal a homlokán, amelyet a folklórban csillaghomlokúnak (zvezdocsel – hóka) neveznek. Vannak olyan lovak is, amelyeknek a csüdjén van fehér folt. Ezeket patonognak (fehér csüdű kesely) nevezik. Azonban az említett esetek egyikében sem említik ezeket az állatokat „tarka ló” néven, még kevésbé viselnek olyan neveket, mint Saro, Sarko, Sarkolija vagy ezek származékai.

A XIV–XX. századi bolgár hősi énekek szövegeiben gyakran találkozunk a „saren” meghatározással, lóra, de néhol sárkányra vonatkoztatva is (Junaski 1961: 191, 413, 543; BjuE 1971: 339, 642). Ezt a jelzőt általában az epikai hős bajtársainak lovaira alkalmazzák, és igen ritkán emberi vagy mitikus alakban ábrázolt ellenfelei lovaira. E személynépek nagy részének eredete semmilyen módon sem kapcsolódik az említett hegység régiójához. Ezen az alapon nem látszik logikusnak és megalapozottnak, hogy bármilyen kapcsolatot feltételezzünk a „saren” és a lónak a Sar-planinához való lokális tartozása között. Mintha az eposz összes lova egy bizonyos vidékről származhatna! Ebben a logikai összefüggésben alaptalan az a feltételezés, hogy a Sarkolija személyiségnév képzése az említett kapcsolat eredménye lenne. Így tehát a másik feltételezés marad érvényben: a ló nevének logikus eredetéről a „sar” lexéma szótári jelentéséből, amely esetben az utóbbinak „tarká” -t, „színes” -t kell jelentenie.

A XIV. századi délszláv hőseposzban vannak – bár kisebb számban – dalok egy másik eposzi hősről: Momcsilról, akinek alakja korábbi Krali Markóénál (Dinekov 1972: 444–445, 449). A folklórnak ez az alakja ugyancsak valódi, létező történelmi személyről mintázódott, aki a XIV. század első felében élt. Momcsil a rodopei, égei-tengeri terület feudális ura volt, Xanthi várában volt a székhelye Ivan Alekszandar bolgár cár, Sztefan Dusan szerb király és III. Andronikosz és Ioan Kantakuzin bizánci császár idejében. (Junaski 1961: 668, Dinekov 1972: 444). Az e ciklushoz tartozó hősi énekek keletkezésének és fejlődésének helye a Rodope-hegység, ahol Momcsil tevékenykedett és birtokai voltak. Különösen érdekes számunkra az a körülmény, hogy ebben a ciklusban szó kedvenc lováról is, ami azért furcsa, mert szintén a *Sarca* (*Sarko*) nevet viseli (BjuE 1971: 606). Fontos itt az a tény, hogy olyan dalokról van szó, amelyek fél évszázaddal korábban keletkeztek, mint az a ciklus, amelynek központi hőse Krali Marko. Ebben az időben a Sar-planina még nem került be történelmi toposzként a népi alkotó látókörébe, mert az általunk ismert történelmi események majd csak később következnek be. Ha elfogadjuk azt a tézist, hogy a ló neve lokális hovatartozást jelöl, nem volna-e logikusabb, ha Momcsil hősi lovát például „Rodop” -nak, „Rodoplijá” -nak vagy „Rodopkó” -nak, „Rodopkolijá” -nak neveznék, a Sarkolija név képzésének már tárgyalt

беломорската област със столица крепостта Ксанти, по времето на българския цар Иван-Александър, сръбския крал Стефан Душан и византийските императори Андроник III и Иван Кантакузин (Юнашки 1961: 668, Динеков 1972: 444). Главна област на поява и развитие на юнашките песни от този цикъл е планината Родопи, където Момчил действа и има владения. Особено интересно за нас е обстоятелството, че в този цикъл песни се споменава и неговия любим кон, който странно защо, но също носи името Шарца (Шарко) (БЮЕ 1971: 606). Тук е важен фактът, че става дума за песни, създадени с половин век и повече преди тези от цикъла с основен герой Крали Марко. През тази епоха Шар планина все още не е влязла в ползването на народния творец като исторически топос, защото познатите ни от историята събития предстоят да се случат едва след това. Ако се приеме тезата, че името на коня означава локална принадлежност, то не би ли било по-логично юначният кон на Момчил да се нарича например „Родоп“, „Родоплия“ или „Родопко“, „Родопколия“, според вече разкритата логика за образуване на името Шарколия. За изясняване на ситуацията е важно да се подчертае, че в южнославянския фолклор – песни, легенди, предания и разкази няма споменаване за това каква е причината конят на Момчил да носи посоченото име. От друга страна в нито един текст не съществува пример за това конят му да бъде определен като „шарен“, а напротив често той е споменаван като „вран“, тоест черен. Логичен е въпросът: защо тогава Момчиловият кон носи също името *Шарца* (*Шарко*)? Този въпрос налага да се потърси друга семантична връзка на корена на името, която да е различна от вече споменатите езиковедски становища, стъпили на народната етимология. Необходимо е да се потърси онова ниво на значението, което може би е свързано с някакво съществувало културно явление.

В юнашкия епос конят като спътник и помощник на героите се среща навсякъде. Различни са неговите образи, характерни черти и художествени определения. Сред многото тук могат да бъдат посочени следните: според цвета си той е – вран (черен), сив, бял, червен, кафяв и пр.; според характера и телосложението – добър, голям, хранен; според възрастта – годиняч, тригодишно, третогодче, седмогодче; според особени характеристики и умения – бърз, звездочел, аджамия, шулям, чуден, крилат, шестокрил, пехливан, аждреан (аждрахан) и пр. (БЮЕ 1971: 1019). Това са все определения за конете, които са яздени основно от други герои – съратници или противници на Момчил и Крали Марко. В голямата си част тези животни нямат лични имена, но сред тях не един и два носят определения „шарен“, „шаренога“. Ако при Момчил личните имена на коня му се изчерпват със скромните Шарца, Шарко и придружаващите ги Вранчо, Караман, Кулишана, то кралимарковските коне носят имена в невероятно изобилие. Такива са стоящите странично от темата: Дебелана, Газибара, Трошигора, Караман (което най-често е име на куче), Шарухата, Ластовица, Крилатица, Шестокрила и пр. (Бурин 1961: 49, БЮЕ 1971: 1019). Вариантите на името на любимия му верен, боен кон – Шарко са много повече: Шара коня пеливана, Шаралия, Шаргалена, Шаргалия, Шаро, Шарколия, Шарколийче, Шарголия, Шарголий, Шаргонлия, Шаренак, Шареяна, Шарцалия, и пр. (БЮЕ 1971: 1051). Защо има толкова много разновидности

логиката szerint. A helyzet megvilágítása szempontjából fontos hangsúlyoznunk, hogy a délszláv folklórban – dalokban, legendákban, mondákban és elbeszélésekben – nincs nyoma annak, mi lehet az oka, hogy Momcsil lova az említett nevet viseli. Másrészt egyetlen szövegben sincs példa arra, hogy a lovát „tarka” -ként határoznák meg, ellenkezőleg, gyakran úgy említik, mint „vran” -t (hollószín), azaz feketét. Logikus a kérdés: akkor miért viseli Momcsil lova is a Sarca (Sarko) nevet? Ez a kérdés arra késztet bennünket, hogy egy másik szemantikai kapcsolatot keressünk a név gyökével kapcsolatban, amely különbözik a már említett nyelvész álláspontoktól, amelyek a népi etimológia talaján állnak. Meg kell keresni a jelentésnek azt a szintjét, amely talán kapcsolódik valamilyen fellelhető kulturális jelenséghez.

A hőseposzban a ló mint a hősök útítársa és segítője mindenütt megtalálható. Ábrázolásai, jellemző vonásai és művészi meghatározásai különfélék. A sok közül itt a következőket emeljük ki: színe szerint lehet hollószín (fekete), szürke, fehér, pej, sárga stb.; jelleme és testfelépítése szerint – jó, nagy, jól táplált; kora szerint – egy éves, három éves, harmadfű, hét éves; különleges jellemzői és képességei szerint – gyors, csillagos homlokú, adzsamija (szilaj, betörtetlen), suljam, csodás, szárnyas, hatszárnyú, pehlivan (vasgyűrű), azsdrean (azsdrahan) stb. (BJuE 1971: 1019). Ezek mind azoknak a lovaknak a jellemzői, amelyeket általában mások lovagolnak – Momcsil és Krali Marko bajtársai vagy ellenfelei. Ezen állatok nagy részének nincsen saját neve, de nem egy közülük a „saren” (tarka), „sarenoga” (tarka lábú) jelzőt viseli. Míg Momcsilnál a lónevek kimerülnek a szerény Sarca, Sarko és az őket kísérő Vrancso, Karaman, Kulisana elnevezésben, addig a Krali Marko-eposz lovai hihetetlenül változatos neveket viselnek. Ilyen a témánktól távol álló Debelana, Gazibara, Trosigora, Karaman (ami leggyakrabban kutyanév), Saruhata, Lasztovica, Krilatica, Sesztokrila stb. (Burin 1961: 49, BJuE 1971: 1019). Marko kedvenc, hűséges csatalova, Sarko nevének sokkal több variánsa van: Sara konja pelivana, Saralija, Sargalena, Sargalija, Saro, Sarkolija, Sarkolijcse, Sargolija, Sargolij, Sargonlija, Sarenak, Sarejana, Sarcalija stb. (BJuE 1971: 1051). Miért van ilyen sok változata a Sarko alapnévnek? És miért nincsenek variánsai a többiek lovai nevének? Joggal feltételezhetjük, hogy ez a ló egy kicsit különbözik a többitől, ezért kell különlegesen bánni vele és a nevével.

Elsősorban kezdjük a szín elemzésével. Függetlenül a nyelvészek állításaitól, a dalok nagy részében – a *Sarko*, *Sarkolija* nevek mellett – a népi költő a „vrana” (hollószín) jelzőt is említi, ami egyes dalokban „Sarkolija hollószín ló (vrana konja)” kifejezésben jelenik meg. Ez a meghatározás egyértelműen azt jelenti, hogy a ló sötét, fekete, nem pedig szürke, fehér, sárga, pej vagy egyéb. Marko ellenségeinek a folklórban mindenütt fehér, sárga, pej színű, kiváló vérvonalú lovai vannak – paripák. Igaz, hogy Marko lovát, és a bajtársaiét is, gyakran említik „tarka ló” (sarena konja) meghatározással. Sarko testfelépítése és jelleme legtöbbször „jó” és „jól tartott ló”. Életkoráról azt mondhatjuk, hogy fiatal csődör, fél- és három éves kor között, vagy idősebb ló, de különleges képességeinek és jellemzőinek száma rendkívül nagy. Elsősorban is „jó”, „gyors” és „jól táplált”, amely tulajdonságokkal nem nagyon különbözik a többi lótól. „Szárnyas”, akárcsak Momcsil és más hősök lovai, de „hatszárnyú” is, Momcsiléhoz és néhány más szereplőéhez hasonlóan. Az eposzban csupán a mitikus szamodiva (tündér)

на основното име Шарко? И защо имената на другите му коне са без варианти? Основателно може да се предположи, че този кон е с нещо по-различен, поради което се налага и специално отношение към него и името му.

На първо място нека започнем с анализ на цвета. Независимо от твърденията на езиковедите, в голяма част от песните – наред с имената *Шарко*, *Шарколия*, – народният поет споменава и прилагателното „врана“, което в някои от песните дава израза „Шарколия врана коня“. Това определение категорично означава, че конят е тъмно черен, а не сив, бял, кафяв, червен или пр. Почти навсякъде във фолклора враговете на Марко имат коне с бял, жълт, черен цвят и са от престижната категория – атове. Вярно конят на Марко, както и тези на неговите съмишленици, често се споменават с определението „шарена коня“. Според телосложението и характера си Шарко най-често е „добра“ и „хранена коня“. За възрастта му може да се каже, че е жребче от половин до три години или по-възрастен кон, но особените му умения и характеристики са изключително много. На първо място той е „добър“, „бърз“ и „хранен“, с които качества не се отличават много от другите коне. Той е „крилат“, какъвто е конят на Момчил и други герои, но е и „шестокрил“, подобно на момчиловия и на неколцина други персонажи. В епоса само митичната самодива язди шестокрило същество, различно от кон, а именно „сур елен“ (Юнашки 1961: 152). Шестокрил е също един от персонажите в епоса – Хрельо Шестокриля (Рельо Шестокрилец). От последните факти се вижда, че Шарко притежава нещо различно от обикновените коне – шест крила, каквито според народната ни митология притежават само митичните и демонични същества змей, ламя и хала (Българска 1994: 148, 201, 382–383). В някои традиционни представи на южните славяни образът на змията е също с шест крила (Вражиновски 1998: 127). Освен това навсякъде във фолклора и митологията на балканските народи змеят е представен също като крилато същество.

Друга особена характеристика във фолклорния образ на Шарко е, че изпод копитата му често изскачат искри, от устата му излиза пяна, от ноздрите му – син пламък, а от очите му – светкавици (Динеков 1972: 493). Това са все необичайни качества, неприсъщи за другите коне в епоса. Обаче те са много характерни и основни за поетичния и митичен образ на демоничното същество змей. В митологичните представи и фолклора змеят бълва огън от ноздрите си, диша пламък от устата си, от очите му изскачат светкавици, а когато лети от тялото и опашката му хвърчат искри (Динеков 1972: 493, Вражиновски 1998: 181). В етнографската литература откриваме, че в светогледните представи на някои южнославянски народи, сходни отличителни черти притежава също и ламята (Вражиновски 1998: 190).

Често, когато Крали Марко скача заедно с Шарко от планина на планина, краката на коня му потъват и оставят дълбоки следи в скалите. Това е характерна черта за едно друго демонично същество – ламята. Подобно на нея, когато Шарко литне към небето, за да я догони, той причинява влошаване на атмосферните условия, започват да духат силни ветрове и се появява вихрушка. Независимо, че според митологичните представи на народа ламята е естествения враг на коня, защото се храни с него като го поглъща цял (Вражиновски 1998: 189, 191),

lovagol hatszárnyú, a lótól eltérő lényen, mégpedig „deres szarvason“ (Junaski 1961: 152). Hatszárnyú az eposz egyik szereplője is – Hreljo Sesztokrilja (Reljo Sesztokrilec). Az utóbbi tényből látható, hogy Sarko valami olyat birtokol, ami megkülönbözteti őt a közönséges lovaktól – hat szárnyat, amelyet népi mitológiánk szerint csak a mitikus és démoni lények birtokolnak: sárkányok (zmej, lamja és hala) (Balgarszka 1994: 148, 201, 382–383). A déli szlávok egyes hagyományos elképzeléseiben a sárkány alakja ugyancsak hatszárnyú (Vrazsinovszki 1998: 127). Ezen kívül a balkáni népek folklórjában és mitológiájában mindenütt szárnyas lényként szerepel a sárkány.

Sarko folklórbeli ábrázolásának egy másik különös jellemzője, hogy patája alól gyakran szikrák ropennek föl, a szájából hab, az orrlyukaiból láng lövell ki, a szeméből pedig villámok (Dinekov 1972: 493). Ezek mind szokatlan tulajdonságok, amelyek más lovakra nem jellemzők az eposzban. Ezzel szemben jellemző alaptulajdonságok a démoni lény, a sárkány költői és mitikus alakjánál. A mitologikus elképzelésekben és folklórban a sárkány (zmej) lángot fúj az orrlyukain, tüzet okád a száján, a szeméből villámok cikáznak, amikor pedig repül, a testéből és a farkából szikrák pattognak (Dinekov 1972: 493, Vrazsinovszki 1998: 181). Az etnográfiai szakirodalomban azt találjuk, hogy egyes déli szláv népek világnézeti elképzeléseiben hasonló jellemzői vannak a sárkányok másik fajtájának, a lamjának is (Vrazsinovszki 1998: 190).

Gyakran, amikor Krali Marko Sarkóval ugrat hegyről hegyre, a ló lába besüpped, és aztán mély nyomot hagy a sziklákon. Ez a jellemző vonása egy másik démoni lénynek, a lamjának is. Hozzá hasonlóan, amikor Sarko felroppen az ég felé, hogy elűzze a lamját, rosszra fordítja az időjárást, erős szelet kavар, forgószelet okoz. Függetlenül attól, hogy a nép mitológiai elképzeléseiben a lamja természetes ellensége a lónak, mert azzal táplálkozik, úgy, hogy egészben lenyeli (Vrazsinovszki 1998: 18, 191), az eposzban Sarko nem fél tőle. Ellenkezőleg: bátran viszi lovasát a csatába, és segíti a vitézt, hogy legyőzze a sárkányt. Ez azt sugallja, hogy ha nem is nyíltan, de a költői képbe beleágyazva, természetfölötti, állatfeletti jellege van ennek a szereplőnek. Van még valami különös ennek a lónak az alaptulajdonságai között. A dalokban helyenként „háromlábú ló”-ként említik (Junaski 1961: 73), amely tény önmagában egy kicsit meglepő egy igen mozgékony és hősies állatnál, amely híven szolgálja gazdáját. Vajon mi indítja a népi alkotót arra, hogy nyomoréknak, és látszólag normális mozgásra képtelennek írja le kedvenc hősének lovát? A költői fogás akkor válik érthetővé, ha elmondjuk, hogy hagyományos mitológiánkban, de a folklórban is, a hala nevű mitikus lény gyermekét, a halcsét gyakran úgy írják le, hogy szokatlan bélyegeket visel, például egy vagy három lábbal született. Abnormális testi állapotától függetlenül ő is hihetetlenül mozgékony, erős és hatékony. Ebből a példából megérthető, hogy esetünkben az alkotó nem tett kárt a kedvenc lóban, épp ellenkezőleg – magasabb hierarchikus szintre emelte a mitikus lények világában.

Értelmezve a fentebb elmondottakat, úgy összegezzük, hogy Sarko nem közönséges hiperbolizált alakja a „szárnyas ló” mitikus állatnak. Van néhány olyan jellemvonása, amelyek különféle mitikus és démoni lényekre jellemzők, mint a zmej, lamja, hala, halcse, sőt kigyó, tündér és karakondzsol. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az eposzban nem egy közönséges, bár hihetetlen erővel és képességekkel megál-

то в епоса Шарко не изпитва страх от нея. Напротив той смело води ездача си в битка и спомага за победата на юнака над ламята. Това подсказва за незаявен, но вписан в поетичния образ, неестествен, свръхживотински характер на този персонаж. Още нещо странно от особените характеристики на този кон. На места в песните той е споменат като „кон на три крака“ (Юнашки 1961: 73), който факт сам по себе си е малко учудващ за едно силно подвижно и юначно животно, което умело служи на господаря си. Кое подтиква народния творец да описва като недъгав и привидно неспособен за нормално движение коня на любимия си герой? Поетичният подход става разбираем, ако се каже, че в традиционната ни митология, а и във фолклора, детето на митичното същество хала – халчето, често е описвано, че притежава необикновени белези като това да бъде родено с един или три крака. Независимо от ненормалното си телесно състояние, същото има невероятна подвижност, сила и мощ. От този пример се разбира, че в случая творецът не е ошетил любимия кон, а напротив – издигнал го е на по-горно йерархично ниво в света на митичните същества.

Осмисляйки гореизложеното, може да се обобщи, че Шарко не е обикновен хиперболизиран образ на митичното животно „крилат кон“. Той притежава някои характерни черти, които са присъщи за различни митични и демонични същества като змей, ламя, хала, халче, че дори змия, самовила и караконджол. Следователно може да се заключи, че в епоса не става дума за образа на обикновено животно, макар и с невероятна сила и способности, а за сбор от метафоричните образи на различни митични и демонични същества, поради което същият притежава необикновени и свръхестествени възможности и характеристики. След като вече е разкрита същността на този образ в неговата пълнота, защо трябва да се очаква, че името му и неговите различни варианти ще означават и подчертават единствено онзи незначителен белег по тялото на коня като особената окраска от няколко бели косъма на хълбоците му. От друга страна, няма довод, с който може да се подкрепи предположението, че народният творец с лека ръка е допуснал неговия любим юнак – Крали Марко, да язди някакъв си кон с името „пъстра, шарена кранта“, докато враговете му се кипрят на красиви бели и черни атове. Та през епохата това би било нещо повече от подигравка и обида на верска и етническа основа! Този ред на мисли налага да се потърси друга следа в изясняване семантиката на името Шарколия.

Според етноложките изследвания на българската митология образите на трите митични същества – змей, ламя, хала, са много близки по характеристики и често в народните представи, а и във фолклора, те преминават един в друг. От тези същества само змеят е със славянско име, докато ламята и халата (често взаимно препокриващи се във фолклора образи) са с гръцки произход. Интересно е наблюдението, че по различни начини всички те по произход или развитие са свързани със змията. От трите споменати същества и змията само, и единствено змеят е представен като мъжко в митологията на южните славяни, макар във фолклора да се среща и женската му разновидност – змеицата. Ламята, халата и змията са основно женски митични същества, но и те имат мъжки варианти във

дотт животински облик, а не само във външен вид, но и в характера си. Това подсказва за незаявен, но вписан в поетичния образ, неестествен, свръхживотински характер на този персонаж. Още нещо странно от особените характеристики на този кон. На места в песните той е споменат като „кон на три крака“ (Юнашки 1961: 73), който факт сам по себе си е малко учудващ за едно силно подвижно и юначно животно, което умело служи на господаря си. Кое подтиква народния творец да описва като недъгав и привидно неспособен за нормално движение коня на любимия си герой? Поетичният подход става разбираем, ако се каже, че в традиционната ни митология, а и във фолклора, детето на митичното същество хала – халчето, често е описвано, че притежава необикновени белези като това да бъде родено с един или три крака. Независимо от ненормалното си телесно състояние, същото има невероятна подвижност, сила и мощ. От този пример се разбира, че в случая творецът не е ошетил любимия кон, а напротив – издигнал го е на по-горно йерархично ниво в света на митичните същества.

А болгар митология етноложките изследванията според трите митични същества, а и във фолклора, те преминават един в друг. От тези същества само змеят е със славянско име, докато ламята и халата (често взаимно препокриващи се във фолклора образи) са с гръцки произход. Интересно е наблюдението, че по различни начини всички те по произход или развитие са свързани със змията. От трите споменати същества и змията само, и единствено змеят е представен като мъжко в митологията на южните славяни, макар във фолклора да се среща и женската му разновидност – змеицата. Ламята, халата и змията са основно женски митични същества, но и те имат мъжки варианти във

А болгар митология етноложките изследванията според трите митични същества, а и във фолклора, те преминават един в друг. От тези същества само змеят е със славянско име, докато ламята и халата (често взаимно препокриващи се във фолклора образи) са с гръцки произход. Интересно е наблюдението, че по различни начини всички те по произход или развитие са свързани със змията. От трите споменати същества и змията само, и единствено змеят е представен като мъжко в митологията на южните славяни, макар във фолклора да се среща и женската му разновидност – змеицата. Ламята, халата и змията са основно женски митични същества, но и те имат мъжки варианти във

А болгар митология етноложките изследванията според трите митични същества, а и във фолклора, те преминават един в друг. От тези същества само змеят е със славянско име, докато ламята и халата (често взаимно препокриващи се във фолклора образи) са с гръцки произход. Интересно е наблюдението, че по различни начини всички те по произход или развитие са свързани със змията. От трите споменати същества и змията само, и единствено змеят е представен като мъжко в митологията на южните славяни, макар във фолклора да се среща и женската му разновидност – змеицата. Ламята, халата и змията са основно женски митични същества, но и те имат мъжки варианти във

фолклора. Именно в половата принадлежност е скрита интересна и неочаквана завръзка в търсенето ни.

Името Шарко и всички негови производни се отнасят само за мъжки коне – жребци, което от съвременна гледна точка е напълно разбираемо. Ала в епоса има примери за това как някои човешки и митични персонажи яздят и кобили, каквато е била масовата практика на номадските войни. От друга страна според традиционните митологични представи змеят произхожда от змия или от рибата шаран, където в езика ни последният е също от мъжки род (Българска 1994: 148). В сведенията от Македония змеят произхожда от „крап“ – местното название на шарана (Вражиновски 1998: 180, 181). В сръбската митология нещата са сродни, само че тук в някои краища на етническата територия съществувала забрана за употреба месото на шарана за храна на хората, защото същият е приеман за табуирано същество (Вражиновски: 180). В народните представи от Македония се споменава, че змията може да произлезе и от хвърлени във водата конски косми, което разкрива една древна семантична и митологична връзка между змията и коня. В културната традиция на тази общност понякога се срещат архаичните лексеми „шара“, „шарка“ като названия за змията (Вражиновски: 125). Това е един много важен елемент от изследването и аргумент в подкрепа на нашата теза, защото както вече беше посочено, според митологията, змеят произлиза от змията, а наименованието на змията вероятно е пренесено към това на змея. По този начин все по-ясно започва да се очертава семантичната и митологична връзка между змея и коня, чрез прехода през змията.

Ако се излезе въвн от обхвата на славянската митология и се погледне към тази на съседна Унгария, то ще се види, че тук змеят, наричан *sárkány*, най-често има вид на гущер с две – шест крила. Предната половина на тялото му прилича на кон. Една от представите за неговия произход се свързва с произлизането му от змия или риба, макар и не шаран (MNL 1981: 400). Змеят *sárkány* в унгарската култура има сродни характеристики с българския и южнославянския си събрат, като същевременно тези черти се явяват характерни и за фолклорния образа на юначния кон Шарко. Унгарският *sárkány* също така бълва огън, диша пламък, пушка светкавици от очите си, искри от тялото и опашката си (MNL 1981: 400).

Към така разкритата митологична и семантична връзка между змея и коня, с акцент върху митичните характеристики на Шарко, може да се прибави и сведението, че в българския език се срещат две лексеми с особено значение – „аждер“ и „аджар“, които означават „змеј“, „хала“ (Младенов 1951: 61). В Македония са налице сродни езикови форми като „аждер“ и „аждахота“, които чрез посредничеството на турския език са пренос и развитие на персийското „acder“, където последното еднозначно означава мъжки демон – „змеј“ (РБЕ 1977: 194, Вражиновски 1998: 191). В българския език съществува и една друга двойка смислово обвързани лексеми – „аждерхан“ и „аждрахан“ (двете от мъжки род), които означават „кон, подобен на змей, хала“ (Героу 1975: 6, Младенов 1951: 61, РБЕ 1977: 194).

Нека обърнем внимание на факта, че последните споменати наименования, независимо, че са от персийски произход и са се появили на Балканите чрез

testvéreinek, ugyanakkor ezek a vonások jellemzőek a vitézi ló, Sarko folklór-alakjára is. A magyar *sárkány* szintén tüzet okád, lángot fúj, villámokat szór a szemével, szikrázik a teste és a farka (MNL 1981: 400).

Az így feltárt mitológiai és szemantikai kapcsolathoz a zmej és a ló között, hangsúlyozva Sarko mitikus jellemzőit, hozzátehetjük még azt az adatot is, hogy a bolgár nyelvben van két különleges jelentésű lexéma – az „azsder” és az „adzsar”, amelyek „zmej”, „hala” jelentésűek (Mladenov 1951: 61). Macedóniában rokon nyelvi formák vannak jelen, mint „azsder” és „azsdahota”, amelyek a török nyelv közvetítésével kerültek át és fejlődtek ki a perzsa „acder”-ből, amely egyértelműen férfi démont – „zmej”-t jelent (RBE 1977: 194, Vrazsinovszki 1998: 191). A bolgár nyelvben van egy másik rokonértelmű lexéma-pár is – az „azsderhan” és az „azsdrahan” (mindkettő hímnemű), amelyeknek jelentése „zmejhez, halához hasonlatos ló” (Gerov 1975: 6, Mladenov 1977: 194).

Vegyük figyelembe azt a tényt, hogy az utóbb említett elnevezések, függetlenül attól, hogy perzsa eredetűek és a Balkánon török és görög közvetítéssel jelentek meg, ugyanazt a szemantikai és mitologikus kapcsolatot tartalmazzák a zmej és a ló között, amelyben a kígyó az átmenet. Ha megvizsgáljuk a magyar néprajztudomány álláspontját, megállapíthatjuk, hogy a sárkány fogalma természetfölötti lényt fed. Amint arra a neves nyelvész, Gombocz Zoltán rámutat, e mitikus lény magyar neve korai bolgár-türk nyelvi átvételből ered, még abból az időből, amikor a magyarok mai hazájukban letelepedtek. Szerinte ez a nyelvi forma kezdetben „sziszegő”-t, „méregköpő”-t jelentett. E magyarázat alapján feltételezhető, hogy a név valamilyen kígyóforma lényt jelölt (MNL 1981: 400–401). A sokkötetes magyar etimológiai szótár pontosítja, hogy a XII. században a *sárkány* szó jelentése „egyfajta kígyó”, „krokodil” volt; a XVI. században pedig „egyfajta mesebeli szörnyeteg”; a XVI. században „sárkányhal” formában „egyfajta tengeri hal”; 1835–46-ban „tüzes, gyors ló”; 1897-ben „a felhőkből leereszkedő forgószerű farka” stb. (Magyar Nyelv 1976: 493–494). Tézisünk szempontjából lényeges ez a más, a szlávtól eltérő kultúrában dokumentált szemantikai kapcsolat zmej és a ló között. Fontos az a tény is, hogy a cikkek szerzői nyomatékosan hangsúlyozzák: a szó csuvas-türk eredetű, és a legvalószínűbben egy eltűnt csuvas forma, úgymint „šaraqan”, „šarqan” (Magyar nyelv 1976: 494). Érdekes az az adat is, hogy az oszmán-török nyelvben fennmaradt egy rokon nyelvi forma – „sazağan”, „sazan”, amely ugyancsak „zmej, nagy kígyó”, „ponty” jelentésű (Magyar Nyelv 1976: 494, TBR 2009: 1151).

A részletesen tárgyalt tények, bizonyítékok és elemzések arra a következtetésre vezetnek, hogy Sarko ló a folklórban szereplő több mitikus lény jellemzőit hordozza, és nem csak a balkáni térségből. Az alakban túlsúlyban vannak a zmej, a kígyó vonásai. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy még mielőtt teljesen polgárjogot nyert volna nyelvünkben a zmej elnevezés, a Sara, Saro és Sarko nevekben megőrződött a lény szláv előtti, türk neve és jelentése. Ugyanez a név a magyar nyelvben sárkány formában maradt fenn. A gondolatok e sorában logikus a feltételezés, hogy a sar, Sar, sara, Sara, Saro, Sarko névalakok és származékaik valószínűleg csuvas, vagyis ősbolgár eredetűek a bolgár nyelvben.¹

¹ – A MAGYAR FOLKLÓRBAN ÉLŐ „sári kígyó, sárigasú kígyó” épp erre az eredetre vezethető vissza, alátámasztva a tezist (Szerk. megjegyzése, B. A.)

турско и гръцко посредничество, съдържат същата семантична и митологична връзка между змея и коня, чрез прехода през змията. Ако се проследи становището на унгарската етнографска наука, ще установим, че понятието *sárkány* означава свръхестествено същество. Както посочва изтъкнатият езиковед Золтан Гомбоц, унгарското наименование на това митично същество произлиза от ранна българо-тюркиска езикова заемка, още от времето преди заселването на унгарците в днешните им земи. Според него тази езикова форма първоначално е означавала „съскащ“, „плюещ отрова“. Въз основа на това обяснение се предполага, че наименованието се отнасяло за някакво змиеподобно същество (MNL 1981: 400–401). В многотомния Унгарски етимологичен речник се уточнява, че през XII век думата *sárkány* е съществувала със значението си „един вид змия“, „крокодил“; през XVI век – „един вид приказно чудовище“; XVI век във формата си „*sárkányhal*“ – „един вид морска риба“; 1835–46 г. – „огнен, бърз кон“; 1897 г. – „опашката на спускаща се от облаците вихрушка“ и т.н. (Magyar nyelv 1976: 493–494). За тезата ни е съществена тази документирана в друга, различна от славянската култура, семантична връзка между змея и коня. Важен е фактът, че авторите на статията изрично подчертават: думата има чувашко-тюркски произход и най-вероятно навлиза в унгарския език от една изчезнала чувашка форма като „*šaraqaŋ“, „*šarqaŋ“ (Magyar nyelv 1976: 494). Интерес представлява и сведението, че в османо-турския език има запазена сродна езикова форма – „sazağaŋ“, „sazaŋ“, която също означава „змей, голяма змия“, „шаран“ (Magyar nyelv 1976: 494, ТБР 2009: 1151).

Пространно изложените факти, доказателства и анализи навеждат на заключението, че фолклорният персонаж – конят Шарко, притежава характеристиките на няколко митични същества и то не само от балканския ареал. В образа преобладават чертите на змея, змията. От това може да се предположи, че още преди пълното налагане в езика ни на славянското наименование змей по някакъв начин в имената *Шара*, *Шаро* и *Шарко* е запазено предславянското, тюркско име и означаване на съществото. Същото наименование е съхранено в унгарския език под формата *sárkány*. В тази посока на мисли е логично предположението, че думите и имената *шар*, *Шар*, *шара*, *Шара*, *Шаро*, *Шарко* и производни, вероятно имат чувашки, тоест древнобългарски произход в българския език.¹

Тук е необходимо да се добави и един последен интересен факт. Единствено в българския (с изключение на сръбския от останалите славянски езици), се срещат лексемните форми *шар*, *шара* и *шарен* в качеството им на отнасящи се до цветовия облик на явленията. Това е още едно доказателство, подкрепящо изказаната теза за семантично-митологичната връзка между коня и змея, която вероятно води началото си от азиатския период на българската култура и остава като езиков спомен в имената *Шар*, *Шара*, *Шаро*, *Шарко* и пр. За да бъдат тези твърдения приети и превърнати в неоспорими становища, е необходимо българското езикознание да даде обяснение на прехода в значението на разглежданите лексеми от „змия“, „змей“ в „боя“, „цвят“, „багра“ и прочие през вековете.

1 — ИЗВЕСТНИТЕ ОТ УНГАРСКИЯ ФОЛКЛОР „змия шари, шарконога змия“ може да се изведе по същата логика, което подкрепя изложената теза. (Бел. ред. А. Б.)

Ki kell még egészítenem egy utolsó érdekes ténnyel. Egyedül a bolgárban (a szerb kivételével a többi szláv nyelv közül), találhatók meg a *sar*, *sara* és *saren* lexémaformák, a jelenségek színességét jelölő minőségükben. Ez újabb bizonyíték, amely alátámasztja a tárgyalt tézist a ló és a zmej szemantikai-mitológiai kapcsolatáról, amelynek kezdete valószínűleg a bolgár kultúra ázsiai periódusára tehető, és nyelvemlékként maradt fenn a *Sar*, *Sara*, *Saro*, *Sarko* stb. névalakokban. Ahhoz, hogy ezek az állítások elfogadottak legyenek és vitathatatlan állásponttá váljanak, a bolgár nyelvtudománynak magyarázatot kell adnia a tárgyalt lexémák jelentésváltozásaira, hogyan lett a „zmija“, „zmej“ -ből „boja“, „cvjat“, „bagra“ stb. az évszázadok során.

Csikhelyi Lenke fordítása

Арнаудов 9 Арнаудов, Михаил. *Очерки по българския фолклор*. София.

Бакотич 1936: Бакотић Лујо. *Речник српскохрватског књижевног језика*. Београд: Пишчево.

Боев 2006: Боев, Емил. *Междубългарски наименования, прозвища и прякори (с кратък речник)*. София: ТанНакРа.

Бурин 1961: Бурин, Иван. *Българска народна поезия. // Български юнашки епос. Т. 1. Под ред. на И. Бурин*. София: Бълг. писател, 5–97. (Българско народно творчество)

Българска митология 1994: *Българска митология: Енциклопедичен речник*. Състав. А. Стойнев. София: 7М+Логис.

БЮЕ 1971: *Български юнашки епос. Науч. рѣк. Цветана Романска*. СБНУ (София), Т. 53,

Вражиновски 1998: Вражиновски, Т., Л. Ристески, В. Караджоски, Л. Симоска *Народна митологија на Македонците. Етнографски и фолклорни материјали*. Скопје – Прилеп: Матица Македонска.

Геров 1975: Геров, Найденов: *Речник на българския език. Ч. I*. София: Бълг. писател.

Динеков 1972: Динеков, Петър: *Български фолклор. Ч. 1*. София: Бълг. писател.

Младенов 1941: Младенов, Стефан: *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*. София: Хр. Г. Данов.

Младенов 1951: Младенов, Стефан: *Български тѣлковен речник. С оглед към народните говори, Т. 1*. София: ДП Д. Стефанов.

Мѣжлекова 1990: Мѣжлекова, Мария: *Речник на старобългарски думи в днешните български говори*. София: БАН.

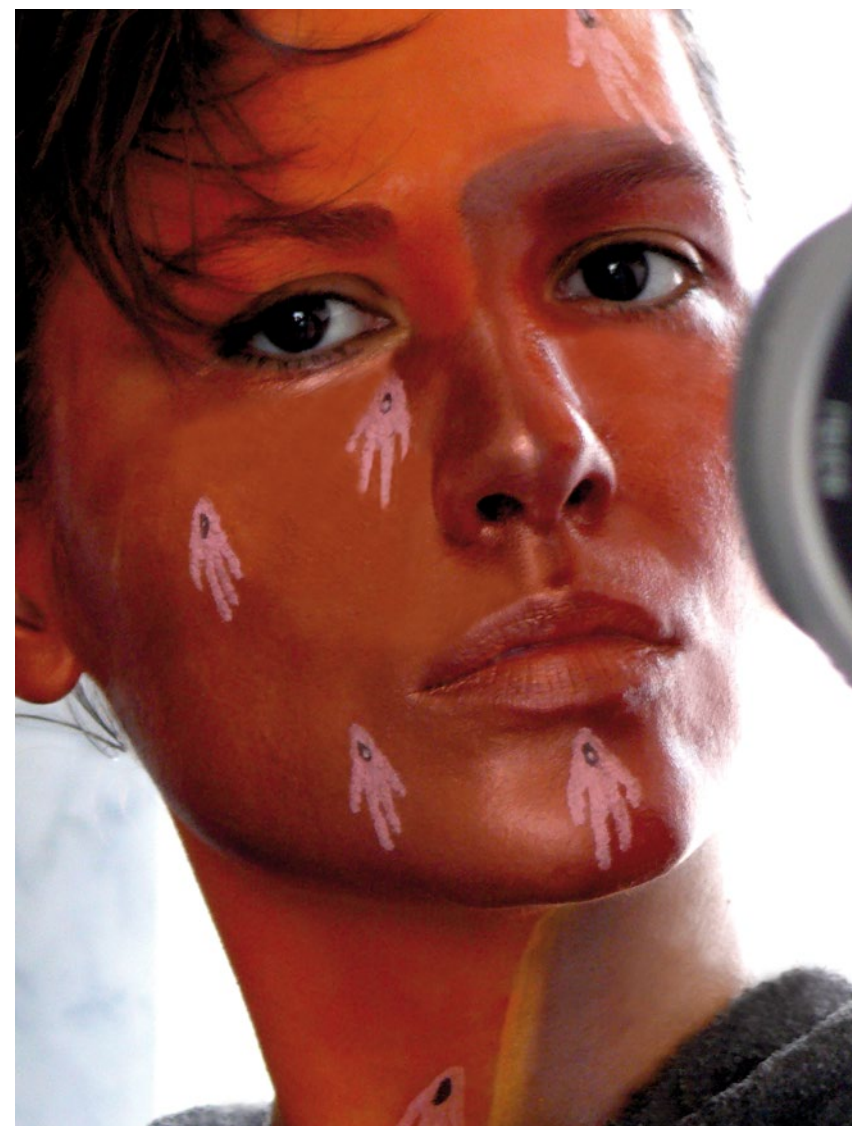
РБЕ 1977: *Речник на българския език, Т. 1*. Гл. ред. Кристилина Чолакова. София: БАН.

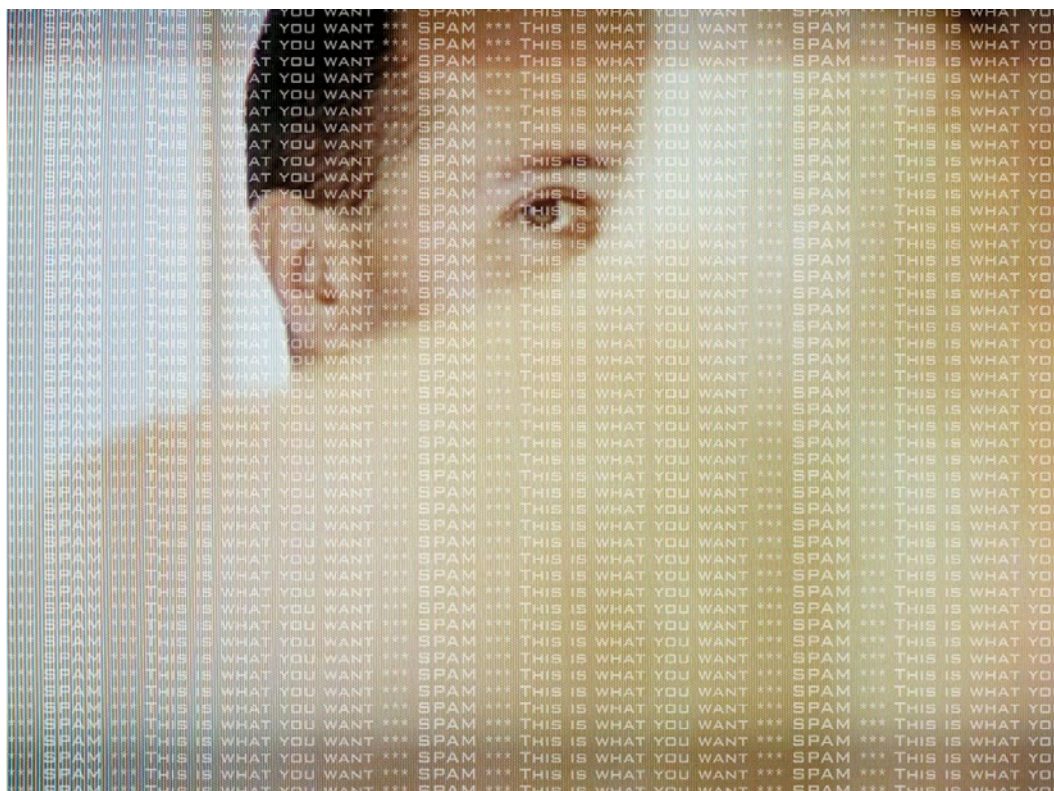
ТБР 2009: *Академичен турско-български речник*. Ред. Иван Добрев. София: Рива.

Унгарски етнографски лексикон 1981: *Magyar Nprajzi Lexikon. 4 köt.* Főszerk. Ortutay Gyula. Budapest: Akadémiai Kiado.

Унгарски език 1976: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótara. III. köt.* Főszerk. Benkő Lorand.– Budapest: Akadémiai Kiado.

Юнашки песни 1961: *Юнашки песни. Т. 1. // Българско народно творчество. Подбр. и ред. И. Бурин*. София: Бълг. писател.

МИЛЕН РУСКОВ

Възвишение
(откъс)

IVAN RUSZKOV

Felmagasztosulás
(részlet)

НА СУТРИНТА РАНО-РАНО пак поехме. Този път ся сичко вече раззеленило, горите, тревите, да не вярва човек, че толкоз много разновидности на зеленото има. Природа ся нагиздила за лятно си съществуване, свежо ся размиричала, невидима ся движи и красота ся излъхва от сяко ѝ дихание. Балкан е много красив, а ний – викам му на Асенчо – като едни горски пътници го сега пресичаме. Той ся смеи и леко попъхтява, защо му дисаги тежат, но инак бодро крачи и още същия ден ний минахме под Васильов връх и стигнахме до Шипково. Къщата я лесно намерихме, рекохме лозинката (паролата), та ни въведеха вътре – къща с асми в двора, два прозореца вляво от вратата, два вдясно, чардак, над кой ся виждат кръстосаните греди на покрива – здраво заковани, хубава направа, – вътре като влезеш, наредени един до друг менци, и, как после разбрах, винарска изба долу, а горе пет стаи. Хубава къща. Момчето, кое ни изпроводи, ни въведе в една ода и излезе, а в нея вътре имаше един мъж, кой като ни видя, и ся изправи, та ся ръковахме.

– Вий кой си? – рекох аз.

– Аз – кай – съм Атанас.

– А кат' си Атанас – рекох, – туй знайш ли го: „Атанасе, куцо прасе, кой те пасе? – Чичьо Тасе.“

– Не го знам – вика, и ся смее. Но аз някой ден ще си изям боя с таквиз шегии. Но на, не мога да ся спра, като ми дойде на ума.

Дервишоглу Аслан обаче заминал за Троян. Нас, разумеи ся, малко ни докривя, но чиялът ни добре посрещна. Излязохме в двора, кой ся оказа грамадин двор, с овощна градина и чешма в нея, до коя чешма сковани дървени пейки и масичка, та чиялът ни настани там и донесе една дамаджана с сливова, пийм сливова и точим вода от чешмата, салатата ся тоже постави от стара туршия, вече беше станало привечер, ветрец тънък подухва под дърветата, ум ти ся тъй унася в полуздрача, в прохладния въздух, сладка приказка гладко върви, бе въобще добре ся прекара. Аче после ни и нагости хората богато и останахме там да спим. А на другия ден пак. Но този път малко по късно тръгнахме, защо ся бяхме от път поуморили и по късно станахме, аче и наши домакини ни не пускаха току тъй – първо ся зарад сливовата една зелева чорба удари, после кайве ся пи, аче после ни и нахраниха, да сме не ходели, кай, на празен стомах, тъй че ся вече по средата на сутринта замина, къде 3-4 ч. по турски. Като излязохме от селото, минахме през техните топли бани, къде ся изкъпахме (като в Джиново), и оттам подкарахме по реката, коя ся Ръждавец зове. Как вървим край реката, видяхме двама с въдици, и тогаз мене ми хрумна, че ще е добре ний да ся изтипосаме с тез въдици, тъй за по добро прикритие, та ако на влизане в Троян ни спрат или нещо такова, да речем – „Рибари сме“, едно-друго. Мен ма малко една мисъл притеснява, зарад обира на хазната, дали турци не пригледват, особено на влизане в градовете, кой що е, та си викам „От повече глава не боли“. И реших да ся направим и на въдичари. Дето ся вика, тез ще си издялат други въдици, колко му е. Па и, честно казано, сърбят ма ръцете да употреба другаря си Колта. Поради коя двойно-тройна причина аз извадих вишережения от сияха и им викам на онез:

KORÁN REGGEL esmeg felkerekedtünk. Immár minden zöldben pompázott, az erdő, a fű, emberfia el se hinné, hogy a zöldnek ennyi árnyalata létezik a világon. A természet felcícomázkodott a nyári évszakra, üdén illatozik, láthatatlan illan, s gyönyörűséget áraszt minden lehelése. Igen dímos a Balkán-hegy, mi meg – mondom Aszenkének –, mint holmi erdei vándorok, ippeg általszelni készülünk. Ő meg egyre csak kacag, föl-fölprüszköl néha, mert az iszások ugyancsak nehezek, de amúgy peckesen lépdel; még aznap magunk megett hagytuk a Vasziljov-csúcsot, és elértünk Sipkovóba (kvázi: Hecsedlivalva). A házat könnyen meglettük, elmondtuk a jelvet (istenuccse ezt hozták ki a nyelvújítók a devise-bül), oszt bevezettek a házba: az udvarra lugasok vetettek árnyékot, két ablak a kaputal balra, másik kettő jobbra, tornác, felette látszanak a tető keresztbe vert mestergerendái – értőn ácsolt, finom munka –, odabenn pedig bográcsok sorakoznak, odalenn meg, mint később megtudtam, borospince, a felházban öt szoba. Árté ház, no. A fiú, aki élénk együtt, bevezetett az egyik szobába, és legott ki is ment, odabenn pedig egy ember várt, aki mihelyt meglátott minket, felágaskodott, és kezét rázott velünk.

– Maga ki vónál? – mondtam.

– Éngem – aszongya – Atanáznak hívnak.

– Ha mán Atanáz vagy – feleltem –, azt ismered-e: Atanász, Atanáz, részeg disznófar-turkász, mikor visz el a kanász?

– Nem, nem ismertem – mondta, és kacagott. Én viszont igencsak házhoz megyek majd a lófaszért egy szép napon az efféle nyeletlenkedésért (kvázi rossz tréfákért). De ez van, na, nem bírom magamban rekeszteni, ha eccer már ott motoz az agyamban.

Hanem Dervisoglu Arsizlan már továbbállt Trojanba. Mi kicsidég bucsálkodtunk, pászá, de szépen tartott minket a jóember. Kimentünk az udvarra, mely igencsak tágasnak bizonyult, még gyümölcsöskert is elfért benne, meg falikút is csobogott, mely mellett egy fábul ácsolt asztal állt, körötte lócákkal; ott ültetett minket a jóember, hozott egy csobolyában szivalicát, kötyintgettük a pálinkát, ittunk hozzá vizet a kútból, került érett muratura (savanyúság tífélétek) is hozzá; közben béestellet, friss szellő támadt a fák alatt, a félhomály magával vitte az ember képzeletét, valahova messzi az üde légbe, a jóízű derécselésbe is belefeledkedtünk: mit is cifrázzam, babba multság vót, na. Ennek utána még bőséggel megvendégelték, oszt meg is aludtunk náluk. Másnap pedig esmeg várt az út. Csakhogy ezúttal kicsidég később indultunk, mert elfáradtunk a menéstől, így később is ébredtünk meg, oszt a háziak se akartak úgy hével-lével elengedni, ezért a szivalica okán falunk kellett egy korhelylevest savanyú káposztából, koryantottunk egy feketelevest, ráadásként ebédfiával is traktáltak, nehogy üres gyomorral vágjunk neki az útnak, így hát késő délelőtt szedelődzködtünk essze, úgy három-négy óra tájt török idő szerint. Mihelyt kiértünk a faluból, betértünk az ő forró feredőjükbe, ahol is kiáztattuk magunkat (akárcsak Dzsizinóban), oszt csak ennek utána indultunk meg a Razsdavec folyó medre mentén. Amint eregeltünk a patak partján, láttunk két embert horgászbottal. Felöltött bennem, hogy gógyis vóna felszerelnünk magunkat efféle nyelekkel, már csak az álcázat mián is, mer' ha Trojanba bemenet megállítának valami okbul, vagy efféle veszély érne, mondassuk, hogy „horgászni vótunk“, vagy hasonlót. Engemet egy gondolat zargatott: nem vizsgálja-e által a török pandúr a cókmo-

– Давайте – викам – въдиците!

Тез ся колко изненадаха, толкоз и уплашиха. Не разбират, горките, що става. Мишци им ся направо вцепениха. Хеле единият ми даде въдицата си, другият обаче седи като втрещен. Асенчо извади пищова, опря го в корема му и рече:

– Давай въдицата! Бачо Гичо що ти рече?!

Ей, тоя Асенчо. Все нещо недосъобразил...

– Не ми споменавай името бе, Асенчо – сгълчах го аз. – Тъй не ся прави!

Асенчо поклати глава, сиреч – „Добре, добре“, – без да изпуска оня от очи. Аз минах покрай него, зех въдицата от ръката му и им рекох:

– Дума да не сте издумали! Речете ли нещо, ще ви патят главите! Тез въдици нас ни трябват, а вий други ще си направите. Разбрахме ли ся? Или да ви връзвам сега тука?

Онез викат:

– Как – кай, – разбрахме ся! Има си хас!

– Добре – рекох, – ще ви зема на вяра. Но да внимавате, ей! Опичайте си акъла!

Дигнах тъй пръст и ги изгледах продължително. Чини ми ся кротки ще стоят.

После продължихме нататък. Асенчо току ся оглежда за секи случай. И вървиме ний покрай реката. Пукната шипка няма при Шипково прочия, как няма и чомпили в Чомпилската клисура. Абе аз ли нещо не разбирам, или хора са побъркани? Ибах ти къде съм попаднал аз, наред каква неразбрана работа! Как ще ся с тез живеи, представа нямам! Но на, налага ся!

По едно време свихме да ся отбийм от пътя, минахме по друг път покрай един заострен хълм, кой ся Турлата зове, на запад от Троян, и влязохме без премяждия в градът. Тука отиваме ний не до къща някоя си, ами на по завъртяна работа. Църквата „Св. Параскева“ като нишан ни служи. Минахме през чаршията, къде наредени, брате, един до друг грънчарски еснафи – да ся чудиш сичките тез грънци кой ги купува и защо; тез имат грънци да си цял град погребат с тях. Асенчо и той вика:

– Мале – кай, – тез имат грънци да си построят къщи с тях, и кошари и сичко.

– Луди хора – рекох. – Туй на французки ся зове „мания“.

– Как? – кай.

– Мания – рекох.

– Туй кога имаш много грънци?

Какво да му обяснявам.

– Да – рекох. – Точно тъй.

От там цепиме, брате, покрай Марковий мост, покрай Жълтото училище, аче до сградата на Ученолюбивата дружина. Тя отвънка Ученолюбива дружина, път отвътре ти смятай какво е. Ей, тоя Дервишоглу! Зе да ми ся дига в очите.

Казахме и там лозинката, как си му е редът, свързахме ся с другарите. Но от Дервишоглу Аслан само прахът от подметките остана. Иди, кай, на чар-

kunkat a kincstár kirablása miatt, különösképp a városokba való bejárásakor, oszt mondtam magamnak a népi bölcsességet: bőségből még baj nem eredt. Na, ekkor úgy határoztam, horgásznak adjuk ki magunkat. Gondoltam, ezek meg majd farigcsálnak maguknak új botokat, mibe fáj az nekik. Meg hát, valljam be őszintén, már igencsak sárlott a tenyerem, hogy kipróbálhassam pajtásomat, a Coltot. Ezen kettős-hármas megokolásból vettem hát elő a fent nevezettet a zsebemből, oszt odaszóltam nekik:

– Ide – mondom – a nyeleket!

Azok legalább annyira elámultak, mint amennyire megijedtek. Fel se fogták, szerencsétlenek, mi történik. Görcsbe rándultak az izmaik. Nagy nehezen az egyik átnyújtotta nekem a botot, a másik meg úgy állt ott, mint akibe a hajderménkű csapott. Aszenke is előrántotta a mordályt, a hasának szegezte, és annyit mondott:

– Addsza a nyelet! Nem hallod, mit mondott neked Gicso bá? – Egek, ez az Aszenke! Mindig becsúszik nála valami böszmeség.

– Ne mondd már ki a nevem, Aszenke, he! – ripakodtam rá. – Nem való az ilyesmi.

Aszenke ingatta a fejét, amondó vót vele, hogy „tudom, tudom“, de közben rajta tartotta a szemit azon a kettőn. Én odaléptem hozzá, kivettem a botot a keziből, s mondtam nekik:

– Oszt egy szót se senkinek! Ha eljár a szátok, igencsak megjárjátok! Ezekre a nyelekre nekünk szükségünk van, ti meg majd csináltok magatoknak újakat. Értve vagyok? Vagy inkább kötözzetek ki benneteket ehunst?

Erre meg azok:

– Dehogy – aszondták –, értjük egymást! Szép is vóna!

– Rendben – mondtam –, adok a szavatokra! De megbecsüljétek ám magatokat, he! Észnél lenni!

Égnek emeltem az ujjam, és vizslatón bókláztam meg őket. Úgy tűnt, veszteg maradnak.

Ennek utána továbbálltunk. Aszenke azért körülnézett a biztonság kedviért. Oszt tészölögtünk tovább a folyómederben. Úgyamúgy egy megveszekedett vadrózsa sincs Sipkovo (Hecsedlis) körül, épp úgy, ahogy aranymálincó se vót a Csompil-szorosban. Hát, ecsém, itten vagy nekem nem tiszta az agyam, vagy a többi embernek mentek el otthonról. Az anyja fiskusát má' neki, hogy én hova keveredtem, mekkora szerteség van itten! Íd'sanyám, kik között kell leélnem az életemet!? Há'jszen ezek közt, ha eccer más nincsen...

Nagy hirtelen jobbra sirültünk az útról, kerültünk napnyugatnak, egy hegyes magaslat fele, melynek Turlata a neve, és különösebb bonyodalmak nélkül bejutottunk a városba. Itten nem egy házat kerestünk, mert ennél kacifántosabb vót a környülállás. A Szent Paraszkeva-templom szolgált igazodási pontul. Általmentünk a kézművesnegyeden, ahol, ecsém, egymásba érnek a fazekasműhelyek; nem fér a fejembe, ki vásárolja ezeket a csetreszeket, és minek; annyi van belőlük, hogy az egész városukat eltemethetik bennük. Aszenke is megjegyezte:

– A mindenségit neki – aszongya –, annyi itt az agyagedény, hogy felépíthetik belőlük a házaikat, meg az aklokat, meg mindent.

– Dillók ezek – mondom. – Ezt hívják francúzul mániának.

шията в грънчарския еснаф, там ще ти кажат накъде е заминал.

– А – рекох, – ти сичко ми обясни! Жив да си!

Аче те разбраха, че не знам, и ми рекоха в кой точно еснаф да ида и що да кажа. Тъй и направихме. Хайде, ще ся ходи до Сопот. Обратно през Беклемето. Пак повторение, рекох си! Туй вече зе да ми ся струва много добър знак, не знам що, и даже ми стана много любопитно как ли ще свърши таз работа и накъде ли всъщност отива. Накъде?

Таз вечер ний спяхме в сградата на Ученолюбивата дружина, то ест в читалището, но преди туй ся помотахме с Асенчо, като ся качихме от възточната страна на града на един хълм Къпинчо, къде Асенчо яде сливи кат' разпран. А сливите, брате, още съвсем зелени, страшен киселок, ужасна работа! Той обаче ги яде като невидял и даже му ся много услаждат:

– Киселко – кай – аз много обичам!

Аз му рекох, че ще му стане лошо на коремът. А той дума:

– Ааа – кай, – аз имам много здрав корем, бачо Гичо! Нищо ми няма на мене! Хич не бой ся биля! Ти ако знайш аз какви работи съм ял...

Ти не мож' помогна човеку, кой не ще сам да си помогне. Тъй от слива на слива стигнахме ний до един скок, кой, как разбрах по късно, му Бръмчилото викали, и аз влязох там у вирчето да ся разхладя – а вода, брате, направо ледена, горска вода, мишци ти ся га че ли пресичат в първата минута, но пък аслъ ся разхлаждаш един път. Асенчо обаче в водата не влезе, ами продължи да къса от сливите наблизо. Аз ся тъй поплициках в пъстрата сянка едно известно време, после викам: „Край, връщаме ся!“ Асенчо му ся не тръгва, но вече ся заситил, тъй че по лесно ся склони. Отидохме, та спяхме в читалището, как вишерекох, и там аз видях една „Естествена история“ на Василя Берона и един „Българско-френски речник“ на някой си Иван Богоров, кои си книги аз най чинно закупих с парите от Араба-Конашката хазна, и ми даже бая драго стана, че ги вкарвам в употребу, и то за такава една народополезна, просветоподрепителна цел. Аз я мислех таз „Естествена история“, че ще е нещо за историята на светът, пък то ся оказа за устройството на човека книга, но как да е, не съжалявам.

Аче на другия ден рано-рано тръгнахме през Беклемето. Асенчо вика:

– Дай – кай – да махнем тез въдици, че много особено стоим. Защо – вика – ти видиш ли някой друг с въдица по Беклемето да върви?

Туй че бая странно изглежда, аслъ тъй е, но аз настоях да ги носим въдиците и нататък.

– Светът ся – рекох – с Беклемето не свършва.

И поехме по тоз голям път. Път ся извива като змия по хълмовете, постоянно едно изкачване, хич не е лесно биля. А отгоре на туй Асенчо го фанал запек, от сливите вчера, като излезем на някое по равно място, спираме и той ходи да ся напъва, но не става работата. Тук спрем, там спрем – не и не. Мъчи ся момчето. Аз зех и неговата въдица и полвината от багажа му, дано ся облекчи малко, но туй не помогна за другата работа, разумея ся. Поради таз една причина ний по бавно ся придвижвахме от обикновено, поради спиранията. Но глей

– Hogyan, hogyan?

– Mániának – mondom.

– Arra mondják, amikor sok a köcsög? – Erre mit mondhatnék neki:

– Ja – feleltem –, éppen arra.

Onnat egyenest átrappoltunk a Marko híd mellett és a Sárga Oskola érintésével eljutottunk a Tudásszomj Egylet épületéig. Odakintről Tudásszomj, odabent, ecsém, tudodmi. Hajh, ez a Dervisoglu Arsizlan! Egyre többet tartok felőle.

Elmondtuk ott is rendre-módra a jelvet, kapcsolatba kerültünk a társakkal. Csak-hogy Dervisoglunak a hírért leltük ahajt, meg a hamvát. Menj, aszondták, a kereskedő-negyedbe, a fazekascéhbe, ott megmondják, merre jár.

– Ja – mondtam –, most jól eligazítottál! Örök hála érte.

Erre felfogták, hogy nem tudom magamtul kitalálni, és végre elmagyarázták, pontosan melyik műhelyben kajtassam. Így is tettünk. Na, indulás Szopotba. Vissza a Beklemén, vagyis a Trojani-szoroson által. Esmeg ismétlés, mondom magamban! Ez már igencsak jó jelnek ígérkezett, nem tudom, miért, és már kezdtem kíváncsi lenni arra, hogyan ér véget ez az egész, illetőleg merre tart. Na, merre is?

Akkor este a Tudásszomj Egylet épületében aludtunk meg, vagyis az olvasóban, de még annak előtte sétifikáltunk egyet Aszenkével, megmáztuk a város napkeleti felén emelkedő Kapincso(Szederke)-dombot, ahol Aszenke degeszre zabálta magát szilvával. A szilvabingyó meg, ecsém, még színzöld vót, az ecet kutyafasza hozzá képest, élő rettenet! Ő torkosan falta, még felette ízlett is neki:

– A savanyút – aszongya –, azt módfelett szeretem.

Mondtam neki, hogy csikarni fogja a hasa. Mire ő:

– Ah – aszongya –, igen jól bírja a gyomrom, Gicso bá. Az égvilágon semmi bajom nem esik, egyet se félj! Ha tudnád, mit meg nem ettem én életemben...

Hogy segítsen az ember annak, aki magán nem akar segíteni? Szilva szilvát követett, így értünk el egy zúgóhoz a patakon, mint utóbb megtudtuk, Bramcsilótónak (Zsongolónak) hívták, ahun én bemerültem a gűbbenőbe lehűteni magam: a hegyi víz, ecsém, jéghideg, az első pillanatban begöröcsöl tőle minden izmod, de legalább legott istenesen felfrissít. Aszenke nem gyűtt be a vízbe, egyre csak a szilvabingyót szaggatta a közeli fákrul. Én még sprickoltam magam egy ideig a félárnyékban, oszt mondom neki: „Elég vót, indulunk vissza!” Aszenkének sok kedve nem vót hozzá, de már jóllakott, így könnyebben hajlott az indulásra. No, mint fentebb említettem már, ott aludtunk az olvasóteremben, ahun ráleltem A természet történetére Vaszilij Berontul és egy Bolgár-francúz szótárra, amit egy bizonyos Ivan Bogorov alított össze. Elég az hozzá, hogy nevezett könyveket böcsülettel megvásároltam az Araba Konaki-i adópízből, s még a lelket is melengette a gondolat, hogy használatba veszem őket, még hozzá egy ilyen nemzethasznos, felvilágosítássegítő-pallérozástámogató célbul. Igaz, ezt A természet történetét úgy képzeltem, hogy a világ történetéről szól, nem pedig mint kiderült, az ember felépítéséről, de annyi baj legyen, cseppet se bánom.

Másnap igen korán általmentünk a Bekleme-szoroson. Aszenke aszongya:

– Suvasszuk már el – így ő – ezeket a nyeleket valamerre, mer' igencsak furcsán festünk. Láttál már másvalakit – kérdi –, aki horgászbottal eregél által a Beklemén?

какъв късмет извадихме – га че ли ни Съдба отгоре гледа и за нас ся грижи. Малко та ибава, малко ти помага. Но сякогиш та под око държи. Защо нас ни зе една каруца с билкари, тръгнали с две коли към Козята стена да берат билки. И като им казахме каква е работата с Асенчо, те викат:

– Имаме – кай – тука паричка, ще я сварите и момчето ще ся прочисти.

– А как ще ся прочисти, да не земе да повръща? – рекох аз, понеже мен веднаж са ма тъй „прочиствали“. Да не ти разправам...

– Не – кай, – през гъзът ще ся прочисти.

Аче ни заведоха в другата каруца, покрита с чергило, и по подът и тук-там разпръснати разни треви и цветя.

– Я глей – вика Асенчо, – туй рядкото листо!

Той на цветята „листа“ дума. Намерил благобел. Кой му турци „аслан пенчеш“ викат, що значи „лъвска лапа“. А алафранга ся зове идилвайс.

Онез хора викат:

– Да – кай, – туй само по Козята стена расте, и ний главно зарад него ходим там. Но там – кай – и много други билки растат.

– А защо – рече Асенчо – и думат Козята стена? Да не би кози там да има?

– Кози – викат – няма. Но орли много ся въдят.

Викам си на акъла: „Туй ми е на мен познато.“ Но важното за нас е, че ни дадох паричка да я сварим с малко бял равнец и Асенчо да пий една чашка и ще ся оправи. А също да пуснем едно-две стрити листа от лопен, кой те нямаха, но рекоха, че той по върха на Беклемето начесто расте. Аз го не знаех тоя лопен какво е, но Асенчо го знаеше – „едно жълто таквоз“, кай.

Спряха ни на върха на Беклемето, откъде ся отклонява пътят към Козята стена, и ни показаха къде долу в ниското има кладенец, в една букова кория, да слезем там и да сварим паричката. Туй става вече в ранния следобед. Ний ся разделихме с тез билкари и им поблагодарихме, и тръгнахме надолу по една едва видима пътека. Спускането е бая голямо, барем 500 крачки има. Туй после ще ся зема, брате, нагоре. Но какво да правим.

Лопен аслъ намерихме, едно жълто право таквоз цвете, бая високо, между тревите ся среща. Тук хълмовете са голи, но долу в ниското расте буковата кория, къде ние отидохме и намерихме кладенчето. Аз събрах треви и съчки и запалих малък огън, на кой сложихме отгоре мойто джезве, та сварихме паричката, след кое полежахме тъй полвин-един час и Асенчо отиде да ся опитва. Чувам го как изпуктява от време на време зад мене. Но работата по мъчна ся оказа. Той напъва юнашки, но не става. Понеже видях, че работата по дълга ще доди, аз свих две цигари и зех да му чета едно-друго, да минава по лесно времето. Та докато му чета тъй от „Горския пътник“ разни народни песни, попаднах на оназ, къде ся дума

Малки моми платна белят,

А вдовици ризи перат.

Туй Асенчо нещо му ся видя нередно.

– Чии ризи? – вика. – Туй много двусмислено звучи. Ааа, такива работи не

Istenuccse, nem szokványos látvány, de én ugyancsak ragaszkodtam hozzá, hogy továbbra is vigyük őket.

– A világnak – mondom – nincs vége a Beklemével.

Oszt rátértünk az országútra. Úgy sirült jobbra-balra a dombokon, akár egy kígyó, folytonos kaptató, cseppet sem könnyű a menet. Ráadásul Aszenkét szorulás gyötörte, ejsze a tegnapi szilvázástul, oszt ahányszor kiérünk valami síkabb vidékre, mindig elvonult és lekukorodott, de hasztalan erülködött. Megállunk itten, megrekkenünk ottan, csak kudarc a vége. Kínlódik a legény. Átvettem tőle a nyelet meg a csomagja felit, hátha megkönnyebbül kicsinyt, de, pászá, ez a másik dologban nem segített rajta. A sűrű megállások okán a szokásosnál lassabban haladtunk. No, oszt ekkor ránk mosolygott a szerencse, mintha csak a Sors odafentről nézett volna minket, és gondoskodott volna rólunk. Kicsidég baszakszik, kicsidég megsegít. De mindig szemmel tart. Mert ki vett volna fel bennünket két szekérrel, ha nem egy csapat füvesember, aki ippeg a Kecske-szikla fele tartott gyógyfűvet szedni. Oszt amikor elmeséltük nekik Aszenke gondját, aszondták:

– Ehun nektek – mondják – krisztustövis, megfőzitek, oszt máris megtisztul a legény.

– No, álljunk csak meg: hogyan tisztul meg? Hányini ugye nem fog? – kérdeztem, mert engem már eccer így „megtisztítottak“. Hát, arrul inkább nem mondanék semmit...

– Nem – aszongya –, a seggin által fog megtisztulni.

Odavezettek a másik szekérhez, amék egy durgával vót letakarva, a padozat pedig tele vót szórva mindenféle fűvel meg virággal.

– Ide pillantsál – aszondja Aszenke –, ehun ez a ritka levél.

Valamiért a virágot levélnek hívja. Gyopárt látott. A török aslan peçenşi-nek mondja, azaz oroszlanmancsnak. A francúz meg édelvájznak.

Amazok meg aszongyák:

– Biza – felelték –, ez csak a Kecske-sziklán terem, mi is főleg emiatt caplatunk oda. De nő ott rengeteg másfajta gyógyfű is.

– És miért hívják – kérdezte Aszenke – Kecske-sziklának. Tán csak nem kecskék vannak ahajt?

– Kecske – mondták – ippeg nincsen. De sas, az rengeteg tenyészik a környéken.

– Mondom magamban: „Honnat olyan fájdalomig ismerős ez?“ Pászá, nekünk az a lényeg, hogy kaptunk krisztustövist, amit egy cseppnyi cickafarkkóróval kell esszefőznünk, és ebből megitatni Aszenkével egy pohárral. Ebbe kéne még esszetörni egy-két ökörfarkkóró-levelet, ami ippeg nem vót náluk, de aszondták, a Bekleme magasabb részein gyakran lelni ilyent. Nekem elképzelésem se vót arrul, mifene ez az ökörfark, de Aszenke ismerte, „amolyan sárga“ mondta.

A Bekleme legmagasabb pontján váltunk meg egymástul, ahonnan a Kecske-szikla fele elágazik az út, majd megmutatták, hol van odalent a kút, egy bükkfaligetben, hogy amikor leérünk, ott meg tudjuk főzni a krisztustövist. Ekkor már hanyatlóban vót a nap. Elbúcsúztunk a füvesemberektől, megköszöntük nekik, s ennek utána elindultunk lefele egy alig látható heccáson. A löjtő nem rövid, megvan akár ötszáz lépés is.

е хубаво да ся пеят. Тъй ся развърщават хората. Аче те, да ма прости Господ за голямата дума, ама направо ся покваряват така. Таз песен поквара сей!

Аз го майтапя и му викам „Абе нали ги знайш вдовиците“, а той роптае и вика, че тъй накрая щяло да стане „видяли са, ибали са“.

– Ами да ся ибат! – рекох аз. – Голяма работа! Тъй им иди на тях отвътре... Господ дал на животното душа, но то си е най сетне животно, натам го влече.

Асенчо вика, че човекът е по образ и подобие Божие създаден, недей, кай, богохулствува.

– Да, да, надей ся! Туй ако е Божият образ и подобие, аз тоз Господ не ща да го познавам – отговорих аз и станах да отида да пия вода от кладенчето.

Асенчо рече, че Господните пътища са тъй или инак неведоми, тъй че аз и да искам, не бих могъл да го познавам. А трябва да ся уповавам, и прочия. Аз поклатих глава и продължих мълчаливо нататък. После ся върнах къде ся бях излегнал под един бук на пъстра сянка, а Асенчо в другата посока между дърветата е някъде клекнал, старай ся да ся облекчи. Тогаз изведнаж ся сетих, че нося „Естественната история“ на Василя Берон, и в нея, знайш ли, може нещо таквоз да пише, за случай като тоя. Нали е за човеческото устройство книга. Бързо отворих съдържанието и отидох направо на една глава, къде пише за корема. Казах какво ми е хрумнало на Асенча, и той ся биля обнадежди, как ми ся стори. „Таз паричка, кай, бавно действува.“ Аз му рекох, че ще му чета, докато той ся опитва, хем да знай тъй по издълбоко какво прави и какво ся в тяло му случва. Давай, кай, и аз зачетох направо из началото на главата:

– „Затлъстяването на коремът причинява, малко или много, такивато тлъсто-коремни хора да си изкривяват, съразмерно и сравнително, по много кръстения гръбнак (regio lumbalis), за да могат те, чрез туй изкривяване, да си държат тялото в едно равновесие; а за да постигнат това, тлъсто-коремните хора са принудени да вървят по право-изправени; според туй и такивато хора представят една по права снага, и вървят по стройно-хубаво, нежели пусталите; (най много тлъстина ся намира у такивато хора окол' пъпът им).“

– Туй за мен не ся отнася – вика Асенчо, – аз не съм тлъсто-коремен.

– Ти напъвай, недей рассуждава – отговорих аз и прелистих нататък, при кое намерих нещо, кое ми ся видя с нашия случай свързано, и рекох: – Слушай сега тука за стомахът що пише. – И зачетох пак:

– „Както стомахът е най широката част на смелителния канал, то и се разумява че ястията трябва да се маят в него най дълго време, които по рано не го оставят, освен като се в него свършено смелят; когато сиреч те се преобърнат в една еднообразна масса: в ястна каша, „хим“ наричаема. За удивление впрочем е мъдрата наредба, и строго-логичното анатомическо устройство на круглото отверстие на стомаха (пилорът), през което преминават ястията ни подир смилането им в него; защото, съобразно с туй му устройство, оно е всякога затворено, кога е пълен стомахът; и чак до тогава оно противостои, и не се разтваря, до когато ястията ни, съдържани в стомахът, не се смеят и не се преобърнат в еднообразна ястна каша. Преди туй же време, гореканозното пилорно отверстие си

Ezt, ecsém, utóbb visszafele is meg kell tennünk. De mit van mit tenni.

Ökörfarkkórót végül leltünk: ténleg amolyan sárga, nyurga virág, elég magas, a füvek közül emelkedik ki. Itt csórék a dombhátak, de odalenn bükkfaerdő nő, ott leltünk rá a kútra, ahonnan a vizet vettük. Gyűjtöttem egy kivés száraz füvet és gallyat, raktam egy kis tüzet, amire feltettük a dzsezvámat, megfőztük benne a krisztustövist, s ennek utána elnyújtóztunk fél, vagy talán egy egész órára, majd Aszenke elment próbálkozni. Hallottam megettem fájdalmasan nyekegni. Csakhogy a dolog a vártól bajosabbnak bizonyult. Derekasan pezderkedett Aszenke, de hiába. Minekutána láttam, hogy nem születik egykönnyen megoldás, megsodortam két cigaretta, és olvasni kezdtem neki ezt-azt, hogy gyorsabban múlassuk vele az időt. Elég az hozzá, hogy miközben az Erdei vándorbul mindenféle népdalt olvasatam fel, ráakadtam arra, ahol aszongyák:

Leánkák gylolcsot fehérítnek, özvegyek meg mossák az inget.

Aszenke legott megeszelt ebben valami rendelleneset.

– Kinek az ingit? – aszongya. – Ez igen huncutul hangzik. Áh, nem ildomos efféleket énekelni. Ez rombolja az emberek erkölceit. Mert hiszen, már megbocsásson az Úr isten a súlyos szavakért, egyenvést elkárhoznak az ilyentül. Ez a nóta a kárhozatba visz!

Én meg méláztam vele, oszt mondom neki: „*Mintha nem ismernéd az özvegyaszonyokat*“, mire ő hóbörög, és azt feleli, lassan eljutunk a „*pina, fasz egybe basz*“ szintjire.

– Hát hadd basszanak – mondtam. – Minek ennek ekkora feneket keríteni? Belülről gyün nekik, igaz-e?... Az Úr lelket adott az állatnak, de attul az még nem szűnt meg állatnak lenni, a hajlandósága megmaradt neki.

Aszenke erre aszongya, hogy az embert az Isten saját képére és hasonlatosságára teremté, ezért én ne káromoljam az Urat.

– Hogyne, hogyne, reménykedj csak! Ha ez itten Isten képe és hasonmása, akkor én erre az Istenre nem vagyok kíváncsi – feleltem, és felálltam, hogy elmenjek vizet inni a kútbul.

Aszenke erre azt felelte, hogy az Úr útjai, így, vagy úgy, kifürkészhetetlenek, ezért én, ha akarnám, sem ismerhetném meg. Ellenben meg jobban tenném, ha gyönyörködnék a teremtésben és a többi. Erre csak ingattam a fejem, és szóltanul továbbléptem. Ennek utána visszatértem oda, ahol előtte is heverésztem egy bükkfa félárnyékában, Aszenke pedig a másik fertilityn tűnt el, a fák között kukorodott le, dolgozik a megkönnyebülésen. Ekkor hirtelen eszembe jutott, hogy nálam van Vaszilij Beron A természet története, oszt abban, ki tudja, tán benne lehet valami egy efféle esetről. Mégis az emberi felépítésről szól könyv. Sebtiben kitértam a tartalomjegyzéknél, és egyenest ahhoz a fejezethez lapoztam, ami a hasról szól. Mondtam Aszenkének, mi jutott eszembe, és ez némi reményt öntött belé, vagy legalábbis úgy láttam. „*Ez a tövis mintha kicsidég lassan hatna*“ – jegyezte meg. Mondtam neki, hogy olvasok neki, miközben próbálkozik, hadd tudja meg a mélységiben, mit csinál éppen, és ismerje meg, mi is történik a testiben. Csináld, mondta, és elkezdtem a fejezet legelejin:

– „A has elhajásodása, többé vagy kevésbé, azt eredményezi, hogy a potrohos emberek elgörbítik – arányosan és viszonylagosan – jelentősen a hátgerincüket (regio lumbalis), hogy ezen görbület folytán egyfajta egyensúlyban tudják tartani a testüket; ahhoz, hogy ezt elérjék, a potrohos emberek kénytelenek egyenesebbre kihúzni magu-

стои яко затворено, и нищо не пропуска през себе си.“

Глей ти, той на лайната „хим“ дума, а на гъзът – „пилор“ . Ястна, кай, каша, пилорно отворстие. Брате, наука е мощна!

– Мен тоз хим може да не ми ся е още образувал – вика Асенчо и попъшкнуча тъй. – Ох – кай, – чакай, че ся уморих да клеча, ще седна малко.

– Аз ти рекох да ги не ядеш тия зелени сливи.

– Аче ха де! – отговори Асенчо. – Объркал съм ся бил.

Понеже го не виждах къде е, аз го извиках, и той махна с ръка изпод дърветата.

– А, там си бил – рекох аз. – Тука пише, че ако искаш да не страдаш от такъвиз работи, трябва да ядеш месо, а не джанки и подобни неща. Растителна храна по малко ще употребяваш. Туй е речено черно на бяло. Учений Хиртл установил, че червата на ония, кои ядат по мъчно смилаема храна, биват по дълги от червата на тия, кои ядат по лесно смилаема храна. За таз една цел учений Хиртл хранил в разстояние на една година две котки, едната само с месо, кое е лесно смилаема храна, а другата само с растителна храна, коя е мъчно смилаема, и ето чуй що ся случило: „И като ги хранил таковим образом цяла една година, той ги убил и като ги разпрал, намерил че: чървата на оная котка, що хранил той само с растителна храна, били с около два рупа по дълги от чървата на оная, що хранил само с месо.“ Чу ли? – рекох.

– Чух – кай.

– Ти може затуй от запек да страдаш, защо червата ти са станали по дълги, повече време трябва, докато’ мине през тях ястната каша. Вий овчарите през полвината година само постно ядете, хляб и сирене набивате, туй ви е сичко. Месо никакво. Кои знай червата ти колко по дълги са станали.

– Само два рупа – отвърна Асенчо. – Туй е нищо. Една педя няма.

– Аха, надей ся! – поклатих глава аз. – Туй е два рупа на котките. А ти си десет пъти колкот’ котката. При теб може да са десет рупа по дълги, нали си човек.

– Не думай – вика Асенчо и пак ся опитва, чувам го. Абе мъчи ся момчето, как рекох. И от таз книга полза никаква, само душевен тормоз. Знание, кай. И какво, като знайш? Знание е полезно в началото, кога работите почват. А после, като са станали, каква полза от него – само ся тормозиш. Стана ми интересно защо изобщо казва Берона, че е писал таз книга, та отворих на Предговора, къде ся обичайно тез работи поясняват. Попитах Асенчо дали иска да знай защо е писана таз книга, и той отговори, че иска.

– Ето, чета ти – казах аз и зачетох: – „За да могат Единородците ни общезгледним образом да знаят, поне приблизително, що стават и къде отиват хранителните средства що ядем и пием и атмосферическия въздух що въдишаме безпрестанно, ние изложихми доволно общепонятним и ясным образом сравнителни едни равностетки, или „биллянци“, между възприеманията ни от хранителни средства, и разнородните навън издавания; изложихми при това и други подобни равностетки между внесените хранителни средства и творческото

кат; ennek megfelelően az ilyen emberek egy sokkalta egyenesebb derekat alkotnak, és sokkalta sudárabban-tetszetősebben járnak, mint a macilentus véznyák (legtöbb zsirádek az ilyen embereknel a köldök táján gyűlik föl).”

– Ez rám nem vonatkozik – szólalt meg Aszenke –, én nem vagyok potrohos.

– Te csak nyomjad, ráérsz utána gógyiskodni – feleltem, és továbblapoztam, mire leltem valamit, ami a mi esetünkkel akár egybe is kapcsolható, oszt mondtam neki:

– Figyeld, mit ír itten a gyomorrul. – És már olvastam is: – „Mivel a gyomor az emésztőcsatorna legtágasabb szakasza, ebből az is egyértelműen következik, hogy ebben emésztődik a leghosszabb ideig a táplálék, s ezek nem is hagyják el a gyomrot egészen az ideig, míg tökéletesen meg nem emésztettek; másként szólva akkor távoznak onnan, mikoron egységes masszává keverednek, amit savanyú gyomorpépnek, azaz 'chymusnak' neveznek. Megjegyzendő, bámulatba ejtő, annak a gyomorcsuklónak (pylorus) a bölcs rendeltetése és szigorúan logikus anatómiai elrendezése, melyen keresztül az étkek megemésztésük után áthaladnak; ennek a szerkezetnek tudniillik az a lényege, hogy mindvégig zárva marad, míg a gyomor teli van, s egészen addig ellent áll a kitárlkozásnak, míg a gyomorban található étkek meg nem emésztődnek, és nem alakulnak egynemű gyomorpéppé. Ezt megelőzően a fent említett pylorus gyűrűs izma szilárd zárat képez, és semmit sem ereszt keresztül magán.”

Odaless, ecsém, ez chymus-nak hívja a szart, a segget meg pylorus-nak. Gyomor, aszongya, pép, és pylorus gyűrű. Hííí, ecsém, tudás ellen nincs orvosság, he!

– Nekem ez a chymus lehet, még essze se rotytant – jegyezte meg Aszenke pettemnyi nyekegések közepette. – Jaj – aszongya –, belefáradtam a kukorgásba, leülök kicsidég.

– Megmondtam, hogy ne edd azt a zöld szilvát.

– Na, ugye, ugye – felelte Aszenke. – El vótam tévelyedve.

Minekutána nem láttam, nevén szólítottam, ő pedig intett a kezével a ciheres mögül.

– Ja, hogy ott vagy – mondtam. – Itt azt írja, hogy amennyiben nem akarsz efféle kórságba esni, akkor húst kell enned, nem pedig ringlót és hasonlót. Minél kevesebb növényi táplálékot kell bevinni. Itt áll feketén-fehéren. A tudós Hyrtl József arra jutott, hogy azoknak a bele, akik nehezebben emészthető ételeket esznek, hosszabb, mint azoké, akik könnyebben emészthető ételeket esznek. Ennek bizonyítására a tudós Hyrtl egy évig etetett két macskát, az egyiket csak hússal, ami könnyen emészthető étel, a másikat pedig csak növényi táplálékkal, amit nehéz megemészteni, oszt most idehallgass, mi történt: „És minek utána illeten képpen etette őket teljes egy esztendőn keresztül, megölte őket, felmetszette a hasukat, és a következőt tapasztalta: annak a macskának a bele, amelyet kizárólag növényi eledellel táplált, megközelítőleg hét hüvelyknyivel hosszabbnak bizonyult, mint annak a bele, melyet kizárólag hússal táplált.” Hallod-e? – mondtam.

– Hát – aszongya.

– Lehet, azért rekedtél így el, mer’ megnyúltak a beleid, több időbe telik, amíg általmegy rajta a gyomorpép. Ti birkapásztorok az év felében csak hústalanul esztek, kenyérrel sajtot faltok, oszt ennyi. Hús sehun. Ki tudja, milyen hosszú lehet mán a beled?

зародишино образователно вещество, и числото на рожбите у човека и у другите млекопитающа животни; или пък – между внесените хранителни средства у жените, или у другите женски млекопитающа животни, и отлъчението на млякото им: като творческо-образователно вещество у мъничките им рожби. – Тия, и такива едно двигателни причини бяха, мили Съотечественици, които ни подбудиха да составим, и систематически да изложим туй си Съчинение.“

Асенчо рече, че туй е яко похвално, но него май не го много касай.

Аз спрях да чета, викам си: „Туй може да го разсейва.“ Па ся и уморих. Отворих заглавната страница. Отгоре – „Естественна история“. Отдолу – Част първа Зоология, а клас първи Млекопитающа животни. А долу, под Млекопитающа животни, тъй наречени, ей ти го разряд първи: Човек.

Сякаш преди малко за туй говорех, кога спорехме с Асенчо, сякаш ми е настъп в глава влязло. Глей ти! Че ся сега сериозно замислих: Абе човекът млекопитающе животно ли е? Пък после си викам: Ами да, аслъ таквоз е. Нали на жените от цицките мляко излиза кога кърмят – млекопитающа са сиреч, – и за туй ся наричат дойки, понеже си доят невръстни дечица. А виж, туй дали е по образ и подобие Божие, аз не знам. Асенча ще питам.

Мале, къде съм ся аз озовал! Сред Млекопитающа животни човек да бѣда. Туй не е лесно!

А прочия аз не знаех, че Василя Берон бил доктор Медицини и Хирургий. Нали отдавна вече не живее чилияка при нас в Котел, а ся отправи в странство, не съм ся за туй догадил. Но ей на, на корицата тъй пише: доктор Медицини и Хирургий. И той като стария Берон в знахарство ся изпедепцал. За него съм чувал само, че станал директор на Болградската гимназия – и ето, таз книга е печатана в тяхната печатница, пише си. А друго за него не знаех. Освен че е Берону сестрин син, на сестра му Жейна момче. Чилиякът е далече стигнал, напреднал в животът. Прищя ми ся да съм на негово място – да съм и аз доктор Медицини, па и Хирургий, да съм учител у голямата Болградска гимназия в Бесарабия, аче и директор неин даже, да ся обличам с опънати дрехи европейски, да съм обикалял по света да ся изучавам – тук бил, там бил. А не тъй – бедни един чилияк, недоучка, скитосва из балканите кой знай защо, никой го е не чувал, никой го не знай, ако реши някакъв си да стане, най много абаджия да стане, да ся задоми с някоя си жена най скромна, млекопитающа, да си народят деца и цял живот да блъска абаджийство, у Котел между четирте стени на Балкана, под сянката на Разбойна лете, на пътя на ветровете зиме, едно и също, едно и също, докрай. И туй ли ще е моят един живот? И като речеш – „не, никога!“ – какво после правиш? Седиш до един кладенец, чакаш Асенчо да ся изходи. А хората, брате, обикалят света, Европата на пръсти си броят, учат ся тук, учат ся там, доктори Медицини стават, пишат книги и четат, преподават в училища, кои си ти само по име чувал.

Извадих от колана си другарят си Колта, атлъпатлак и ливорвер един път! Революция, брате! Революция му е майката! Ще обърнем светът с главата надолу. Пък тогаз да видим... А мога също като Общи да стана – общ на сички народи. Да ся бия тук ил' там, къде ся води борба за Свобода. Таз борба още мнооого дъл-

– Csak hét hüvelyk? – felelte Aszenke. – Ammég egy arasz sincsen.

– Ne remélkedj! – ingattam a fejemet. – Hét hüvelyk egy macskánál. Hanem te tízzszerte akkora vagy, mint egy piszu. Nálad akár egyölnyivel is hosszabb lehet, mert ember vagy, úgy-e?

– Hadd el, hadd el – felelte Aszenke, és közben hallatszott, amint egyre csak gyürkőzik. Kínlódott a legényke, mondom én. De ennek a könyvnek sincs sok haszna, csak a lelki nyomasztás. Tudás, frászkarika. Oszt mire mész azzal, amit tudsz? A tudás az elejin hasznos, amikor a dolgok elkezdődnek. Amikor meg bevégeződnek, mi haszna neki? Csak gyötri magát vele az ember. Kíváncsi lettem, minek írta meg egyáltalán Beron ezt a könyvet, oszt felnyitottam az Előbeszédnél, ahol is illendő az ilyesmit megvilágítani. Megkérdeztem Aszenkét, akarja-e tudni, miért írták ezt a könyvet, mire azt válaszolta, akarja.

– Akkor felolvasom – mondtam, és belevágtam. – „Annak okán, hogy Honfitársaimnak általános rátekintése legyen arra, legalább megközelítőleg, mivé lesznek és hová jutnak a tápláló anyagok, melyeket megesszünk és megiszunk, továbbá az atmoszférikus lég, mit szüntelen magunkba szívunk, az alanti közölvényben meglehetősen világos és közérthető nyelven egyenleget vonni (kvázi mérlegre tenni) szándékozunk a magunkba töltekezett anyagok és azok mindennemű kiáramlásai között; ezzel egyenként más hasonló mérlegelést is felvonultatunk a bevitt tápanyagok és a teremő-magzatalkotó hímanyag, illetőleg az ember, valamint a többi emlős állat ivadékainak számossága közt; továbbá felfedni kívánjuk a nők, illetve a többi emlős állat nősténye által magukba vitt tápláló szerek és a tej kiválasztás bizonyos összefüggéseit, lévén ez léssen alkotó-formázó tényezője apró szüleményeiknek. Ilyen és hasoneredetű indíttatások vezérleltek bennünket, drága Honfitársaim, abban, hogy összeállítsuk és módszeresen elétek tárjuk ezen Írásművet.“

Aszenke megjegyezte, hogy ez erőst dicséretes, de őrá nemigen érvényes.

Abbahagytam az olvasást, mondom magamban: „Ez tán csak elvonja a figyelmet.“ Meg hát el is fáradtam. Felnyitottam az első lapnál. Felül az áll: A természet története. Alul: Első rész. Zoológia, első lecke: Emlős állatok, úgy nevezettek, első fejezet: Az ember.

Mintha az imént erről beszéltem volna, amikor Aszenkével vikotálódunk, mint-ha álmomba sompolygott volna be a fejembe. Nézzen oda az ember! Komolyan eltöprengedtem: Télleg emlős állat volna az ember? Oszt mondom magamban: Há' úgy biza, csak az lesz. Mer' a nők csöcse az emlő, abbul gyün a tej, amikor szoptatnak, a magatehetetlen csecsszopó meg az emlőn lóg. Na, oszt hogy ez mennyire Isten képére és hasonlatosságára való, azt már nem tudom. Megkérdezem Aszenkét.

Hű, id'sanyám, hova keveredtem! Emlősök közt védtelen! Há nem könnyű!

Úgyamúgy nem tudtam, hogy Vaszilij Beron medikus doktor és chirurgus, az-az sebész. Ugye már régóta elköltözött tőlünk, Kotelből, oszt idegenbe szakadt, honnat is alítottam volna? De ehun van e, a borítón: medikus doktor és chirurgus. Ő is, akár az öreg Beron, vajákosságra adta a fejit. Csak azt hallottam róla, hogy a bolgrádi gimnázium igazgatója lett, és tessék: ezt a könyvet is az ő nyomdájukban nyomtatták, itt írja e benne. Egyebet nem is tudtam róla. Azon túl, hogy Beronnak anyai ágon unokaöccse, Zsejna húgának a fia. Jó messzire jutott, beteljesült az élete. Kedvem támadt a he-

го ще продължи. Има мегдан и за мен да пообиколя тук-там, да участвам и аз. Може и тъй да ся живея, и може бити не е и лошо биля. Да пробваме първо тук. Ако стане, стане. Ако не, отиваме другаде. Италия вече е свободна, но в Гърция по островите борба ся люто продължава. Сърби, юнаци черногорци на турчина нож точат. Тука по тез места има мегдан за таквиз като нас. Таз работа дълго ще продължи и кой знай как ще свърши. Османска ся империя разпада. Болний чилиак!... Голяма ще е перипетия, за секи случай!

По едно време някакъв шум ми привлече вниманието към Асенча, чу ся как той ся мощно напъна и изпуптя, някаква съчка сякаш изпука, и после той рече:

– Ооох – кай, – олекна ми на душата!

Колко ѝ трябва на душата!... Как бях с Колта в ръка, малко остана в първата минута да гръмна с него във въздуха от радост и облекчение, защо и мен ма беше тая работа притеснила, че ся бе превърнала за нас в сериозна пречка.

lyében lenni: lennék én is orvos doktor, meg ráadásul orvos, tanár a nagy bolgári gimnáziumban Besszarábiában, a tetejibe még igazgató is, vasalt európai ruhában járnék, cocokáznék (vagyis céltalan utazgatnék) a világban, meg okulnék mindenféle; ő meg járt ehre, meg aharra. Én meg kitanulatlan és módotlan, egyre csak csavargok a balkáni hegyekben, senki meg nem mondja, miért, ha pedig ezzel úgy döntenék, lesz belülem valami, legfeljebb a posztóverésig vinném, és ha megházasulok, elveszek egy szerény, vagyontalan emlőst, hogy szaporodjunk és sokasodjunk, oszt életfogytig verjem a posztót Kotelban, a Balkán négy fala közé zárva, nyáron a Razbojna árnyékában, télen a szelek keresztútjában, egy és ugyanaz, ugyanaz és egy, végestelen-végig. Hát ez lesz az én egyszem életem? És kimondanám én, hogy „nem, nem soha!” , de oszt mi van attul? Ott ülök majd egy kút mellett, és várom, hogy Aszenke elvégezze a dolgát. Mások meg, ecsém, fisleznek a világban, Európát mint a tenyerüket ismerik, tanulnak itten, tanulnak ottan, orvos doktorok lesznek, könyveket írnak meg olvasnak, tanulnak olyan iskolákban, aminek te csak a nevet hallottad.

Elővettem az övemről Colt-pajtást, mordály és levorver ezzel. Revolúció, ecsém! Revolúció a nyitja a dolognak! Fejivel lefele fordítjuk a világot. Na, akkor majd meglátják... Oszt még olyan is lehetek, mint Szeriben: a világ rajtam osztozik majd Szeriben. Harcolok itten is, meg ottan is, ahol épp a szabadságért megy a háborúság. Ez a küzdés eltart még egy jó darabig. Kerül hely nekem is, hogy körülnézzek ehre-aharra, részt veszek magam is. Lehet ám így is élni, és tán nem is rosszul. Próbáljuk meg legelőbb ehejt. Ha sikerül, sikerül. Ha nem, odébbállunk. Itália már szabad, de a görög szigeteken még ádáz háború dúl. Szerbek meg daliás crnogorácok fenik a töröket a törökre. Az ilyesféle helyeken tárt karokkal várnak. Ez a dolog sokáig elhúzódik, és ki tudja, hogy végződik majd. Az Oszmán Birodalom recseg-ropog. A beteg ember... Nagy kalamajka lesz, bárki meglássa.

Eccer csak valami zajt ütötte meg a fületem Aszenke irányából, hallom, amint valaki nagyot erőlködik, fujtatott, mintha egy gally reccsent vóna ketté, majd aszongya:

– Jajjj – így ő –, megkönnyebbült a lelkem!

Milyen kevés kell egy léleknek!... Amint így szorongattam a Coltot, kevés hiányzott hozzá, hogy örömben és a megkönnyebbüléstől a levegőbe durantsak vele, mert már engem is aggasztott ez a dolog, minekutána már előrehaladásban is jelentős akadályt jelentett.

Krasztev Péter fordítása

ЛАЙОШ НАД ПАРТИ

Ръкописан възвиш

PARTI NAGY LAJOS

Írott magaszt

СТРАННА ТВАР са това послесловията. През барутния дим от другаря му Колта (стига да гръмне) над някак трогнатия читател все още се стеле душата на главния герой (стига да е излетяла), даже не се е възвесило последното изречение, а той, послесловът, вече е тук, потропвайки нетърпеливо с нозе. Додява като някой гробар, като аутопсия, като кантор, като лешояд – и самси не знай поради що.

Добре поне, че причини си има, има и то обилно – за радост и за веене на капи, и това никак, ама никак не е за пренебрегване.

Послесловът, значи, е свалил капа и потропва, с основание подозира, че стигнал ли е някой дотук, той е бил вече погълнат от романа на Русков-Кръстев, няма място да се възвестява каквото и да било, място има само за кратка обява – тук това и правя, в качеството си на един от първите читатели на унгарския вариант.

Погълнат е бил, тъй да се каже, което не е *като ми пееш*, *Пенке ле*, на капата на свети Георги, ами си е направо ила, че ми трябаш!

Не се напъвай, брате, изръмжава Гичо, който от една страна е адски развълнуван, че ето, наистина е застанал пред прага на Возвисението: додето свят светува харамия ще го наричат само космополитните врагове на народа, от друга страна като да се е поразгневил на разказващия го разказвач.

Защо е всичко това? Защото авторът не е извадил от бохчата си друго решение, освен този досаден куршум в корема, макар и изстрелян от редовен турски аскер. А и един Бог знае защо Русков е изтеглил точно тази нишка от кълбото с наративите, защо е навързал точно нея.

Мисля си, че Гичо ръмжи заради нещо, което познава до болка (куршум в корема) и че тук няма какво толкова да се послесловства. Тази книга е завършена, на полза нему, ако не и за радост, писана е сама за себе си и още не е нощ.

Ама и сутрин не е.

Нациите се раждат и възраждат, хеле ако се и просветят, големите дела ихни, изписани с кирилски или латински кобилици, всеки път очертават звездните пътеки на небето, ако трябва – и по земята, където ръката на възвисителя все накланя везните в някоя посока – ама и така да е, какво да каже човек?! *Birakmak! Bana para vermek!*

Сиреч: „*Твои пари ми трябват.*“

Естествено човек се изкушава и за добро, не само за зло. Само дето злото е толкоз много на тоя свят, и морално, и статистически, че да се объркаш е повече от реално, макар че за искане, никой не го иска злото – и веднага нарича добро, което е добро за него.

Защото, наречено ли е нещо с име, то съществува.

Злото го таковат през *оная* си работа, искат го *онези*, макар самият Гичо, този сантиментален ветро- и езикопоказател, този по ангелски покварен планински философ, е адски толерантен дори и с вечните *онези*, защото всеки иска да живее, всекиму своето, на една страна морков, на друга шамар, само началникът си позволява характер, риволуционерът хапва гратис в кръчмата, в крайна сметка, всички сме българи, трябва да бъдем разтърсени, за да сме за прогреса, да се

ЕГЪ УТОСЪ фира szerint. A nevezetes Colt lőporfűstje (mármint ha elsült) még ott imbolyog főhősünk lelkeként (mármint ha kiszállt) a kissé megilletődött olvasó fölött, még el se enyészett az utolsó mondat, ez pedig, ez az utószó máris a helyszínen toporog. Vekeng, mint valami sírásó, boncnok, kántor, keselyű – maga se tudja, mi célból.

Még jó, hogy oka viszont van, bőven van az örömré, a kalaplengetésre, s ez nem kevés.

Utószó tehát levett kalappal toporog, joggal föltételezi, hogy aki őt olvasni kezdi, épp most telt el Ruszkov-Krasztev regényével, beharangozni tehát nincs mit, marad a rövid kiharangozás – én ezt az utóbbit teszem a magyar változat első olvasóinak egyikeként.

Leccsengetek, úgymond, ami nem a roborány szilva koszlás hűrvékje Szent Libinkor, hanem jersze, tubicám, megmutatom, hol terem a cinterem!

Csak ne műszékejj, ecsém, mordul fel erre Gicsó, ki egyrészt roppant izgatott, hogy lám, tényleg eljutott a felmagasztosulás kapujába: őt eztán haramiának míg világ a világ csak a nép kozmopolita ellensége nevezheti; másrészt mintha megorrolt volna kissé az őt elbeszélő elbeszélőre.

Mert mire volt ez jó? Hogy a csomába nem volt itt valami más megoldás, mint ez a zsenánt haslövése őnéki, ha egy reguláris török katonától is. Hogy Ruszkov mért épp ezt a szálát húzta ki a narratívák gubancából, mért ezt kötötte el.

Úgy képezem, ilyesmitől morog Gicsó, aki testközelből tudja (haslövés), hogy itt sok utószkodásra nincs szükség. Ez a könyv bé vagyон fejezve, az új javára, ha kedvire nem is, továbbá meg vagyон írva magáér, még sincs este.

Igaz, reggel se.

A nemzetek meg- és újjászületnek, pláne felvilágosodnak, az ügyek nagy Ű betűi cirill vagy latin bordáikkal újra és újra csillagösvényt bökdösnek az égre, ha kell a földre is, hol a magasztosítók keze bizonyos irányba jobban hajlik – hát ha egyszer így van összerakva, mit lehet tenni?! *Birakmak! Bana para vermek!*

Hogy ide a pénzt.

Persze van kísértés a jóra, nemcsak a rosszra. Csakhogy rossz annyival több van a világban, úgy erkölcsileg, mint statisztikailag, hogy megtévedni maga a realitás, noha akarni senki nem akar rosszat – el is nevezi rögvést jónak, ami neki jó.

Hejszen ami el van nevezve, az van.

Roszzat csak az ürdöng akar, illetve *azok* akarnak, bár épp Gicsó, ez az érzelmes szél- és nyelvtoló, angyalian romlott hegyifilozófus még velük is, a mindenkori *azokkal* is roppant toleráns, hiszen minden élni akar, jut is marad is, balra csálé, jobbra bakafánt, jellemet csak a főnökök engedhetnek meg maguknak, forradalmár ingyen kosztol a vendéglőben, végső soron mind bolgárok vónánk, kiket föl kell rázni, hogy akarják a haladást, ne csak kényszerből magasztosuljanak fel, és így tovább, meddig a szem ellát.

És az idő is: csak telik-múlik, baszik az emberre.

A kedves olvasó, ha a végén kiemeli a fejét Ruszkov-Krasztev ironikus nyelvtobzódásából, ne higgye, hogy a főhőstől is megszabadul. Egy ilyen főhős sokra vitte és viszi még, ha elsült a levorvere, ha nem. Mért sült volna el, illetve mért ne, mindegy is,

возвисяваме не само по принуда, и така нататък, додето ти стигат очите.

А времето, тече и отминава, ибава човека.

Драги читателю, когато накрая вдигнеш глава от ироничната езикова кавалкада на Русков-Кръстев, не си мисли, че си се освободил от главния герой. Такъв един герой е постигнал много, още повече го чака, независимо дали ливорверът му е гръмнал или не. Защо да не гръмне, защо да гръмва, все едно, след като Г(к)ичът е бил, жив е и ще прибъде, както всичката пъстрота и слабост човешка, гори много, ала опинците са едни, тесни и широки, миризливи и скокливи, разкривени и по мярка, из тоя криволичещ и возвисен наративозависим прахуляк. Гичо вече крачи по шумния морски бряг на битката на народите, редом с Швейк, Абел и Марци Какук, до обветрените герои на Караджале.

Цял живот пешеходства, скитосва се, ечи, вървейки през горите, обръща живота си. Езикът, забъркан от един от древните унгарски диалекти, е псевдосекейски, работи безупречно и е не само добро попадение – дошъл е отръки на преводача Петър Кръстев, който ни представя своята идея за един про форма не-преводим български оригинал. Подозирам, че е „псевдобългарски“ – пази българщината! – т.е. на онзи псевдоезик, на който говорят русковите герои в този харамийски карнавал.

Не знам български, не мога да преценя в какви взаимоотношения са оригиналът и унгарският вариант. Радостта от текста, който пронизва целия роман, ми подсказва, че трябва да са добри, поне толкова близки, колкото единият многонафукан малък народ с другия такъв. Аз щастливо съпровождах този набухнал, грапав текст, тази заиграваща се, както с формата, така и с безформеността голяма ария от пикареската за природата, за човека, за вечния малък човек, който иска хем добре да живее, хем да оцелее и то едновременно с възвисяването, по всичките балкани оттука до края на света, включая и светлоструй.

Превод: Светла Кьосева

ha a gicsőség volt van és lesz, maga az emberi tarkaság és gyarlóság, erdő nem egy van, de egy a lábbeli, szűk és bő, szagos és szökellő, csámpás és angyalpasszent a fel-lemagasztosulás kanyargós narratívafüggő porában. Gicsó immár ott gyalogol a népek harcának zajló tengerpartján Svejк mellett, Ábel és Kakuk Marci mellett, Caragiale viharvert hősei mellett.

Magyarul gyalogol, sirül, cilingel, dérereg, burungozik. A nyelv, a legarchaikusabb magyar nyelvjárásból kikevert műszékely kiválóan működik, nemcsak kapóra jött, hanem kézre is állt az átültetőnek, Krasztev Péternek, hogy megmutassa, ez a pro forma lefordíthatatlan textus milyen lehet eredetiben, bolgáru. Gyanúm szerint „műbolgáru” – így gondozd a bolgárodát –, vagyis azon a műnyelven, melyen Ruszkov beszélteti hőseit ebben a martalóckarnevalban.

Bolgáru nem tudok, hogy mi az eredeti és a magyar változat viszonya, meg nem ítélem. A regényt átjáró szövegöröm azt sugallja, jóban lehetnek, s annyira közel egymáshoz, mint egyik nagyrajáró kis nép a másikhoz. Én boldogan mentem vele, evvel a felcsapódó, el-elakadó beszéddel, e formával és formátlansággal egyaránt játszó pikareszk nagyáriával természetéről, emberről, az örök kisemberről, aki jól is, meg túl is akar élni, felmagasztosulással egybekötve a világ minden balkánjain innen és túl, inkluzíve fényár.

Юлия Крумова:
„Подлагай Всичко на съмнение“

Julija Krumova:
„Mindent vess alá a kételkedés próbájának”

Признавам, че това бе едно от най-трудните интервюта в тази книга. Но не можеше в нея да не присъства името на Юлия Крумова. Не само защото бе дъщеря на един от най-известните преводачи от унгарски, писателя Георги Крумов, но и защото самата тя бе сред много добрите преводачи на унгарска литература. Затова и бях повече от настойчив, дори усетих, че леко преминавам границата, но се радвам, че накрая успях да я убедя да разговаряме и да запиша нейните отговори на въпросите ми. Срегнахме се в Унгарския културен институт, където Юлия работи като преводач и библиотекар.

Превела е следните книги:

Бела Хоргаш. Докато ти спиш. София: Отечество, 1984.

Магда Сабо. Карнавал. София: Отечество, 1987.

Каталин Над. Поносимият Лайош. София: Отечество, 1988.

Ержебет Кертес. Любавта на Петьофи. София: Отечество, 1990.

Ласло Немет. Три пиеси (Галилей, Сечени, Двамата Бояи). София: Стигмати, 2001 (С подкрепата на Фондация „Унгарска книга“).

Фригеш Каринти. Пътуване около черепа ми. София: Ерго, 2007 (С подкрепата на Фондация „Унгарска книга“).

Илдико Ловаш. Изход на Агриатика. София: Ерго, 2008 (С подкрепата на Фондация „Унгарска книга“).

Милан Фюш. Несретници. Хайнрих IV. София: Гутенберг, 2011 (С подкрепата на Фондация „Милан Фюш“).

Золтан Поша. Останки от младостта. София: Гутенберг, 2012 (С подкрепата на Фондация „Унгарска книга“).

Ноеми Сечи. Комунистът Монте Кристо. София: Ерго, 2013.

Бела Кондор. Budapest Noir. София: Летера, 2014.

Антал Серб. Легенда за Пендрагон. София: Ерго, 2017 (С подкрепата на Фондация „Унгарска книга“).

Elismerem, a könyvünkben megjelent interjúk közül ez volt az egyik legnehezebb. Mégsem hiányozhatott belőle Julija Krumova neve. Nem csupán azért, mert az egyik leghíresebb magyar műfordító, Georgi Krumov lánya, hanem mert ő maga is egyike a magyar irodalom legkiválóbb fordítóinak. Ezért ugyancsak kitartó voltam, már-már úgy éreztem, át is lépek bizonyos határt, de nagy örömökre szolgál, hogy végül sikerült rávennem, beszélgethessek vele, és engedje meg, hogy lejegyezzem kérdéseimre adott a válaszait. A Magyar Kulturális Intézetben találkoztunk, ahol Julija fordítóként és könyvtárosként dolgozik.

Az alábbi könyveket fordította le:

Horgas Béla: Amíg te alszol.

Szabó Magda: Álarcosbál.

Nagy Katalin: Tűrhető Lajos.

Kertész Erzsébet: Szendrey Júlia.

Németh László: Három színmű (Galilei, Széchenyi, A két Bolyai).

Karinthy Frigyes: Utazás a koponyám körül.

Lovas Ildikó: Kijárat az Adriára.

Szerb Antal: A Pendragon legenda.

Füst Milán: Boldogtalanok. IV. Henrik.

Pósa Zoltán: Az ifjúság maradéka.

Szécsi Noémi: Kommunista Monte Cristo.

Kondor Béla: Budapest Noir.

ЕМИЛ БАСАТ *Разкажи ми най-напред за себе си, къде си учила, за баща ти, за родителите ти...*

ЮЛИЯ КРУМОВА Родена съм в София. Господ ме е дарил с възможно най-добрите родители, които човек може да си мечтае да има, радвах се на много обич и загриженост. Дарили са ми прекрасни спомени от детството. Учила съм в кварталното основно училище, след това в кварталната руска гимназия – 95-о ЕСПУ. След неуспешен опит да вляза във френската гимназия. Не знаей доколко съм била ориентирана какво искам да уча, но след като години наред бях ходила в Алианса, реших, че ще е добре да продължа с френския. Сега съм доволна, че стана така, защото лесно усвоих руския език и нямаше сериозни трудности в изключаването. Руската литература ми е дала много. Възможността да се прочете Булгаков в оригинал. Съвсем друг е вкусът, усещането, когато четеш такъв автор на родния му език. Илф и Петров също имат прекрасни преводи, но едно е преводът, а друго докосването до езика на оригинала. От друга страна, се научих, че език се усвоява най-добре с четене на съответния език. След това завърших в Будапещенския университет „Лоранд Йотвьош“, благодарение на една междудържавна спогодба и на баща си, известен преводчик от унгарски. Аз отидох да уча като стипендиантка на унгарската държава и там навикът да чета на съответния език се оказа безкрайно полезен. Натрупах основния речников и граматически запас от знания и още през лятото след подготовителния курс хванах „Баскервилското куче“, защото по принцип преводният текст се чете по-лесно, изчетех я с речник в ръка и оттам нямаше сериозни проблеми.

ЕБ *Да ми разкажеш малко повече за баща ти?*

ЮК За мен това е много трудна тема. Защо-

то той не само бе писател, поет, преводач, а преди всичко защото ми беше баща. Човекът, който ме е носил на раменете си, който ми е давал боксърски ръкавици и ме е учил как да прасна някого по носа с дясно кроше, който вместо приказка за лека нощ ми е разказвал своя адаптация на „Дон Кихот“, който ми е разкрил тънкостите на занаята, защото това бе нещо като семеен занаят за нас – преводачеството. Майка ми е завършила агрономство, пенсионира се като редактор в научно списание на Селскостопанската академия. Тя не бе пряко свързана с превода, но отново работа с език и с много четене. От нея получих любовта към театъра, операта и другите изкуства.

Унгарският го имам от баща си. Той го владееше на ниво майчин език, защото в продължение на осем или девет години дядо ми и баба ми са преподавали в българското училище в Мишколц – баба математика, а дядо – история. Дядо е попаднал в Унгария като свещеник в българската армия, след това е станал преподавател в тамошното училище. Много са ги уважавали и харесвали, но те предвидливо са записали баща ми в унгарско училище. Така че той още от детска възраст е усвоил езика в езиковата среда. Когато разговаряше с унгарци, никой не можеше да допусне, че не е унгарец. Татко е имал много труден живот. Родителите ми са ме предпазвали от грижите, които са имали в тогавашния политически строй и аз само от недомлъвки, от дочуто оттук-оттам съм разбирала за проблемите им. Баща ми още от ученик е лежал по затвори, защото е бил член на ЗМС (Земеделски младежки съюз), баба и дядо година и половина са обикаляли из страната, за да го търсят в кой затвор е. Цялото семейство е било изселвано в различни краища заради него. По някакъв мистериозен начин е влязъл да учи българска филоло-

EMIL BASZAT *Először is, kérlek, mesélj magadról: iskolaéveidről, édesapádról, szüleidről!*

JULIJA KRUMOVA Szófiában születtem. Az Úr a lehető legjobb szülővel ajándékozott meg, akiről ember csak álmodhat, sok szeretetben és gondoskodásban volt részem. Gyönyörű emlékeket őrzök gyermekkoromból. A kerületi elemi iskolában tanultam, aztán a kerületi orosz gimnázium, a 95. ESZPU következett, miután sikertelenül próbáltam bekerülni a francia gimnáziumba. Nem tudom, mennyire voltam tudatos abban, hogy mit akarok tanulni, de miután évekig jártam az Alliance-ba, úgy döntöttem, jó lenne a franciát folytatni. Visszatekintve örülök, hogy úgy alakult, ahogy, mert könnyen elsajátítottam az orosz nyelvet, és minden komolyabb nehézség nélkül elvégeztem az iskolát. Rengeteget kaptam az orosz irodalomtól. Lehetőségem volt Bulgakov műveit eredetiben elolvasni. Egészen más íz, más érzés egy ilyen szerzőt anyanyelvén olvasni. Ilf és Petrov műveiből is kitűnő fordítások készültek, de egy dolog a fordítás, és más, ha az eredetihez is hozzáférhet az ember. Másrészt pedig megtanultam, hogy egy nyelvet legjobban olvasás révén lehet elsajátítani. Utána a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen végeztem egy nemzetközi megállapodásnak és édesapámnak köszönhetően, aki a magyar irodalom ismert fordítója volt. Magyar állami ösztöndíjként tanultam ott, s az a szokásom, hogy az adott nyelven olvasok, végtelenül hasznosnak bizonyult. Miután megszereztem a szükséges szókinccset és nyelvtani ismereteket, már a felkészítő évfolyam utáni nyáron fogtam A sátán kutyája című regényt, mert fordított szöveget általában könnyebb olvasni, szótárral a kézben végigolvastam, és onnantól már nem voltak különösebb problémáim.

EB *Mesélnél egy kicsit többet édesapádról?*

JK Nagyon nehéz téma ez nekem. Ő ugyanis nem csupán író, költő és fordító, hanem mindenekelőtt az édesapám. Az az ember, aki a vál-

lára ültetett, aki bokszesztyűt ajándékozott nekem, és megtanított, hogyan kell valakit jobborroggal orrra gyűrni, aki esti mese helyett a Don Quijotét mesélte nekem a saját adaptációjában, aki bevezetett a mesterség fogásaiba – a fordítás ugyanis nálunk afféle családi mesterség. Édesanyám agronómusként végzett, s a Mezőgazdasági Akadémia tudományos folyóiratának szerkesztőjeként ment nyugdíjba. Ő a fordításhoz nem kötődött közvetlenül, de szintén a nyelvvel dolgozott, és rengeteget olvasott. Az ő révén szerettem meg az színházat, az operát és a többi művészetet.

A magyar nyelvvel édesapám révén kerültem kapcsolatba. Ő anyanyelvi szinten beszélt, mert nagyszüleim nyolc vagy kilenc évig a miskolci bolgár iskolában tanítottak – nagyanyám matematikát, nagyapám történelmet. Nagyapám a bolgár hadsereg lelkészeként került Magyarországra, aztán pedig az ottani iskola tanára lett. Nagyon tisztelték és kedvelték őket, ők pedig előrelátóan magyar iskolába adták édesapámat. Így gyermekkorától nyelvi közegben sajátíthatta el a magyar nyelvet. Ha magyarul beszélt, senki meg nem mondta volna, hogy nem született magyar. Apának nagyon nehéz élete volt. Szüleim engem távol tartottak a gondoktól, melyekkel az akkori politikai rendszerben meg kellett küzdeniük, úgyhogy csak elejtett célzásokból, innen-onnan felszedett szóbeszédből szereztem tudomást a problémáikról. Édesapámat már iskoláskorában bebörtönözték, mert a ZMSZ (Ifjúsági Földműves Szövetség) tagja volt, nagyszüleim pedig másfél évig járták az országot, hogy megtudják, melyik börtönben ül. Az egész családot az ország különböző vidékeire telepítették ki miatta. Valami titokzatos módon sikerült bejutnia bolgár filológia szakra, de amint nem éppen tiszteletjesen hangot adott véleményének Sztálin elvtárs fordítással kapcsolatos elméleteiről, repült is az egyetemről, s már az első félévet sem tudta elvégezni. Ezt hosszú ideig titkolta a szülei

гия, но в момента, в който се е изказал не-особено почтително за преводаческите те-ории на др. Сталин, е изхвърчал от универ-ситета и не е завършил семестриално. Дълго време е крил това от баба ми и дядо ми, правил се е, че отива на лекции, а е хо-дил при приятел, но те в един момент раз-брали и му казали да не се безпокои и че ще се оправят някак си.

За мен той е от тези ренесансови лич-ности, които нямат нуждата от тапията на висшето образование. Те са много по-обра-зовани от тъй наречените професори, за-вършили какво ли не. Разказвал ми е с въз-торг за преподавателя си по литература, как им е танцувал испански танци, когато е пре-подавал испанска литература, как ги е ка-рал да говорят в ямб, хорей или някаква друга стъпка, която са изучавали при кла-сическите автори. Дали днешните деца зна-ят подобни неща и могат да говорят в тях?

Естествено, имал е и природните заложби за това. Така че и от двамата си родители съм получила любов към езика, към рабо-тата с езика. Баща ми никога не ми е нала-гал своите възгледи, а ме е оставял сама да съзрея и да стигна до определени изводи. Само и само да не се изпусна в неподходя-ща среда и да не бъда лишена, така както той е бил лишен, от възможността да уча. След това за съжаление той остана незабе-лязан и от демокрацията. Парадокс е, че бе-ше почетен член на Унгарския съюз на пи-сателите, но не бе член на СБП. След тол-кова книги зад гърба си. Той беше и един слънчев човек за мен, който понасяше сто-ически ударите на съдбата, без това да се отрази по някакъв начин на отношението му към света и хората, единствено на здра-вето му, разви тежък диабет. Не беше заб-равил, но бе простил на всички, които са му навредили, затова и аз няма да говоря за тези неща. Миналото си остава минало.

Той умееше да живее и да се наслаждава на живота, въпреки всички трудности и мо-ментни огорчения.

А майка бе орлицата закрилник в се-мейството ни, от съвсем елементарните ни финансови нужди, защото единственият сигурен доход беше нейната редакторска заплата, до бърсането на сълзите, успокоя-ването, грижата за тежкото заболяване на татко. За мен баща ми е преди всичко пи-сател, а след това преводач. Преводите, ос-вен че бяха допълнителен финансов източ-ник, му носеха удоволствие и удовлетворе-ние. От него съм научила доколко човек трябва да е едва ли не скрупулъозен, кога-то превежда. Никога не трябва да е абсо-лютно сигурен в себе си, винаги трябва да подлага всичко на съмнение, да провери, изговърка по милион пъти. В момента, в който се самозабравиш и решиш, че си ве-лик и всичко знаеш, идват такива грешки, които те правят смешен за дълго време. Не-говите преводи на шумерската и акадската литература останаха някак незабелязани – такава беше и политиката по отношение на баща ми – пълно мълчание, все едно не съ-ществува поетът и преводачът Георги Кру-мов. За него се знаеше само в тесните про-фесионални кръгове. Има две стихосбир-ки с шумерска и акадска поезия, преведени основно от унгарски, но той, който работи дълго време над тях, ползваше чешки, сло-вашки, руски, английски, френски източ-ници. До ден-днешен вкъщи има речници от тези езици. Баща ми беше станал неве-роятен специалист, работеше с професор Комороци – най-големия шумеролог не са-мо в Унгария, но и учен от световна вели-чина. Всяка думичка е изпипвана, консул-тирана какво може да означава. Библейски-те му преводи – този доста суховат текст, отдалечен от живия език, особено за съвре-менния човек, той превърна в жива поезия.

елол, úgy tett, mintha előadásra járna, miköz-
ben valójában egy barátjához ment, de aztán
rájöttek, és azt mondták, ne aggódjon, vala-
hogy majd egyenesbe jönnek.

Съзависа аз на ренесансови лич-ности, които нямат нуждата от тапията на висшето образование. Те са много по-обра-зовани от тъй наречените професори, за-вършили какво ли не. Разказвал ми е с въз-торг за преподавателя си по литература, как им е танцувал испански танци, когато е пре-подавал испанска литература, как ги е ка-рал да говорят в ямб, хорей или някаква друга стъпка, която са изучавали при кла-сическите автори. Дали днешните деца зна-ят подобни неща и могат да говорят в тях?

Естествено, имал е и природните заложби за това. Така че и от двамата си родители съм получила любов към езика, към рабо-тата с езика. Баща ми никога не ми е нала-гал своите възгледи, а ме е оставял сама да съзрея и да стигна до определени изводи. Само и само да не се изпусна в неподходя-ща среда и да не бъда лишена, така както той е бил лишен, от възможността да уча. След това за съжаление той остана незабе-лязан и от демокрацията. Парадокс е, че бе-ше почетен член на Унгарския съюз на пи-сателите, но не бе член на СБП. След тол-кова книги зад гърба си. Той беше и един слънчев човек за мен, който понасяше сто-ически ударите на съдбата, без това да се отрази по някакъв начин на отношението му към света и хората, единствено на здра-вето му, разви тежък диабет. Не беше заб-равил, но бе простил на всички, които са му навредили, затова и аз няма да говоря за тези неща. Миналото си остава минало.

Той умееше да живее и да се наслаждава на живота, въпреки всички трудности и мо-ментни огорчения.

елол, úgy tett, mintha előadásra járna, miköz-
ben valójában egy barátjához ment, de aztán
rájöttek, és azt mondták, ne aggódjon, vala-
hogy majd egyenesbe jönnek.

Съзависа аз на ренесансови лич-ности, които нямат нуждата от тапията на висшето образование. Те са много по-обра-зовани от тъй наречените професори, за-вършили какво ли не. Разказвал ми е с въз-торг за преподавателя си по литература, как им е танцувал испански танци, когато е пре-подавал испанска литература, как ги е ка-рал да говорят в ямб, хорей или някаква друга стъпка, която са изучавали при кла-сическите автори. Дали днешните деца зна-ят подобни неща и могат да говорят в тях?

Естествено, имал е и природните заложби за това. Така че и от двамата си родители съм получила любов към езика, към рабо-тата с езика. Баща ми никога не ми е нала-гал своите възгледи, а ме е оставял сама да съзрея и да стигна до определени изводи. Само и само да не се изпусна в неподходя-ща среда и да не бъда лишена, така както той е бил лишен, от възможността да уча. След това за съжаление той остана незабе-лязан и от демокрацията. Парадокс е, че бе-ше почетен член на Унгарския съюз на пи-сателите, но не бе член на СБП. След тол-кова книги зад гърба си. Той беше и един слънчев човек за мен, който понасяше сто-ически ударите на съдбата, без това да се отрази по някакъв начин на отношението му към света и хората, единствено на здра-вето му, разви тежък диабет. Не беше заб-равил, но бе простил на всички, които са му навредили, затова и аз няма да говоря за тези неща. Миналото си остава минало.

Тази книга той така и не доживя да види, те и до ден-днешен са неиздадени. Опитваме с Павел Славянски да ги издадем. Баща ми ме е научил на занаята. Много тактично. Като всяко дете съм се хвърляла в какви ли не посоки – та зоолог ли нямаше да ставам и да ходя по експедиции и да събирам животни, че лекар ли и да правя сърдечни операции. А той тихо, кротко, по един много деликатен начин ме насочи към преводите. За което мога още веднъж да благодаря на Бог и на съдбата, че съм имала такъв родител. Първите ми преводи, за мой потрес, биваха одрасквани по ен пъти с червено, зелено, преписвала съм ги многократно. Първият ми превод бе на научнофантастичен разказ от руски автор, да се пробвам. Аз за съжаление не си водя библиография и не си спомням кой беше той. Но в него бях недопроверила една дума и оттогава си имам обица на ухото, защото, разбира се, я бяха забелязали и ми я бяха посочили. Останало ми е като правило, че всичко се проверява по милион пъти. А следващият превод бе една детска книжка, приказка, която също доста бе преписвана. Същото се отнася и за първия ми сериозен превод – романа на Магда Сабо „Карнавал“ и за „Любовта на Петьофи“ от Ержебет Кертес. Едно от сериозните изпитания за мен бе преводът на „Пътуване около черепа ми“ на Фридеш Каринти. Така че аз съм облагодетелствана, в сравнение с много други преводачи, да имам вкъщи учителя на мечтите за всеки. Нищичко не ми е било спестявано. Тогава нямаше компютри, всичко се пишеше на машина. По десет пъти се е преписвало, докато текстът не стане. Татко проверяваше всяко нещо. За мен така се учи преводът. Ако някой седне и нахвърля нещо на прима виста и вече нехае за чуждия поглед върху труда му и за критическата оценка, той не може да има успех. Едно дру-

го око ще открие чепатости, неравности, неточности – във всеки преводен текст има нещо да се доизглади.

ЕБ *А освен него, кои бяха редакторите на твоите преводи?*

ЮК След баща ми, Юлия Димитрова ми беше редакторка на „Пътуване около черепа ми“ на Каринти, нейните забележки бяха много полезни, но тогава романът остана неиздаден. Тъкмо го подготвиха за печат и настъпиха политическите промени, нещата около издателствата се объркаха, решиха може би, че издаването му няма да е рентабилно и така и не го издадоха. Издаде го много по-късно издателство „Ерго“ на Мартин Христов, който същевременно е и много добър преводач от унгарски, превърнал се и в третия поред редактор, също с много полезни забележки. Много ми е помагал и ми помага и прочитът на Нели Димова. Още една илюстрация как всеки нов прочит дава възможност за допълнително изглаждане на превода. Но в интерес на истината никога не съм изпитвала нужда да търся друг редактор освен баща ми, докато беше жив. И досега ми липсва. Винаги пускам с трепет в сърцето всеки превод. Той ми каза и нещо, което и до днес не мога да повярвам съвсем. За последните ми преводи казваше: „Аз няма на какво повече да те науча, няма какво повече да ти поправа. Превеждаш по-добре от мен“. Така че го има и този момент. Но тази доза съмнение, което ме изпълва, мисля, че ми е от полза.

ЕБ *Имаш ли своя дефиниция за превода? Какво е преводът за теб?*

ЮК Не, нямам. Преводът е любимо занимание за мен. Обичам да превеждам, всякакви неща. Дори скучният превод ми дава нещо. Всеки превод обогатява по някакъв начин. Дори и този за газбола и складовите, получен от бюро „Преводи“, освен скромното хонорарче, е добавил нещо и към реч-

Apa pedig csendben, szerényen, nagyon finoman terelgetett a fordítás felé. Megint csak hát adhatok a sorsnak, hogy ilyen apám volt. Első fordításaimat, legnagyobb döbbenetemre, összevissza firkálta pirossal és zölddel, számtalanszor újra és újra meg kellett csinálnom őket. Első fordításom egy orosz szerző sci-fi novellájából készült, hogy próbára tegyem magam. Sajnos nem vezeték bibliográfiát a fordításaimról, úgyhogy már nem tudom, ki volt az. De egy szónak nem jártam utána kellőképpen, s ezt egy életre megjegyeztem, mert természetesen észrevették, és felhívták rá a figyelmemet. Ettől kezdve ahhoz a szabályhoz tartom magam, hogy mindent milliószor ellenőrzök. A következő fordításom egy kis mesekönyv volt, melyet szintén újra meg kellett csinálnom. Ugyanez vonatkozik első komoly fordításaimra is: Szabó Magda Álarcosbál című regényére és a Szendrey Júliára Kertész Erzsébettől. Az egyik legnagyobb próbatételt Karinthy Frigyes *Utazás a koponyám körülje* jelentette számomra. Úgyhogy abban a kiváltságban volt részem, ami sok fordítónak nem adatik meg, hogy otthon olyan mesterem volt, akinél jobbról álmodni sem lehet. Az égvilágon semmit sem nézett el nekem. Akkor még nem volt számítógép, mindent írógépen írtunk. Tízszer is le kellett gépelni egy szöveget, mire megfelelt. Apa mindent ellenőrzött. Úgy gondolom, így lehet megtanulni fordítani. Ha valaki csak leül, első olvasásra összecsapja a fordítást, s aztán meg se mutatja egy külső szemlélőnek, hogy bírálatot kérjen tőle, sohasem lehet sikeres. Egy másik szempár felfedi a darabosságokat, egyenlenségeket, pontatlanságokat – nincs olyan lefordított szöveg, amin ne lenne valami javítanivaló.

ЕБ *Rajta kívül kik lektorálták a fordításaidat?*

JK Apám után Julija Dimitrova volt a lektorom, amikor az *Utazás a koponyám körül* fordítottam Karinthytól, észrevételei nagyon hasznosak voltak, de a regény akkor nem jelent meg. Éppen nyomtatás alá rendezték, amikor bekö-

szöntöttek a politikai változások, s a kiadók körül zavarossá váltak a dolgok. Talán úgy döntöttek, nem lenne rentábilis a kiadása, s ezért álltak el tőle. Jóval később Martin Hrisztov kiadója, az Ergo gondozásában jelent meg. Martin egyben kiváló magyar fordító is, ő volt a harmadik lektor, aki a könyvvel foglalkozott, és szintén rendkívül hasznos megjegyzéseket tett. Szintén sokat segített és segít ma is Neli Dimova. Íme, egy újabb példa arra, hogy minden újabb olvasat lehetőséget nyújt további simításokra. De az igazság kedvéért el kell mondanom, amíg apám élt, sohasem éreztem szükségét, hogy más is lektorálja a munkámat. Mái hiányzik. Minden fordítást reszkető szívvel küldök el. Apám mondott nekem valamit, amit máig nem tudok egészen elhinni. Az utolsó fordításaim olvastán ezt mondogatta: „Már nincs mit tanítanom neked, nincs mit javítanom. Jobban fordítasz, mint én.” Úgyhogy eljött ez a pillanat is. De az adag kétely, amely eltölt, azt hiszem, hasznomra van.

ЕБ *Van saját meghatározásod a fordításra? Mit jelent számodra a fordítás?*

JK Nincs. A fordítás a kedvenc elfoglaltságom. Szeretek fordítani, bármilyen szöveget. Még a legunalmasabb fordítástól is kapok valamit. Minden fordítás gazdagít valamiképpen. Még a gázolajról és raktározásról szóló is, amit a „Fordítások” iroda küldött, a szerény kis honorárium mellett hozzáadott valamint a szókinccsemhez. Határozottan nem szeretem viszont a szóbeli fordítást, lámpalázás vagyok, ez valamiféle fóbia lehet.

ЕБ *Milyen nehézségekbe ütközik, aki a magyar irodalmat fordítja?*

JK Függetlenül attól, hogy milyen nyelvből fordítunk, a nehézségek a nyelvek közti különbségekből adódnak, abból, hogy lehetetlen teljes mértékben visszaadni egy szöveg szépségét, ízét, aromáját. Említettem A Mester és Margaritát. Fordításban nem olyan, mint eredetiben, bármilyen ragyogó is az előbbi. Márpedig ragyogó.

никовия ми запас. Определено не обичам устния превод, имам сценична треска, това е някаква фобия.

ЕБ *С какви трудности се сблъсква преводачът на унгарска литература?*

ЮК Независимо кой е езикът, трудностите са от разликата между езиците, от невъзможността да се предаде в пълна степен красотата, вкусът, ароматът, който има в един текст. Споменах „Майстора и Маргарита“. В превод не е това, което е в оригинал, колкото и да е блестящ преводът. А той е блестящ. Но хуморът и тъгата, които са в тъканта на текста, не са същите в превод. Ето нещо конкретно. Сега превеждам Шандор Марай „Четири сезона“, нещо невероятно. Наслаждение е да го работиш, да го четеш и в същото време е кървава пот и на места имаш горчивото усещане, че не се справяш. Поради невъзможността на нашия език да предаде богатството на оригинала. Има изрази, думи на унгарски, които нямат еквивалент в българския. Например „четкарят“. Как да го направя? Ние нямаме поговорка, която да свързва пиенето с някакъв занаят. И не съм намерила решение на този проблем. Ще търся помощта на Елена Огнянова, на етнологи. В немския има същия израз за това, така че това не е било проблем за немския преводач. Колкото и да мразя бележките под линия, прибягвам до тях, когато не мога да намеря адекватния превод на даден израз – пиша „непреводи-ма игра на думи“ и така се опитвам да се измъкна. Има и още един такъв случай – „оргонасо“. Самата дума оргона означава и люляк, и орган. А преведи го сега! Болен, носят му букет от люляци и той накрая заспива успокоен от една люлякова дума. Но думата освен това означава и музика, тук е многопластова играта на значения. Не думата на люляка, а органова музика. И това е, което човърка съзнанието на преводача,

ако той е съвестен и държи на занаята си, това са неща, които те държат дълго време буден и те карат да търсиш решение как да предадеш адекватно един или друг израз на български.

ЕБ *Сега превеждаш Марай. Кое е най-характерното, особено в неговия език и стил? С какво те привлече този автор, защо се зае с него?*

ЮК Причината да се заема с него е много банална и прозаична. В избора ми няма нищо лирично, романтично, поетично, няма никакъв личен момент. Той се появи впоследствие. Г-н Тошо Дончев е голям любител на този писател и сега констатирам, че това е напълно основателно. Той пожела месечните ни програми да имат мотото с откъси от „Четири сезона“. И когато започнах да работя върху тези текстове, видях какво съкровище държи в ръцете си. А може би го оценявам така, защото самата аз сега съм в такава житейска ситуация, която тласка и прави възприятието ми за света много сходно на това на Марай. Той е може би леко мрачен, но в същото време безнадежден романтик. Може би романтик не е точната дума. Той е както песимист, така и оптимист, има надежда и вяра, колкото и да е наясно с човешките недостатъци и обречености едва ли не. Улавям се на места колко еднакво възприемам някои неща с него. Само че той е творецът, не просто писателят, а писателят поет, който успява да даде такава прекрасна форма на душевните си терзания и на мислите си. Сама не бих могла да облека така в думи преживяванията си. Аз мога само да дам най-доброто от себе си при превода му, защото това е другата функция на преводача – посредническата, без нас писателите, особено от по-малките езици, остават затворени в границите на езиковата си среда.

„Четири сезона“ на Марай излезе в

De a szöveget átszövő humor és mélabú fordításban nem érvényesül ugyanúgy. Mondok egy konkrét példát. Éppen Márai Sándor A négy évszakát, ezt a hihetetlen alkotást fordítom. Élvezet olvasni és dolgozni rajta, de ugyanakkor vért izzadok, és helyenként elfog a keserűség, hogy nem boldogulok vele. Az eredeti gazdagságát lehetetlen nyelvünkön visszaadni. Vannak magyar kifejezések, szavak, melyeknek nincs bolgár megfelelőjük. Ilyen például a „kefekötő“. Ezzel mit csináljak? Nekünk nincs olyan szólásunk, amely az ivászatot valamilyen foglalkozással köti össze. Nem találtam megoldást erre a problémára. Elena Ognyanovához, etnológusokhoz fogok fordulni segítségért. A német nyelvben megvan ugyanez a kifejezés, úgyhogy a német fordítónak nem okozott gondot. Bármennyire utálok a lábjegyzeteket, kénytelen vagyok hozzájuk folyamodni, ha egy adott kifejezésre nem találom adekvát megfelelőt – azt írom: „lefordíthatatlan szójáték“, ezzel próbálom kívágni magam. Van még egy ilyen eset – az „orgonaszó“. Az „orgona“ egy növényt és egy hangszert is jelöl. Akkor most fordítsd le ez: „a betegnek orgonacsokrot hoznak, s ő az orgonaszótól megnyugodva végre elalszik“. De a „szó“ muzsikát is jelent, úgyhogy többretegű szójátékkal állunk szemben. Nem „az orgona (növény) szava“, hanem az „orgona (hangszer) muzsikája“. Az ilyen dolgok azok, amelyek nem hagyják nyugodni a fordítót, ha lelkiismeretes és ad magára. Ezek azok, amelyek nem hagynak aludni, arra készítnek, hogy egyre csak keresd a megoldást, hogyan fordítsd le őket megfelelően bolgárra.

ЕБ *Most Márait fordítod. Mi a legjellegzetesebb, legsajátosabb a nyelvében és stílusában? Mi vonz ebben az íróban, miért kezdte vele foglalkozni?*

JK A döntés, hogy vele foglalkozzam, roppant banális és prózai. Választásomban nincs semmi lírai, romantikus, költői, nincs benne személyes elem. Külső hatás következménye. Doncsev Toso úr nagy kedvelője az írónak, s most megállapíthattam, hogy erre minden oka meg

is van. Ő kívánta, hogy a havi programjaink mottói A négy évszaktól vett idézetek legyenek. S amikor dolgozni kezdtem ezeken a szövegeken, felismertem, micsoda kincset tartok a kezemben. Talán azért is érzem így, mert magam is olyan élethelyzetben vagyok, amely nagyon hasonlónak teszi világfelfogásomat Máraiéhoz. Talán kissé borongós, de egyúttal javíthatatlan romantikus. A romantikus talán nem is a megfelelő kifejezés. Amennyire pesszimista, annyira optimista is, nem vesztí el a reményt és a hitet, bármennyire tisztában van is az emberi gyengeségekkel, sőt végtelennel. Helyenként rajtakapom magam, mennyire hasonlóan látok bizonyos dolgokat, mint ő. Csak éppen ő olyan művész, nem egyszerűen író, hanem író-költő, aki képes lelki gyötrelmeit és gondolatait ilyen gyönyörűen megformálni. Én magam nem lennék képes így szavakba önteni azt, amit átélek. Csak annyit tehetek, hogy fordításkor a legjobb adom magamból, mert ez a fordító másik funkciója – a közvetítés. Nélkülünk az írók, különösen a kisebb nyelveken alkotók, saját nyelvi közegük határai között maradnak.

Márai *A négy évszaka* a Prozorec kiadónál jelent meg. További műve, a *Füves könyv* című, szintén varázslatos rövidpróza-gyűjtemény. Lefordítottam belőle részleteket Hadzsikosztova Gabi számára, aki elszavalta őket itt. Szintén mélyen filozofikus, valami hihetetlen módon. Márait nagyon nehéz fordítani. A látszólagos könnyedség mögött mély bölcsélet rejlik. A szerző művészetének ezt az oldalát nálunk csak most ismerheti majd meg a közönség. A regényei közül már kettő is megjelent, ragyogó fordításban: az *A gyertyák csonkig égnek* és az *Egy polgár valomásai*. Egy másik dolog, amit apától megtanultam, hogy mindig maximálisan hűnek kell lenned a szerzőhöz, természetesen annyira, amennyire a nyelv engedi. Minden más már hamisítás. Úgy gondolom, a lehető leghívebben kell ragaszkodnunk az eredeti betűjéhez. Anélkül persze, hogy tükörfordítást készítsen.

издателство „Прозорец“. Той има и една „Книга за билките“, с кратки прози, които са също вълшебни. Превеждала съм откъси от тази книга за Габи Хаджикостова, която ги е изпълнявала тук. Тя е също дълбоко философска по невероятен начин.

Мараи е много труден за превод. Зад привидната лекота се крие една дълбока философия. Това е страна от творчеството на този автор, която трябва тепърва да бъде откривана у нас. Иначе има два блестящо преведени, издадени вече романа: „Свещите изгарят докрай“ и „Изповедите на един буржоа“.

Друго, което съм научила от татко, е, че трябва да си максимално верен на автора, доколкото собственият ти език ти позволява, разбира се. Всичко останало е авторизиране. Според мен трябва да си максимално верен на буквата, доколкото е възможно. Без да се прави огледален превод.

66 **ЕБ** *Тогава какво може и какво не бива да си позволява един преводач?*

ЮК Ами не бива да си позволява да каже: „Аз смятам, че авторът е искал да каже това“. И не бива да си позволява мързела. Да не го мързи да вдигне телефона, да потърси и да попита специалиста, който може да му помогне. Не бива да го мързи да разлисти десет речника, за да намери в единия сетия това, което му трябва. Не бива да го мързи да си размърда мозъка, за да види кое от безбройните значения, давани в тълковния речник, най-точно отговаря на това, което е в ръцете му. Защото не винаги първото значение е, което ти трябва. Понякога е последното. Това са някои от размишленията на един неизкушен от теорията на превода занаятчия.

ЕБ *Превеждала си толкова много автори: Немет и Сабо, Кертес и Поша, Хоргаши и Фюш, и пиеси, и проза, и поезия. Кой от преводите ти е доставил най-голямо удоволст-*

вие и с какво и кой ти е създал най-много главоболия?

ЮК Всеки по своему, докато го работиш ти доставя удоволствие. Пиесите на Немет бяха също много благодарни. Много неблагодарни за работа, защото той има едни безкрайни изречения, на които, докато стигнеш края, си забравил началото. И нямаш право да ги съкращаваш или „сечеш“. Много рядко съм си позволявала това. Трябва да го конструираш така, както го е конструирал той, да е максимално близко до неговото значение. Това е моето лично мнение. И все пак да звучи гладко на български. Когато го чете човек, да няма усещането, че чете превод. Да има усещането, че чете нещо, написано на родния език. За мен това е добрият превод. Да се чете с лекота.

ЕБ *Работата ти тук, в Унгарския институт, е доста специфична. Какви изисквания поставя тя. Ти непрестанно работиш с езика.*

ЮК Тук съм и преводач, и библиотекар. Тук съм в свои води. Работата ми не ме подлага на особени изпитания, освен в онези моменти, в които трябва да изляза и да превеждам устно, пред хора. Тогава да не ти описвам какво преживявам, вдигам температура, става ми лошо и т.н. Във всички останали моменти се чувствам в свои води и на мястото си, защото се занимавам с това, което обичам.

ЕБ *Може ли вече да се говори за унгаристична преводаческа школа у нас?*

ЮК Ако под школа се разбира наличие на добри преводачи от езика, то да. Има много добри и талантиливи млади преводачи – Стефка Хрусанова, Нели Димова, Мартин Христов, Николай Бойков и други.

ЕБ *Има ли разлика между начина, по който са работили преводачите от старата генерация, и този на сегашните преводачи?*

ЮК Разлика има и това е неизбежно. Жи-

JB *Akkor mit engedhet meg magának a fordító, és mit nem?*

JK Azt például nem engedheti meg magának, hogy azt mondja: „úgy gondolom, az író ezt meg azt akarta mondani“. És nem engedheti meg magának a lustaságot sem. Nem lehet lusta hozzá, hogy felemelje a telefont, felkeresse és megkérdezze a szakértőt, aki segítségére lehet. Nem lehet lusta hozzá, hogy átlapozzon tíz szótárt, hogy aztán a tizenegyedikben megtalálja, amire szüksége van. Nem lehet lusta hozzá, hogy megoldgostassa az agyát, hogy az értelmező kéziszótárban megadott végtelen számú jelentés közül kiválassza a leginkább megfelelőt. Mert nem mindig az első jelentés az, amelyik neked kell. Néha az utolsó. Íme néhány gondolat egy fordításelméletben tökéletesen járatlan mesterembertől.

ЕБ *Annyi szerzőtől fordítottál már: Némethtől és Szabótól, Kertészről és Pósatól, Horgastól és Füsttől, drámát, prózát és költészetet egyaránt. Melyik fordítás szerezte a legtöbb örömet, s melyik szerző műve okozta a legtöbb fejfájást?*

JK Míg dolgozol rajta, a maga módján minden fordítás örömet okoz. Még Németh darabjai is. Ezek azonban nagyon hálátlan munkát jelentettek, mert ennek a szerzőnek vannak végtelen mondatai, melyeknek mire a végére érsz, elfelejtet az elejét. S neked nincs jogod lerövidíteni vagy „felaprózni“ őket. Ezt nagyon ritkán engedem meg magamnak. Úgy kell megkonstruálnod a szöveget, ahogy a szerző tette, hogy a lehető leghívebb legyen az eredeti jelentéshez. Ez az én személyes véleményem. Emellett azonban gördülékenyen kell hangoznia bolgáru. Az olvasónak nem szabad éreznie, hogy lefordított szöveggel van dolga. Úgy kell éreznie, mintha az anyanyelvén írták volna. Számomra ez a jó fordítás ismérve. Hogy könnyen olvasható.

ЕБ *Munkád itt, a Magyar Intézetben meglehetősen sajátos. Milyen elvárásokat támaszt irántad? Állandóan a nyelvvel dolgozol.*

JK Itt fordító és könyvtáros is vagyok. Ezek az én hazai vizeim. Munkám során semmilyen különösebb megpróbáltatásnak nem vagyok kitéve, kivéve azokat az alkalmakat, amikor ki kell lépnem a közönség elé tolmácsolni. El sem tudom mondani, mit élek át olyankor, felmegy a lázam, rosszullét fog el stb. Ettől eltekintve azonban mindig hazai vizeken, a saját helyemen érzem magam, mert azzal foglalkozom, amit szeretek.

ЕБ *Beszélhetünk már hungarisztikai fordítói iskoláról hazánkban?*

JK Ha iskolán kiváló fordítók jelenléte értendő, akkor igen. Sok jó és tehetséges fiatal fordítónk van: Sztefka Hruszanova, Neli Dimova, Martin Hrisztov, Nikolaj Bojkov és mások.

ЕБ *Van különbség a régi nemzedékhez tartozó és a mostani fordítók munkamódszerei között?*

JK Igen, van, s ez elkerülhetetlen. Az élet változik, s vele együtt a szakma, minden szakma is. Akkor még nem volt internet, lehetőségeink ma sokkal széleskörűbbek, mint annak idején. Az internet és a Google olyan eszközök, amelyek nagymértékben kitágítják a látókörödet és nagyon sokat segítenek. Feltéve, hogy lelkiismeretesen használod őket. Van ugyanis egy csomó butaság és szemét is, melyek árthatnak a munkádnak. Ezért is kell mindent alaposan ellenőrizni. Annak idején kizárólag az orosz szótárra támaszkodhattam, mert a bolgár szótár meglehetősen elavult. Az orosz szótár sokkal jobb, noha most már az is elég régi. Szégyen, hogy annyi év alatt nem sikerült azt a bolgár–magyar szótárt összeállítani. Emlékszem, a vakációim alatt, hogy egy kis mellékést keressek, eljártam cédulákat írni a szótárhoz. Több mint harminc éve csinálnak „valamit“, de a szótár még mindig nem készült el. Nem tudom elfogadni azt a kifogást, hogy nincs rá pénz. De ez már más téma.

Kovács Gergely Lajos fordítása

вотът се променя, а с него и професията, професиите изобщо. Тогава нямаше интернет, нашите възможности са много по-големи, отколкото навремето. Интернет и Гугъл са нещо, което много ти разширява хоризонта и много ти помага. Ако добросъвестно работиш с тях. Защото има и много глупости и боклуци, които могат да подведат. Затова и всичко се подлага на кръстосани проверки. Навремето съм разчитала единствено на руския речник, защото българският речник е вече доста остарял. Руският речник е много по-добър. Макар че и той е вече стар. Срамота е, че толкова години не може да се направи този българо-унгарски речник. Спомням си, че през ваканциите, за да припечеля нещо, съм ходила и писала фишове за този речник. Повече от 30 години „нещо“ се прави, а речникът го няма. Не мога да приема обяснението с липсата на средства. Но това е друга тема.

68

ШАНДОР МАРАИ

Четириете сезона: Януари

MÁRAI SÁNDOR

Négy évszak: Január

КАМБАНИТЕ ЗАМЛЪКНАХА, в голямата тишина празнуващите стояха до прозореца, съзерцаваха снежната нощ, мислеха си за отминаващото време, за мъртвите, за живота.

Какво ли искам още от живота? – мислех си с чаша шампанско в ръка. – Да живея безкрайно, като някаква клетка, чийто единствен смисъл и амбиция е неограниченото съществуване? Вече не искам да живея безкрайно. Всичко съм опитал, вкусил съм от смъртта и от радостта. Сега вече искам смисъла на живота. Какъв е смисълът на живота? Годишите ми поднесоха разбулването и на тази тайна: една сутрин се събудих и животът ми се изпълни с нея. Сега вече всичко е по-просто, по-интересно и по-безнадеждно. Смисълът на живота е истината. Зад размишленията и съмненията, търсенето и удовлетворението, грешките и заслепенятия, явленията и тленността има някакъв общ смисъл, който струи и пронизва всичко. Тази истина не е безспорна. Животът ми премина в надежди и желания. Човек съм. Какво ли не са искали от мен: любов и омраза, безчовечност и човечност, и всички ги искаха без остатък. Но животът не е искал от мен нищо друго, само истината. За нея съм роден. Трудно е да я познаеш, още по-трудно е да я понесеш. Но може би не е и възможно да се живее другояче, освен под знака на истината. Вярно, осъзнаването на това е като да ходиш вечно с динамит между хората. Не може да се „практикува“ истината, защото човешкият живот не я понася. Но да знаеш за нея, мълчаливо, като за Бога: това е смисълът на живота. Да гледаш на всичко, поднесено от живота през това странно и жестоко увеличително стъкло, което Бог ни е дал и чието делнично име е разум. Вече не вярвам в нищо друго, не жадувам за друго, освен за истината на разума. Всички искаха да ме унижат, стремяха се да ме обсебят, и масите, и индивидите, работата и жените, смъртта и радостта. Но съществува един вид свобода, над всичко това, която вече не могат да ми отнемат. Съзрях за нещо. За живота? Или за смъртта? Съзрях за истината, за това да понасям с оръжието на разума обсадата на света и на смъртта. Колко интересно и просто е всичко сега! Някога, иззад мъгливия воал на желанията, бляновете и наивните надежди, всичко бе хубаво и подозрително привлекателно, леко плашещо, а също и опасно. Времето ме научи, че смъртта е един от гордите подаръци на живота, но също обяснение и отговор. Разумът ме научи, че всяко удовлетворение е дан на смъртта. Има някакъв много фин страх от смъртта на дъното на радостта. Но истината, която внезапно ми проговори от осезанието и от сънищата, от познанието и от мисълта, от стиховете и от пейзажите, от музиката и от предметите, това чудно студено лъчение, това най-изтънчено и най-жестоко осезание преобрази живота в студен езически празник. Вземи ме в прегръдките си, Време, отнеси ме към бреговете на безкрая. Вече не се боя от прегръдката ти. Приемам я с отворени очи, не щастлив, не нещастен.

Превод: Юлия Крумова

A HARANGOK ELHALLGATTAK, az ünneplők a nagy csöndben az ablakhoz álltak, nézték a havas éjszakát, a múltó időre gondoltak, a halottakra, az életre.

Mit is akarok még az élettől? - gondoltam, pezsgőspohárral kezemben. – Élni végtelenül, mint egy sejt, melynek egyetlen értelme és becsvágya a korlátlan létezés? Nem akarok már végtelenül élni. Mindent megkóstoltam, ízleltem a halált és az örömet. Most már az élet értelmét akarom. Mi az élet értelme? Az évek elhozták ezt a titkot is: egy reggel felébredtem és megtelt vele életem. Most minden egyszerűbb, érdekesebb és reménytelenebb. Az élet értelme az igazság. A tűnődés és a kétely, a kutatás és a kielégülés, a tévedések és káprázatok, a jelenségek és az enyészet mögött van valamilyen közös értelem, mely sugárzik és áthatol mindenben. Ez az igazság nem tételes. Az élet eltelt azzal, hogy reméltem vagy vágyakoztam. Ember vagyok. Mindenfelét akartak tőlem: szerelmet és gyűlöletet, embertelenséget és emberiséget, s mindenki az egészet akarta. De az élet nem akart tőlem semmi mást, csak az igazságot. Erre születtem. Nehéz megismerni, még nehezebb elviselni. De talán nem is lehet másként élni, csak az igazság jegyében. Igaz, olyan ez az öntudat, mintha valaki mindörökké dinamittal járna az emberek között. Nem lehet "gyakorolni" az igazságot, mert az emberi élet nem bírja el. De tudni róla, hallgatagon, mint az Istenről: ez az élet értelme. Mindent, amit az élet mutat, e különös és kegyetlen nagyítóüvegen át nézni, melyet Isten adott nekünk, s melynek köznapi neve az értelem. Már nem hiszek semmi másban, nem vágyom egyébre, csak az értelem igazságára. Mindenki meg akart alázni, magáév akart tenni, a tömeg és az egyesek is, a munka és a nők, a halál és az öröm. De van egyfajta szabadság, mindezen felül, amelyet nem vehetnek el többé tőlem. Megértem valamire. Az életre? Vagy a halálra? Az igazságra értem meg, arra, hogy elviseljem, az értelem fegyverzetében, a világ és a halál ostromát. Milyen érdekes és egyszerű most minden! Régebben, a vágyak, az ábránd és a dőre reménykedés ködfátyola mögött minden tetszetős volt és gyanúsán vonzó, kissé félelmes és veszélyes is. Az idő megtanított reá, hogy a halál az élet egyik büszke ajándéka, magyarázat és válasz is. Az értelem megtanított reá, hogy minden kielégülés adó a halálnak. Valamilyen nagyon finom halálfélelem van az öröm alján. De az igazság, mely egyszerre szólani kezdett hozzám az érzékelésből és az álomból, a tapasztalásból és a gondolatból, a versekből és a tájakból, a zenéből és a tárgyakból, ez a csodálatos, hidegfényű sugárzás, ez a legfinomabb és legkegyetlenebb érzékelés hideg és pogány ünneppé avatta az életet. Vegyél karjaidba, Idő, úsztass a végtelenség partjain. Már nem félek öleléseedtől. Nyitott szemmel fogadom, nem boldogan, nem boldogtalanul.

АНТАЛ СЕРБ

Легенда за Пендрагон

SZERB ANTAL

A Pendragon legenda

– **MY WAY IS TO BEGIN WITH THE BEGINNING**, имам обичай да започвам от самото начало – е казал Лорд Байрон, а той наистина знае какво е подобаващо, щом става въпрос за английски благородници.

В крайна сметка всичките ми истории започват от там, че съм се родил в Будапеща и не след дълго съм получил името, което нося и сега: Янош Батки. Тогава това все още не ми бе известно.

Но за да бъда по-кратък, ще пропусна случилото се между моето раждане и запознанството ми с граф Гуинед, трийсет и двете години, включващи и световната война. Ще ги пропусна, защото не аз съм главният герой на тази изключителна история, а той.

Ще започна със запознанството ни. Към края на сезона, в началото на лятото, бях на вечерно парти у лейди Малмсбъри-Крофт. Дамата бе голяма моя покровителка, още от времето, когато бях научен секретар на Доналд Кемпбъл. Защото професията ми е да съм на услугите на по-възрастни англичани, чиято мания е да се занимават с някаква интелектуална дейност. Но това не е единственото ми препитание. Разполагам с малко състояние, оставено ми от моята майка, което ми позволява да преживявам скромно в страната, в която сам пожела. От дълги години Англия е избраната от мен родина. Обичам аристократизма на английския пейзаж.

По време на вечерта домакинята ме грабна под ръка и доплува с мен до един висок, сивокос господин, с изумителна глава, който мълчаливо се усмихваше от дълбините на едно кресло.

– Графе – каза тя, – това е господин Янош Батки, който се занимава със средновековните английски насекомоядни, или пък с древните италиански вършачки, сега не мога да си припомня точно. Та значи с нещо, което, сигурна съм, представлява голям интерес за вас.

С тези думи тя ни изостави.

Известно време се усмихвахме добронамерено един другиму. Главата на графа бе изключително привлекателна. Такива могат да се видят на титулните страници на старинните книги, но с лавров венец. В наши дни подобни глави рядко се срещат.

Същевременно бях ужасно смутен, защото чувствах, че неточното описание на благородната лейди ме представя в комична светлина.

– Дано не ви засегна – рече накрая графът, – но ще си позволя да ви запита, какво всъщност искаше да каже нашата домакиня?

– Милорд, тъжното е, че всъщност донякъде лейди имаше право. Аз съм доктор по хуманитарните науки, познавач на ненужните учения и се занимавам с всичко, което не би минало и през ум на нормален човек.

Така опитах чрез духовитост да се изплъзна от повдигането на някоя по-сериозна тема, например над какво работя. Добре знаех, че за англичаните е проява на много лош вкус, когато някой демонстрира интелектуален интерес.

Но графът се усмихна странно.

– Моля ви, с мен може да говорите даже сериозно. Аз не съм англичанин.

– **MY WAY IS TO BEGIN WITH THE BEGINNING**, szokásom a kezdetén kezdeni – mondta Lord Byron, és ő csak tudta, mi illik, ha előkelő angolokról van szó.

Végeredményben minden történetem ott kezdődik, hogy megszülettem Budapesten és rövid idő múlva már az volt a nevem, ami most is: Bátky János. Ezt akkor még nem tudtam.

De a rövidség okáért elmellőzőm, ami megszületésem és az Earl of Gwyneddal való megismerkedésem közt lejátszódott, a harminckét esztendő, közben a világháborúval. Elmellőzőm, mert hiszen rendkívüli történetemnek nem én vagyok a hőse, hanem ő.

Rátérek ismeretségünk történetére. A szezon vége felé, a nyár kezdetén, Lady Malmsbury-Croftnál voltam esti összejövetelen. A hölgy nagy jóakaróm volt, még abból az időből, amikor Donald Campbell tudományos titkára voltam. Mert foglalkozásomra nézve az a foglalkozásom, hogy rendelkezésére állok idősebb angoloknak, akiknek az a rögeszméjük, hogy valami szellemi munkát akarnak végezni. De nemcsak ebből élek. Van egy kis vagyonom, az édesanyám után, szerényen megélhetek abban az országban, amelyikben akarok. Választott hazám sok éve Anglia. Szeretem az angol táj úriságát.

Az est folyamán a háziasszony megragadott és odavezett velem egy csodálatos fejű, magas, őszhajú úrhoz, aki hallgatagon mosolygott egy karosszék fenekén.

– Earl, – mondta – ez az úr Bátky János, aki középkori angol rovarevőkkel foglalkozik, vagy ókori olasz cséplőgépekkel, most nem emlékszem pontosan. De szóval, valamivel, ami Önt nagyon érdekli.

És ezzel ott hagyott bennünket.

Mi egy ideig jóindulatúan mosolyogtunk egymásra. Az earl feje rendkívül vonzó volt. Régi könyvek első lapján látni ilyen fejet, de babérkoszorúval. Mainapság ilyen fejek nem igen teremnek.

Egyben roppantul szégyeltem magam, mert úgy éreztem, hogy a nemes lady pontatlan megjelölése enyhén kómikus színben tüntet fel.

– Ha nem haragszik, – mondta végre az earl – engedje meg, hogy megkérdézzem, mit akart háziasszonyunk tulajdonképpen mondani?

– Mylord, a szomorú az, hogy a ladynek bizonyos fokig igaza volt. Bölcsészdoktor vagyok, a fölösleges tudományok tudora, és mindennel foglalkozom, ami rendes embernek nem jut az eszébe.

Így próbáltam elszellemeskedni egy komolyabb téma felmerülését, például, hogy mivel foglalkozom. Jól tudtam, hogy az angolok nagyon rossz néven veszik, ha valaki intellektuális érdeklődést árul el.

De az earl furcsán elmosolyodott.

– Kérem, velem még komolyan is beszélhet. Én nem vagyok angol. Walesi vagyok és az, mondjuk ötven százalékig olyan, mintha kontinentális volnék. Egy angol sosem kérdezné meg Öntől, hogy mivel foglalkozik, nem is illik. De én most már a saját szellemi önérzetem miatt ragaszkodom ehhez a kérdéshez.

Olyan értelmes feje volt, hogy megmondtam az igazat.

– Most XVII. századi angol misztikusokkal foglalkozom.

Уелсец съм, а това, може да се каже, е все едно, че съм наполовина континенталец. Един англичанин никога не би се поинтересувал с какво се занимавате, няма да е благоприлично. Но аз, дори и само заради духовното си достойнство, настоявам на този въпрос.

Имаше толкова интелигентна глава, че му казах истината.

– Сега проучвам английските мистици от XVII век.

– Действително? – възкликна графът. – Тогава това е още едно от чудесните попадения на лейди Малмсбъри-Крофт. Все така прави. Когато настани един до друг двама господа с убеждението, че и двамата са възпитаници на Итън, можете да бъдете сигурен, че единият ще е немец, а другият японец, но и двамата са се посветили на либерийските марки.

– Значи и вие се занимавате с този предмет?

– На нашия остров това е силно казано. Вие изучавате нещата, ние имаме само натрапчиви идеи. Занимавам се с английските мистици подобно на генерал в оставка, заел се с фамилната си история. Защото у нас мистицизмът някак си е свързан със семейната история. Но кажете, докторе... мистицизмът е много широко понятие. Като религиозно явление ли ви интересува?

– Не, нямам особен усет за това. От мистицизма ме интересува онова, което обикновено наричат мистично: тайнствените химери и операции, с които древните са се опитвали да господстват над природата. Алхимиците, тайната на хомункулуса, панацеята, влиянието на минералите и амулетите... Натурфилософията на Флъд, в която чрез барометъра се доказва съществуването на Бог.

– Флъд? – сепна се графът. – Той не бива да бъде споменаван наред с мнозината луди. Флъд, господине, е написал много небивалици, защото се е стремил да обясни неща, необясними по онези времена. Но всъщност е знаел за същественото много повече от днешните учени, които вече дори не осмиват теориите му. Не зная какво е вашето мнение, но днес ние знаем много за най-дребните подробности на природата, докато по онова време хората са знаели повече за цялото. За големите взаимовръзки, които не могат да бъдат претеглени на везни и разрязани, както шунка.

Очите му блестяха повече, отколкото бе допустимо в дисциплинирана Англия. Темата очевидно бе най-вълнуващата за него.

После се смути, усмихна се, тонът му стана лековат:

– Да, Флъд е моята идея фикс.

Тогава се намеси една очарователна млада дама и дълго време ни говори глупости. Графът кавалерски ѝ асистираше. Аз стоях като на тръни, искаше ми се да продължим разговора. Нищо на света не ме интересува повече от емоционалното отношение на даден човек към нещо абстрактно: Защо господин Х. е убеден англокатолик и защо госпожица Y. се занимава с коремоногите. Подобна вълнуваща тема бе и защо един граф е така въодушевен от личността на толкова далечен, толкова отдавна починал и така заслужено потънал в забрава лекар и магьосник, какъвто е Робърт Флъд.

Но лейди Малмсбъри-Крофт отново ме залови и този път попадението ѝ

– Igazán? – kiáltott fel az earl. – Akkor Lady Malmsbury-Croft megint csodálatosan ráhibázott. Mindig így szokta. Ha egymás mellé ültet két urat, abban a hiszemben, hogy együtt jártak Etonben, akkor biztos lehet benne, hogy az egyik német és a másik japán, de mind a ketten a libériai bélyegekre specializáltak magukat.

– Tehát Mylord is ezzel a tárggyal foglalkozik?

– Foglalkozni, erős szó a mi szigetünkön. Maguk tanulmányoznak valamit, nekünk csak vesszőparipáink vannak. Csak úgy foglalkozom az angol misztikusokkal, mint egy nyugalmazott tábornok, amikor nekiül a családja történetének. Mert nálunk a miszticizmus hozzátartozik valahogy a család történetéhez. De mondja, doktor... a miszticizmus nagyon tág fogalom. Magát mint vallási jelenség érdekli?

– Nem, ahhoz nincs sok érzékem. Engem a miszticizmusból az érdekel, amit általában misztikusnak neveznek: a titokzatos agyrémek és operációk, melyekkel a régi-ek úrrá akartak lenni a természetén. Az aranycsinálók, a homunkulusz titka, az univerzális gyógyszer, az ásványok és amulettek hatása... Fludd természetfilozófiája, ahol a barométerből bebizonyítja Isten létezését.

– Fludd? – Az earl felütötte a fejét. – Fluddot nem lehet a sok bolonddal együtt emlegetni. Fludd, uram, sok képtelenséget írt, mert meg akart magyarázni dolgokat, amiket akkor nem lehetett. De a lényegben, a lényegről sokkal többet tudott, mint a mai tudósok, akik már csak nem is nevetnek a teóriáin. Nem tudom, Önnek mi a véleménye, de ma nagyon sokat tudunk a természet apróka részleteiről; akkor az emberek többet tudtak az egészről. A nagy összefüggésekről, amiket nem lehet mérleggel mérni, és felválni, mint a sonkát.

A szeme élénkebb volt, mint amennyit a fegyelmezett Angliában megengednek a szemnek. A téma az ő legtémább témája lehetett.

Azután elszégyelte magát, elmosolyodott és könnyedre váltotta hangját:

– Igen, nekem Fludd a vesszőparipám.

Ekkor egy bájos fiatal hölgy közbelépett és hosszú időn keresztül hülyeségeket beszélt. Az earl gavallérosan asszisztált hozzá. Tűkön ültem, szerettem volna folytatni a beszélgetést. Semmi a világon nem érdekel annyira, mint egy ember érzelmi viszonya valami absztraktnak: hogy miért meggyőződéses anglo-katolikus X. úr és miért foglalkozik Y. kisasszony a haslábúakkal. Ilyen izgató probléma volt, hogy miért lelkesedik egy earl az oly távoli, oly igen meghalt, oly joggal elfelejtett orvos és varázsló, Robert Fludd személye iránt.

De Lady Malmsbury-Croft ismét lecsapott rám és ezúttal igen rossz ráhibázása volt. Egy nagyon előkelő múzeális külsejű hölgyhöz vezetett, aki a romániai állatvédelem iránt érdeklődött nálam. Hiába tiltakoztam, örömet akart szerezni nekem és elmondta, kutyászati téren mily szörnyű tapasztalatokat szerzett utolsó örményországi útja alkalmával. Kiderült, hogy számos ebnek nincs is gazdája, abból él, amit úgy talál.

Szerencsére egy barátom, Fred Walker, egyszer csak ott állt előttem, egy jólfélsült fiatalembert vezetve. A fiatalembert leültette a hölgy mellé, engem pedig felemelt és elvitt. Az idősebb hölgy nem vette észre a cserét.

– Ki ez az «earl»? – kérdeztem Fredtől.

– Nem ismerte? pedig ez az egyetlen érdekes ember ebben a gyülekezetben. Owen

бе доста неудачно. Отведе ме при една много благородна, прилична на музеен експонат дама, която ме заразпитва за защитата на животните в Румъния. Напразно се противих, тя бе решена да ми достави удоволствие и ми разказа какви ужасни впечатления за съдбата на кучетата е придобила при последното си пътуване в Армения. Стана ясно, че много псета даже нямат стопани и се хранят с каквото им падне.

За щастие един приятел, Фред Уолкър, изникна внезапно пред мен, като водеше добре вчесан младеж. Той настани младежа до дамата, а мен вдигна и отведе. Възрастната госпожа не забеляза размяната.

– Кой е този „граф“? – запитах Фред.

– Не го ли познавате? Та той е единственият интересен човек в цялата компания. Оуен Пендрагон, граф Гуинед. Много интересен особняк. Уникален екземпляр.

– Да чуем историята му.

Най-хубавото качество на Фред бе склонността му към клюките.

– Ол райт. Преди години графът искаше да се ожени за приятелката си, чиято репутация, нека го кажа така, не беше безупречна. Говори се, че почнала кариерата си, разхождайки се нагоре-надолу из дъблинските улици. Всеобщото възмущение беше стигнало своя предел, когато дамата внезапно размисли, изостави графа и се омъжи за стария милиардер Роско, най-добрия приятел на бащата на графа.

– Забавното в цялата история – продължи той – е, че иначе графът е по донкихотовски аристократичен. За него говорят, че като оксфордски студент членувал в клуб, толкова изискан, че в цял Оксфорд се намерили едва трима души, достойни да му бъдат членове. С течение на времето другите двама напуснали и графът останал сам в клуба. Две години размишлявал кого би могъл да вземе за свой заместник-председател, но не намерил никого. Накрая и той напуснал Оксфорд и клубът прекратил съществуването си. По подобни съображения никога не е прекрачвал прага на палатата на лордовете.

– Съжалявам, Фред, но не виждам нищо изключително в разказа ви. Обикновено се справяте далеч по-добре. Очаквах такава интересна глава да е свързана с много по-фантастична история. Няма нищо необичайно в това аристократ да вземе за съпруга жена от най-нисшите съсловия. Неговото благородство е достатъчно и за двамата.

– Имате право, Янош. И не това е причината да кажа, че графът е странна птица. А всеки ще ви потвърди, че е особняк. Но останалите истории, които съм чувал за него, са такива глупости и небивалици, че нямам голямо желание да ги разказвам.

– Да чуем небивалиците.

– Добре... например как да нарека историята, че се погребал като факир, и го изровили свършено невредим две седмици или две години по-късно, вече не си спомням. Или през войната... разказват, че по време на газовите атаки спокойно се разхождал без газова маска и нищо лошо не му се случило. Носи му

Pendragon, az Earl of Gwynedd. Нягон érdekes bolond. Olyan Magának való figura.

– Halljuk a történetét.

Fred legjobb tulajdonsága a pletykázkodás volt.

– All right. Az earl évekkel ezelőtt feleségül akarta venni a barátnőjét, akinek a hírneve nem volt kifogástalan, hogy úgy mondjam. Állítólag a dublini utcákon kezdte a karrierjét, fel és alá sétálva. Már mindenki javában fel volt háborodva, amikor a hölgy gondolt egyet, otthagya az earlt és feleségül ment az öreg milliárdos Roscoehoz, aki az earl apjának a legjobb barátja volt.

– A mulatságos a dologban, – folytatta – hogy az earl egészen donkisotosan arisztokratikus ember különben. Róla mesélik, hogy oxfordi diák korában tagja volt egy egyesületnek, amely olyan előkelő volt, hogy egész Oxfordban csak három ember akadt, aki méltó volt, hogy a tagja lehessen. Idővel a másik kettő elment és az earl egyedül maradt az egyesület. Két évig gondolkozott, hogy kit vehetne maga mellé alelnöknek, de nem talált senkit. Végül ő is elment Oxfordból és az egyesület megszűnt. Hasonló megfontolások alapján sosem tette be a lábát a lordok házába.

– Sajnálom, Fred, de nem talállok semmi rendkívülit a történetében. Máskor sokkal jobbakat szokott mesélni. Egy ilyen érdekes fejhez sokkal fantasztikusabb históriát vártam. Hogy egy arisztokrata elvesz egy nagyon mélyről jött nőt, az természetes. Az ő előkelőségéből kettőnek is jut.

– Igaza van, János. Nem is ezért mondtam, hogy az earl különös figura. Mert, hogy különös, azt mindenki megmondhatja Magának. De a többi história, amit hallottam róla, mind olyan marhaság és nonsense, hogy nincs sok kedvem elmesélni.

– Halljuk a nonsenset.

– Well... például hova tegyem azt a történetet, hogy eltemettette magát, mint egy fakír és azután kiásták teljes épségben két év vagy két hét múlva, már nem emlékszem. És a háború alatt... azt mondják, a gáztámadásokkor vígan sétált maszk nélkül és semmi baja se történt. Olyan csodadoktorféle híre van. A leghihetlenebb az a história, hogy ő gyógyította meg a Duke of Warwickot, amikor az orvosok már egy napja halottnak hitték. Állítólag Walesben, a kastélyában, nagy laboratóriuma van, ahol mindenféle kísérleteket csinál állatokkal. Fel is talált valami új állatot, amely csak a sötétben él... de nem hozza a nyilvánosságra, mert utálja a tudományok demokráciáját. De ez mind nonsense. Annyit tudok, hogy ha az ember társaságban találkozik vele, nagyon kedves és nem venni észre rajta semmi különöset. De nagyon ritkán látható. Hónapokig nem mozdul ki a kastélyából.

Azzal közelhajolt hozzám és a fülembe súgta:

– Futóbolond!

És otthagyt.

Az est folyamán sikerült megint összeakadnom az earl-lel. Éreztem, hogy én sem vagyok ellenszenves neki. Azt mondta, a szemem emlékeztet egy XVII. századi orvosra, akinek a képe a kastélyában van. Bizonyos Benjamin Avravanelre. Az illetőt meggyilkolták.

Nem írom le hosszú beszélgetésünket, annál kevésbbé, mert főképp én beszéltem, az earl kérdezett. A nagy problémát nem oldottam meg, hogy mit akar az earl

се славата на чудодееен лечител. Най-невероятна е историята, според която той излекувал дука на Уоруик, след като лекарите вече от цял ден го смятали за мъртъв. Твърди се, че в замъка си в Уелс има голяма лаборатория, където извършва всевъзможни експерименти с животни. Бил открил някакво ново животно, което живее само на тъмно... но не го обявява публично, защото мрази демократичността на науките. Обаче всичко това е nonsens. Зная само, че когато човек го срещне в обществото, го намира за много мил и не забелязва нищо странно в него. Но много рядко може да бъде видян. С месеци не напуска замъка си.

След тези думи наклони глава към мен и ми прошепна в ухото:

– Луд е за връзване!

И ме остави.

По време на вечерта успях отново да се видя с графа. Чувствах, че и аз не съм му неприятен. Каза, че очите ми му напомнят за един лекар от XVII век, чийто портрет се намира в замъка му. За някой си Бенджамин Авраванел. Въпросният бил убит.

Няма да описвам дългия ни разговор, още повече, че говорех предимно аз, а графът задаваше въпроси. Не успях да разреша големия проблем защо той толкова се интересува от Флѐд, но разговорът ни не бе лишен от резултат. Изглежда, успях да спечеля симпатията на графа, защото на сбогуване ми каза:

– Моето семейство случайно притежава няколко стари книги по темата, с която се занимавате. Ако имате желание, посетете ме някога в малката ми селска къща, в Уелс, и прекарайте там няколко седмици... докато прегледате книгите.

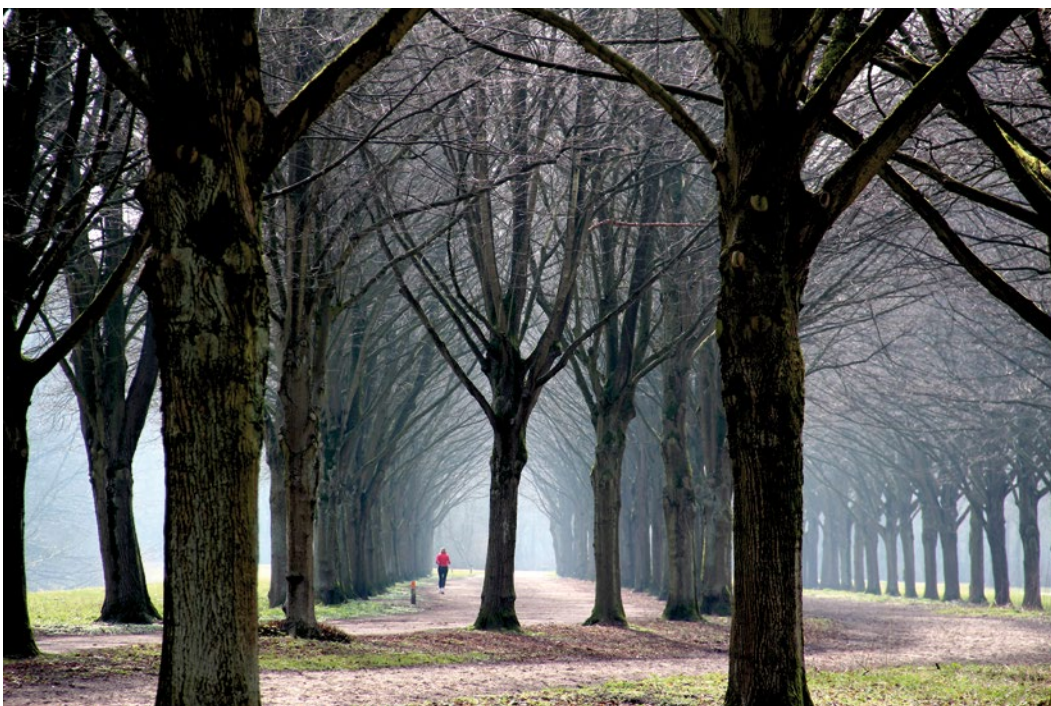
Много се зарадвах на оказаната ми чест, но бидейки човек, трудно решаващ се на пътуване, нямаше да я приема на сериозно, ако няколко дни по-късно не бях получил писмена покана, в която бе определена и дата. Така започна всичко.

Превод от унгарски: Юлия Крумова

Fludd-тoл, de a beszélgetés nem volt eredménytelen. Az earl szimpátiáját úgy látszik megnyertem, mert a búcsúzásnál azt mondta:

– A familiám birtokában van történetesen néhány régi könyv abból a tárgykörből, mellyel Ön foglalkozik. Ha kedve van, jöjjön le egyszer kis falusi házamba Wales-be és töltsön ott néhány hetet... amíg átnézi a könyveket.

Nagyon örültem a kitüntetésnek, de sokkal nehezebben mozgó ember vagyok, semhogy komolyan vettem volna, ha nem kapok néhány nap múlva egy írott meghívást, melyben a dátum is meg volt határozva. Így kezdődött a dolog.

ЮЛИЯ СПИРИДОНОВА

Каква магия крие се в снега?

(откъс)

JULIA SZPIRIDONOVA

Milyen varázslatot rejt a hó?

(részlet)

КОЙ ЗНАЕ ЗАЩО хората никак не обичат зимата. За нас, жабите, зимата не съществува. Още през есента се скриваме в някоя хралупа или се заравяме в топлата тиня на блатото. Заспиваме дълбоко и се събуждаме чак когато дойде пролетта. Да, всички жаби спят зимен сън. Всички, освен една – така поне твърдеше старата, прастара жаба, която обичаше да разказва истории. Имало някога, много отдавна... или пък не чак толкова отдавна, кой знае, едно жабче. То не било обикновено, а краставо жабче. В родното блато никой не го харесвал, затова тръгнало по света. Но кой би искал да бъде приятел на крастава жаба? Не и красивата самодива. Нито алчният таласъм, нито коварното ехо, нито могъщият змей. Само лакомата ламя се нуждаела от жабчето – за обяд. Смелото жабче заключило ламята в пещерата и дарило ключа на милия стопан на езерото. Накрая все пак си намерило приятел – горската вещица отдавна търсела крастава жаба, защото краставите жаби притежават най-силната магия. Цяло лято жабчето помагало на вещицата да събира лечебни треви, да пали фенерчетата на светулките, да разплита оплетени пътеки и да кърпи скъсаните крилца на пеперудите.

Но лятото отминало и пристигнала есента. Прелетните птици отлетели на юг. Стремително препускал Денят, яхнал огнен елен. Рогата на елена разпалвали пожари в короните на дърветата. Хората наричат този елен слънце. От ден на ден еленът се изкачвал все по-високо, а рогата му потъвали в гъстите облаци. От север нахлули студените ветрове и листата на дърветата окапали за една нощ. Щурците се изпокрили в дън земя, а самодивите заминали за Самодивското царство.

– Време е да си намеря хралупа – казало жабчето на вещицата.

Не било лесно да се намери уютно местенце в късната есен. Всички хубави хралупи, удобни дупки в коренищата на дърветата и закътани процепи в скалите вече били заети. Тук хъркала гръмовно мечката, там сумтял тихичко таралежът. Прилепът, увит в криле – те си, спял с главата надолу. Свита на кравайче в купчина окапали листа, малката змия сънувала лятото. Най-накрая вещицата открила празна хралупа в един стар дъб и внимателно сложила жабчето вътре. Завила го с меки, влажни листа и то веднага заспало. Кой знае колко е спало? Малко ли, много ли? Изведнъж чуло в съня си дрезгавия глас на вещицата:

– Жабче, жабче, събуди се! Съненото жабче се подало от хралупата. Пред дъба стояла горската вещица.

– Пролет ли е вече? – прозяло се жабчето.

– Пр-р-ролет ли? Как пък не – възмутила се една сврака, кацнала на дъба. Жабчето се огледало. Утринните лъчи посребрявали клоните на дърветата, листа от скреж покривали земята, а небето било високо, високо. Студеният въздух ухаел тръпчиво. Пет врабчета се карали шумно за една шишарка и гласчетата им се разнасяли надалеч. – Ето каква била зимата – прошепнало жабчето.

Свраката хвъркнала, обиколила веднъж дъба и закръжила около вещицата.

– Тр-р-ръгвай, тр-р-ръгвай! Бър-р-рзай, бър-р-рзай!

– Хайде, жабче, да вървим.

Вещицата сложила жабчето на рамото си и закрачила през гората. Вне-

КИ ТУДЖА, МИÉРТ, de az emberek nem szeretik a telet. Számunkra, békák számára nem létezik a tél. Még ősszel elrejtőzünk valamelyik odúban, vagy beássuk magunkat a mocsár meleg iszapjába. Mély álomba szenderülünk, és csak akkor ébredünk fel, ha eljön a tavasz. Igen, az összes béka téli álmot alszik. Mind, egyet kivéve – legalábbis ezt állította az idős, vénségesen vén béka, aki szeretett történeteket mesélni. Egyszer, réges-régen... vagy mégsem olyan régen, ki tudja, élt egy kisbéka. De ez a béka nem egy közönséges, hanem egy varangyos béka volt. Mivel a szülőmocsarában senkinek sem tetszett, ezért úgy döntött, hogy világgá megy. De ki akart volna egy varangyos béka barátja lenni? A csodaszép erdei tündér biztosan nem. De a fősvény lidérc, a csalárd visszhang és a hatalmas, jóságos, egyfejű sárkány sem. Csak a falánk, gonosz, háromfejű sárkánynak kellett a kisbéka – ebédre. Ám a bátor békácska bezárta a gonosz sárkányt a barlangjába, és a tó jóságos szörnyének adta a kulcsot. Végül barátira is lelt – az erdei boszorkány ugyanis régóta kutatott egy varangyos béka után, mert a varangyos békák rendelkeznek a legerősebb varázserővel. A kisbéka egész nyáron a boszorkánynak segített gyógyfüveket gyűjteni, a szentjánosbogarak lámpácskáját meggyújtani, az összegabalyodott ösvényeket kibogozni és a lepkék szakadt szárnyacskáit megstoppolni.

De elmúlt a nyár, és beköszöntött az ősz. A költöző madarak délre repültek. Hevesen vágatott a Nap tüzes szarvas hátán. Az állat szarvai tűzbe borították a fák lombkoronáit. Az emberek ezt a szarvast Nap-bolygónak nevezik. A szarvas napról-napra magasabbra hágott, szarvai a sűrű felhőkbe veszttek. Északról hideg szelek tódultak be, és a fák egy éjszaka leforgása alatt lehullatták a leveleiket. A tücskök a föld mélyére rejtőztek, a erdei tündérek pedig elmentek Tündérországba.

– Itt az ideje, hogy odút keressek magamnak – mondta a kisbéka a boszorkánynak.

Nem volt könnyű lakályos helyet találnia késő ősszel. Az összes szép odú, a fák gyökerei közt megbúvó, kényelmes lyukak és a sziklák eldugott rései már mind foglaltak voltak. Itt a medve horkolt harsányan, ott a sündisznó szuszogott csendesen. A denévér a szárnyaiba burkolódzva, fejjel lefelé szundikált. A kígyócska egy avarakupacban összetekeredve a nyárról álmodott. Végül a boszorkány talált egy üres odút egy öreg tölgyfában, és óvatosan belehelyezte a békácskát. Puha, nedves levelekkel takarta be, és a kisbéka azonnal elaludt. Ki tudja, mennyit aludt. Sokat, keveset? Egyszer csak a boszorkány érces hangját hallotta álmában:

– Kisbéka, kisbéka, ébredj fel!

A kisbéka álmosan bújt elő az odúból. Az erdei boszorka ott állt a tölgy előtt.

– Már tavasz van? – ásítózott a békácska.

– T-t-tavasz? Még mit nem – háborgott egy, a tölgyre leszállt szarka. A kisbéka körülnézett. A reggeli napsugarak ezüstre színezték a faágakat, a földet zúzmarás levelek borították, az égbolt pedig magasan, magasan tornyosult felettük. A hideg levegő csípős illatot árasztott. Őt veréb egy tobozon veszekedett hangosan, a csipogásuk megszire szállt.

– Tessék, tehát ilyen lenne a tél – suttogetta a kisbéka.

A szarka felröppent, körbeprepülte a tölgyet, és körözni kezdett a boszorkány körül.

– I-i-indulj, i-i-indulj! Si-i-iess, si-i-iess!

– Gyerünk, kisbéka, menjünk!

запно пред тях изскочил дидеинът – странно, смешно същество с козя глава. Той разклатил дългата си брада, изплезил се и изблеял.

– Къш, къш, не ни пр-р-речи! – свраката запляскала с криле пред козята муцуна.

Дидеинът се шмугнал обратно между дърветата, а вещицата се засмяла:

– Глупчо. Мисли се за много страшен.

– Бър-р-рзай, бър-р-рзай! Тичай, тичай! – подканяла ги свраката.

Тримата прекосили гората и стигнали полето – цялото обраснало в тънички зелени стръкчета.

– Това не е поле – вещицата седнала на един синор.

– Това е житна нива.

– Защо ме доведе тук? Какво се е случило? – чудело се жабчето.

– Не чуваш ли, не чуваш ли? – свраката кацнала сред нивата, навела глава

и вирнала опашка.

– Ослушай се, жабче – подканила го вещицата.

Жабчето скокнало до свраката и допряло главичка до земята.

– Долу някой плаче!

– Житцето плаче – въздъхнала вещицата. – Тази зима не падна сняг. Нито една снежинка!

Жабчето се ококорило:

– Какво от това, че няма сняг? Има зима и без сняг, нали?

– Не е ли завито добр-ре със снежно одеяло, младото жито ще пр-р-ремръзне и няма да пор-р-расне – изкряскала свраката.

– А ако житото не порасне, няма да има хляб – добавила вещицата. – Хората казват: „Никой не е по-голям от хляба“.

– Никой не е по-голям от хляба ли? Ами ламята? Ами халата! – учудило се жабчето.

– Това не означава, че хлябът е голям, колкото халата – засмяла се вещицата. – Означава, че хлябът е много, много важен за нас.

– Така ли? – примигнало жабчето.

Всеки знае, че жабите не ядат хляб, а насекоми.

– Няма ли хляб, няма тр-р-рошици – свраката закрачила важно през нивата.

– Хлябът не е просто храна. Той има душа – казала вещицата.

– Хлябът е подарък, молба и магия. Хлябът е живот!

– Значи, ако няма сняг, няма да има хляб – кимнало жабчето.

– Няма да има хляб, няма да има гевр-речета, нито колачета, нито до-р-ри питка с късметче за Бъдни вечер-р-р – нареждала свраката.

– А защо не вали сняг? – попитало жабчето.

Свраката и вещицата погледнали угрижено небето.

– Само змеят знае. Затова те събудих, жабче. Трябва да го по-питаеш – казала вещицата. – Но змеят живее на Горната земя – уплашило се жабчето. – Защо не отиде свраката? Тя може да лети.

– До Гор-р-рната земя? Птиците не могат да летят до Гор-р-рната земя –

А босзorkány a vállára vette a kisbékát, és elindult az erdőn át. Hirtelen egy lény toppant elébük – fura, nevetséges, kecskefejű szerzet volt. Megrázta hosszú szakállát, nyelvet öltött rájuk, és felmekegett.

– Hess, hess, ne z-z-zavarj! – csapdosott a szarka a szárnyaival a kecskepofa előtt.

A kecskefejű lény visszasurrant a fák közé, a bосzorkány pedig elnevette magát.

– Ostoba. Félelmetesnek képzelem magát.

– Si-i-iess, si-i-iess! Fuss, fuss! – ногатта ѓket a szarka.

Átvágtak az erdőn, és megérkeztek a mezőre – az egészet vékony, zöld hajtások borították.

– Ez nem mező – a босzorkány leült az egyik földbarázdára. – Ez búzaföld.

– Miért hoztál ide? Mi történt? – csodálkozott a kisbéka.

– Nem hallod, nem hallod? – a szarka leszállt a szántóföldre, lehajtotta a fejét, és az égnek emelte a farkát.

– Hallgasd csak, kisbéka! – бízтатта a босzorkány.

A бékácsка a szarka mellé ugrott, és a fejét a földre hajtotta.

– Valaki sír odalent!

– A búzaszemek sírnak – sóhajtott a босzorkány. – Ezen a télen nem esett a hó. Egy pelyhecske sem!

A kisbéka tágra nyílt szemekkel bámult:

– És akkor mi van, ha nem esett a hó? Van olyan tél, hogy nem havazik, nem?

– Ha nem takarja be melege-e-en a havas pokróc, akkor a fiatal búza elfa-a-agy és nem nő-ő-ő meg – rikácsolt a szarka.

– És ha nem nő meg a búza, nem lesz kenyér – тette hozzá a босzorkány. – Az emberek azt szokták mondani: „Nincs semmi hatalmasabb a kenyérnél”.

– Nincs semmi hatalmasabb a kenyérnél? És a gonosz, háromfejű sárkány? A viharok démona! – csodálkozott el a kisbéka.

– Ez nem azt jelenti, hogy a kenyér olyan hatalmas erővel bír, mint egy sárkány – nevetett a босzorkány. – Hanem azt jelenti, hogy a kenyér nagyon, nagyon fontos a számunkra.

– Nahát! – pislogott a бékácsка.

Mindenki tudja, hogy a бékák nem kenyeret, hanem rovarokat esznek.

– Ha nincs kenyér, mo-o-orzsák sincsenek – lépkedett fontoskodva a szarka a szántóföldön.

– A kenyér nem egyszerűen csak egy étel. Lelke van – mondta a босzorkány.

– A kenyér ajándék, könyörgés és varázslat. A kenyér maga az élet!

– Tehát, ha nincs hó, kenyér sem lesz – бólintott a kisbéка.

– Nem lesz kenyér, nem lesz pe-e-erac, sem kalács, só-ő-őт cipó sem lesz szerencsét hozó érmével karácsony e-e-este – sorolta a szarka.

– És miért nem esett a hó? – kérdezte a kisbéка.

A szarka és a босzorkány gondterhelten pillantott fel az égre.

– Azt csak a jóсágos, egyfejű sárkány tudja. Ezért ébresztettelek fel, kisbéка. Meg kell kérdezned – mondta a босzorkány.

– De a sárkány a Felső világban él – rémült meg a kisbéка. – Miért nem megy

креснала възмутено свраката.

– Ти, жабче, си единственото същество от Средната земя, което се е качвало на Горната земя – казала вещицата.

Житцето плачело все по-силно. Свраката разперила криле над нивата, за да го стопли, но колко големи са крилете на една сврака?

– Добре, тръгвам – решило жабчето. – Не знам как, но ще се кача отново на Горната земя!

Вещицата разплела крайчеца на червения си шал, за да откъсне малко парченце и с него наметнала жабчето.

– За теб, жабче.

– Благодаря за шала – жабчето се сгушило в топлата въ̀лна.

– Това не е просто шал, това е обич – казала горската вещица.

Жабчето махнало с шала за сбогом и заподскачало към планината. След малко го настигнала песента на вещицата. Тя пеела на житцето любимата му песен – за щастливите летни дни, за приятелството и радостта от това, че не си сам. Жабчето също запяло. Какво пък, не може да е чак толкова трудно да се качиш на небето, нали? Жабчето изкачило един хълм, после още един и още един. Върхът на планината се губел в облаците. Песента на вещицата останала в полето. Пътят бил стръмен и хлъзгав, било студено, толкова студено, че жабешкият дъх замръзвал. Но жабчето не чувствало студа – може би заради вълшебния шал на горската вещица. В планината било тъй пусто и тихо. Жабчето чувало как трополят копитата на елена по билото и как отронените камъчета се търкалят по стръмнината. Забулени във воали от млечна мъгла, каменните лица на скалите надничали оттук-оттам. Те може би се питали: „Какво прави това жабче в планината посред зима“? Огненият елен препуснал на запад. Билото на планината за миг пламнало в оранжево, но мъглата веднага угасила пламъците и повила в млечна пелена всеки камък и скала.

Внезапно врълхлетели северните ветрове. Разкъсали мъглата, фучали, пищели, ръмжали, докато се гонели около скалите.

– Хей, северни ветрове – извикало жабчето. – Ще ме отведете ли при змея?

Ветровете не отговорили. Може би защото не разбирали жабешки или просто не чули слабото му гласче. Продължили да се гонят, да пеят дивите си песни и дори да вият като вълци – ей така, за забавление.

– Моля ви – квакало жабчето, – кажете на змея, че краставото жабче иска да говори с него!

Но кой би обърнал внимание на нещо толкова малко и незначително? Не и тези разбойници, северните ветрове.

Нощта покрила с черните си коси планинските върхове. Скалите зажумили, защото дори камъните трябва да спят нощем. Златните фибики на Нощта украсили небето. Хората ги наричат звездички. Изведнъж една фибичка полетяла към земята. Горската вещица казвала: „Видиш ли да пада звезда, пожелай си нещо. То със сигурност ще се сбъдне“.

– Пожелавам си утре да се кача на Горната земя! – изквакало жабчето.

fel oda a szarka? Ő tud repülni.

– A Felső világba? A madarak nem tudnak felrepülni a Fe-e-első világba – rikoltotta felháborodottan a szarka.

– Kisbéka, te vagy az egyetlen lény e világról, aki már járt a Felső világban – mondta a boszorkány.

A búzaszemek egyre keservebben zokogtak. A szarka kitárta a szárnyait a búzamező fölé, hogy felmelegítse, de ugyan mekkorák egy szarka szárnyai?

– Rendben van, indulok – határozta el magát a kisbéka. – Nem tudom, hogy hogyan, de újra felmegyek a Felső világba!

A boszorkány felfejtette piros sálja végét, hogy leszakítson belőle egy apró darabkát, amelyet a békára terített.

– Ez a tiéd, kisbéka.

– Köszönöm a sálát – a kisbéka a meleg gyapjába burkolózott.

– Ez nem hétköznapi sál, ez maga a szeretet – mondta az erdei boszorkány.

A kisbéka búcsút intette a sáljával, és ugrándozva az erdő felé indult. Nem sokkal később meghallotta a boszorkány énekét. A búzaszemek kedvenc dalát dúdolta – a boldog, nyári napokról és a barátságról énekelt, és arról az örömről, amit akkor érzel, amikor nem vagy egyedül. A kisbéka szintén dalra fakadt. Hiszen csak nem lehet olyan nehéz feljutni az égbe, nem? A kisbéka megmászott egy dombot, aztán egy másikat, majd megint egy újabbat. A hegy csúcsa felhőkbe burkolózott. A boszorkány éneke a mezőbe vészett. Az út meredek és csúszós volt, és hideg volt, olyan hideg, hogy megfagyott a békalehelet. De a kisbéka nem érezte a hideget – talán az erdei boszorkány varázslatos sáljának köszönhetően. A hegyekben rettenetes kietlenség és csend honolt. A kisbéka hallotta a szarvas patáinak kopogását a hegygerincen és a lehulló kavicsok guruló hangját a meredek hegyoldalon. Itt-ott kikukucsáltak a sziklák tejszínű ködfátyolba burkolt kőarcai. Talán azt kérdezték egymástól: „Mit keres ez a békácska a hegyen a tél közepén“? A tüzes szarvas nyugatnak vágatott. A hegygerincet egy pillanatra narancsos lángok borították el, de a köd azonnal elfojtotta a lángokat és tejszínű vászonba burkolt minden követ és sziklát.

Hirtelen berontottak az északi szelek. Feloszlatták a ködöt, és miközben a sziklák körül kergetőztek, süvítettek, bömböltek és morogtak.

– Hé, északi szelek – kiáltott fel a békácska. – Elvisztek a jóságos, egyfejű sárkányhoz?

A szelek nem válaszoltak. Talán, mert nem beszéltek a békák nyelvét, vagy egyszerűen csak nem hallották halk hangocskáját. Tovább kergetőztek vad dalokat énekelve, és vonítottak, akár a farkasok – csak úgy, szórakozásból.

– Kérlek benneteket – brekegett a békácska –, mondjátok meg a sárkánynak, hogy a varangyos kisbéka akar beszélni vele!

De ki figyelne oda egy ennyire kicsi és jelentéktelen lényre? Ezek a zsványok, az északi szelek aztán nem.

Az Éjszaka fekete haját a hegyek csúcsaira terítette. A sziklák lehunyták szemüket, mert még a köveknek is szükségük van éjjel alvásra. Az Éjszaka arany csatocskáival díszítette fel az eget. Az emberek csillagoknak nevezik őket. Hirtelen az egyik csa-

После се свилю в една скална цепнатина, обраснала с мъх, и заспало. Малко преди да съмне, жабчето вече се катерело по стръмнината. Скалите широко се прозявали с каменни прозявки. Без да бърза, Нощта събирала фибиците си една по една. Денят вече бил изминал половината си път, когато най-накрая жабчето стигнало билото на планината. Каменните лица се усмихвали – ама че смелчага, а?

– Близко ли е върхът? – попитало ги жабчето.

– Върхът?

– Ами да.

– Да!

О, жабчето познавало добре този глас.

– Моля те, ехо, кажи...

– Кажи?

– Как да се кача при змея?

– Змея? – учудило се ехото.

Жабчето обезсърчено погледнало към небето, където се събирали плътни сиви облаци.

– А ако скоча на някой облак?

– Облак! – потвърдило ехото.

Жабчето се зарадвало.

– Ще се кача още по-високо, ще скоча на облак и той ще ме отведе право в двореца на змея.

Да вървиш по билото на планината, е все едно да ходиш по въже. Много е опасно. Жабчето пристъпвало едва-едва, крачката му се пързали по хлъзгавите камъни, а от двете му страни чернеели бездънни урви. Ох, ами ако сега захватат северните ветрове? По едно време гъста, лепкава мъгла прегърнала жабчето. Толкова гъста, че нищичко не се виждало. Постепенно жабчето започнало да различава пухкави опашки и крачка, къдраво руно и най-невероятни муцуни.

– Ура! – извикало жабчето. – Стигнах облаците!

Засилило се и скок! Скочило върху дебел, мързелив облак със слонски хобот. Облакът бил мек, толкова мек и лек, че дори не усетил жабчето. Всеки знае, че облаците са направени от пара и никой не може (колкото и малък да е) да яхне облак.

– Помощ! Помощ! – крещяло жабчето и падало, падало, а шалът му се развявал след него. Изведнъж топло въздушно течение го подхванало и издигнало нагоре.

– Помниш ли ме? – засвиствал нечий глас. – Аз съм вятърът, когото ти спаси през лятото. Коварното ехо ме беше напъхало в торба, за да не му преча да примамва пътниците в пропастта. Ти развърза възлите на торбата и ме освободи.

– Но какво правиш тук? – учудило се жабчето. – Ти си южен вятър, а сега е зима.

– Свраката ме повика!

tocска zuhanni kezdett a föld irányába. Az erdei boszorkány mindig azt mondta: „Ha hullócsillagot látsz, kívánj valamit! Akkor biztosan teljesül a kívánságod”.

– Azt kívánom, hogy holnap jussak fel a Felső világba! – kiáltott fel a kiséka.

Majd meghúzódott egy mohával benőtt sziklahasadékban, és elszenderedett. Kevéssel virradat előtt a kiséka már a meredek hegyoldalon mászott felfelé. A sziklák kőszájaikkal hatalmasakat ásitottak körülötte. Az Éj ráérősen, egyenként gyűjtötte össze a csatocskáit. A Nap már delelőn járt, amikor a kiséka végül felért a hegygerincre. A kőarcok mosolyogtak – micsoda bátor fickó, mi?

– Közel van a csúcs? – kérdezte a kiséka.

– A csúcs?

– Az, igen.

– Igen!

Ó, a kiséka jól ismerte ezt a hangot.

– Kérlek, visszhang, mondd meg...

– Mondd meg?

– Hogy jutok fel a jóságos, egyfejű sárkányhoz?

– Sárkányhoz? – csodálkozott a visszhang.

A kiséka csüggedten nézett fel az égre, ahol sűrű, szürke felhők gyülekeztek.

– És ha felugrom valamelyik felhőre?

– Felhőre! – erősítette meg a visszhang.

A kiséka megörült.

– Még magasabbra mászom, ráugrok egy felhőre, és az majd egyenesen a sárkány palotájához visz.

Hegygerincen menni olyan, mintha kötélen egyensúlyoznál. Nagyon veszélyes. A kiséka aprókat lépegetett, járás közben meg-megcsúszott a síkos köveken, miközben mindkét oldalán feneketlen szakadék feketéllett. Ó, és ha most fújni kezdenek az északi szelek? Egyszer csak sűrű, ragadós köd ölelte át a kisékát. Annyira sűrű volt, hogy az orra hegyéig sem látott. A kiséka lassanként bolyhos farkincákat és lábacskákat, göndör gyapjat és a legvalószínűtlenebb pófákat látta kirajzolódni maga előtt.

– Hurrá! – kiáltott fel a békácska. – A felhőkhöz értem!

Nekiveselkedett, és – hopp! – egy vastag, lusta, elefántormányos felhőre ugrott. A felhő puha volt, annyira puha és lágy, hogy meg sem érezte a kisékát. Mindenki tudja, hogy a felhők vízpárából állnak, és senki sem képes – legyen bármilyen kicsi is – meglovagolni őket.

– Segítség! Segítség! – kiáltott a kiséka, és zuhant, zuhant, a sálja pedig lobbogott utána. Hirtelen meleg légáramlat nyalábolta fel és felfelé repítette.

– Emlékszel rám? – süvítette egy hang. – Én vagyok az a szél, akit megmentetél a nyáron. Az ármányos visszhang egy zsákba dugott, hogy ne akadályozhassam meg: a szakadékba csalogassa a vándorokat. Te kioldoztad a zsák száját és kiszabadítottál.

– De mit csinálsz itt? – csodálkozott a kiséka. – Te déli szél vagy, most pedig tél van.

– A szarka hívott.

A szél a hegy csúcsai körül gyülekező felhők fölé emelkedett. Odafent, a kék ég közepén a sárkány kristálypalotája magaslott. A szél a palota kapuja elé tette le a kisékát.

Вятърът се издигнал над облаците, скупчени около върха на планината. А там горе, по средата на синьото небе, се издигал кристалният дворец на змея. Вятърът оставил жабчето пред портите му.

– Благодаря ти – поклонило се жабчето.

– Дай ми едно конче` от шала си – помолил вятърът. Жабчето не се учудило. Да си вятър, е самотно занимание. Всеки иска да се чувства обичан.

Жабчето дръпнало една червена нишка и я подало на вятъра. Той я грабнал, завъртял се около жабчето и се втурнал на юг. Жабчето боязливо надникнало през стъклените порти на двореца.

– Кой дръзва да ме безпокои? Гръмотевичният глас на змея разтърсил небето и облаците се разбягали като уплашени овчици.

– Това съм аз, краставото жабче – изквакало жабчето.

– Краставото жабче ли? – удивил се змеят. – Ти пък какво правиш тук?

– Трябва да те попитам нещо много важно.

Портите се отворили и жабчето влязло в двореца. Кристалните зали били все така празни и студени. Змеят седял в кристалния си трон и се взирал начумерено в жабчето. Този път той приличал на човек, а не на страшен звяр. Само тялото му било покрито със златни люспи като с блестяща броня.

– Говори, жабче!

– Защо няма сняг? – попитало жабчето с разтреперан глас.

Змеят смръщил чело. Навън притъмняло.

– Няма сняг. Нито една снежинка – змеят така въздъхнал, че жабчето се преметнало през глава. – Няма сняг и няма и да има – изръмжал той. – Няма ли ламя, няма сняг! – Ламя ли? – жабчето примигнало. – Всяка зима ламята се качва на небето и започва юнашка битка – обяснил змеят. – Аз се бия срещу ламята. Ламята се бие срещу мен!

– О, помня тази стара приказка – подскочило жабчето. – Змеят и ламята така се бият на небето, че чак хвърчи перушина!

– Ами, перушина – махнал с ръка змеят. – Хвърчат снежинки! Колкото по-страшна е битката, толкова повече сняг пада на земята. Старите хора казват: голям сняг, голям комат. Знаеш ли какво означава това?

Жабчето кимнало.

– Вещицата ми разказа за житцето. Ако няма сняг, то няма да порасне.

Змеят се навел над жабчето:

– Съжалявам, жабче. Сам нищо не мога да сторя. Седя и чакам ламята вече толкова време, а тя, проклетата, не идва и не идва!

Жабчето изпискало нещо неразбираемо.

– Какво каза? – избумтял змеят.

– Аз съм виновен – събрало сили жабчето. – Аз заключих ламята и дадох ключа на стопана. Сега трябва да я освободя. Моля те, занеси ме обратно на Средната земя.

Змеят за миг се превърнал отново в чудовище, грабнал жабчето и полетял към Средната земя.

– Köszönöm! – hajolt meg a kiséka.

– Adj egy szálát a sáladból! – kérte a szél. A kiséka nem lepődött meg a kérésen. Magányos foglalkozás szélnek lenni. Hisz mindenki szeretetre vágynak.

A kiséka kihúzott egy piros fonalat, és odaadta a szélnek. Az megragadta a fonalat, tett egy kört a kiséka körül, és délnek iramodott. A békácska félénken kukucskaált be a palota üvegkapuján.

– Ki mer engem zavarni? – rázta meg az eget a sárkány mennydörgésszerű hangja, a felhők pedig ijedt báránnyokként szaladtak szerteszét.

– Én vagyok az, a varangyos kiséka – brekegte a kiséka.

– A varangyos kiséka? – csodálkozott a sárkány. – Téged meg mi szél hozott erre?

– Kérdeznem kell tőled valami nagyon fontosat.

A kapu kitárult, és a kiséka bement a palotába. A kristálytermek mind üresek és hidegek voltak. A sárkány a kristálytrónján ült, és komor tekintetét a kisékára szegezte. Ezúttal emberre hasonlított, nem pedig egy félelmetes fenevadra. Csak a testét borították arany pikkelyek, akár egy ragyogó páncél.

– Beszélj, kiséka!

– Miért nem esett a hó? – kérdezte a kiséka reszkető hangon.

A sárkány a homlokát ráncolta. Odakint minden sötétségbe borult.

– Nem esett a hó. Egy pelyhecske sem – a sárkány akkorát sóhajtott, hogy a kiséka átbukfencezett a fején. – Nem esik a hó, és nem is fog – mordult fel. – Ha nem jön el a háromfejű sárkány, nem lesz hó!

– A háromfejű sárkány? – pislogott a kiséka.

– Minden egyes télen a háromfejű sárkány feljön az égbe, és megkezdődik a hósi csata – magyarázta a sárkány. – Én harcolok vele. Ő pedig ellenem küzd!

– Ó, emlékszem erre a régi mesére – ugrott egyet a kiséka. – A gonosz és a jó sáros sárkány olyan csatát vívnak az égben, hogy csak úgy porzik minden!

– Még hogy porzik! – legyintett a sárkány. – Hópelyhek hullnak! Minél hevesebb a harc, annál több hó hullik a földre. Az öregek azt szokták mondani: nagy hó, nagy karéj. Tudod, mit jelent ez?

A kiséka bólintott.

– A boszorkány mesélt nekem a búzáról. Ha nem esik a hó, nem nő meg a búza.

A sárkány a kiséka fölé hajolt.

– Sajnálom, kiséka. Egyedül semmit sem tehetek. Már olyan régóta ülök itt, és várom a háromfejű sárkányt, de ez az átkozott nem és nem jön!

A kiséka artikulálatlanul kiáltott fel.

– Mit mondtál? – mennydörgött a sárkány.

– Az én hibám – szedte össze a bátorságát a kiséka. – Én zártam be a gonosz, háromfejű sárkányt, a kulcsot pedig a tó szörnyének adtam. Most ki kell szabadítanom. Kérlek, vigyél vissza a Középső világba!

A sárkány egy pillanat leforgása alatt újra fenevaddá változott, megragadta a kisékát, és a Középső világba repült vele.

– Szeretnék egy fonalat a sáladból – mondta a sárkány, amikor leszállt a szörny tava mellett. – Magányos foglalkozás sárkánynak lenni.

– Искам конец от шала ти – казал, когато кацнал край езерото на стопана.
– Да си змей, е самотно занимание.

Змеят грабнал червения конец. Крилете му хвърлили златната си сянка като наметало върху езерото. За миг езерото станало златно, а после отново заблестяло в сребърно – покрито с лед, промушен тук и там от остриите стъбла на тръстиките. Стопанът спял зимния си сън в дълбините му – колкото и да викало жабчето, до него не достигал и звук. Ами сега?

– Я виж ти, кой бил тук!

На брега на езерото стоял таласъмът, прегърнал съкровището си.

– Не си ли заминал за Самодивското царство? – учудило се жабчето.

Таласъмът оставил гърнето на земята.

– А, не. Аз оставам тук. Обичам зимата. Тишина, спокойствие, а когато падне сняг, може да видиш стъпките на крадльовците...

Таласъмът погалил гърнето си и погледнал към небето.

– Няма ли най-послед да завали?

– Няма – въздъхнало жабчето.

– Моля! – изкрещял таласъмът. – Няма да вали сняг? Зима без сняг? Така всеки може да се промъкне и да ти открадне златните парички!

– Трябва да събудя стопана – оплакало се жабчето. – Но той спи под леда и не ме чува.

– За какво ти е стопанът? – учудил се таласъмът.

Жабчето разказало какво е научило от змея. Таласъмът се почесал по рошавата глава, после грабнал гърнето и запристъпвал по езерото. Ледът заскърцал под тежестта на стъпките му.

– Опитал ли да разбиеш леда?

– С какво? Жабчето вдигнало едното си краче, за да го покаже на таласъма.

– Ха-ха-ха – хилел се таласъмът.

– Какво смешно, малко, слабичко краченце имаш!

Таласъмът тропнал силно с крак по леда, но къде ти... Ледът бил дебел цяла таласъмска педя! Таласъмът се поколебал, после вдигнал гърнето над главата си, изпръхтял и го стоварил върху езерото. Прас! По леда плъзнала паяжина от пукнатини. Таласъмът се засилил пак и бам! В леда хлътнала малка дупка.

– Бързо бягай на брега, докато не си паднал в езерото – извикало жабчето.

Таласъмът хукнал към брега. А жабчето се навело над дупката и заквакало с всички сили. Най-послед от езерото се подала главата на стопана.

– Здравей, жабче – зарадвал се той. – Защо си будно посред зима? Какво се е случило?

– Няма сняг! – крещял таласъмът от брега. – Бързо давай ключа!

Стопанът изслушал историята на жабчето и без да каже дума, се гмурнал във водата. След малко изскочил отново и оставил ключа на леда.

А саркány megragadta a piros fonalat. A szárnyai, akár egy köpönyeg, arany árnyékot vetettek a tóra. A tó, amelyet jég borított, itt-ott éles nádszárakkal átszűrve, egy pillanatra arany színűvé változott, majd újra ezüstösen ragyogott fel. A szörny téli álmat aludta a mélységben – és akárhogy kiáltozott is a kisbéka, egy hang sem jutott el hozzá. Hát most mi tévő legyen?

– Nézd csak, ki van itt!

A lidérc állt a tó partján a kincsét szorongatva.

– Nem mentél el Tündérorságba? – csodálkozott a kisbéka.

A lidérc letette az agyagedényt a földre.

– Á, nem. Itt maradok. Szeretem a telet. A csendet, a nyugalmat, és amikor havazik, látni lehet a tolvajok lábnyomait...

A lidérc megsimogatta az agyagedényét, és az égre pillantott.

– Nem fog esni a hó végre-valahára?

– Nem – sóhajtott fel a kisbéka.

– Kérlek! – kiáltott fel a lidérc. – Nem fog esni a hó? Tél hó nélkül? Így bárki belopakodhat, és ellophatja az aranyérmécskéimet!

– Fel kell keltenem a szörnyet – panaszkodott a kisbéka. – De ő a jég alatt alszik, és nem hall engem.

– Mit akarsz te a szörnytől? – csodálkozott a lidérc.

A kisbéka elmesélte, mit tudott meg a sarkánytól. A lidérc borzas fejét vakargatta, majd megragadta az agyagedényt, és lépkedni kezdett a tavon. A jég megreccsent a lépte súlyát alatt.

– Megpróbáltad feltörni a jeget?

– Mivel? – a kisbéka felemelte egyik lábcskáját, hogy megmutassa a lidércnek.

– Ha-ha-ha! – kacagott a rém. – Milyen nevetséges, pici, vézna lábcskáid vannak!

A lidérc erősen dobbantott egyet a jégen a lábával, na de... A jég egy egész lidércarasznyi vastagságú volt! A rém elbizonytalanodott, majd a feje fölé emelte az agyagedényt, felhorkantott, és a fazekat erősen a tóhoz vágta. Reccs! A jégen pókhálószerű repedés futott végig. A lidérc újra nekiveselkedett, és bumm! A jégen egy kicsi lyuk keletkezett.

– Gyorsan fuss a partra, mielőtt a tóba esel! – kiáltott a békácska.

A lidérc a partra iramodott. A kisbéka a lyuk fölé hajolt, és teljes erőből kuruttyolni kezdett. Végül csak előtűnt a szörny feje a tóból.

– Szervusz, kisbéka! – örvendezett a szörny. – Miért vagy ébren télen? Mi történt?

– Nincs hó! – rikácsolt a lidérc a partról. – Add ide gyorsan a kulcsot!

A szörny végighallgatta a kisbéka történetét, és anélkül hogy egy szót szólott volna, a víz alá merült. Hamarosan újra felbukkant, és a jégre helyezte a kulcsot.

Iván Andrea fordítása

ЗА АВТОРИТЕ

АНДРЕА ИВАН (1970*) – преводач от български и норвежки. Живее в Будапеща.

БОРИС СИМОВ (1888–1948) – архимандрит, завършил е *Духовната академия в Черновци*. Първата му духовна мисия е в Унгария.

ГЕРГЕЙ ЛАЙОШ КОВАЧ (1985*) – преводач, първият му успешен превод на българска литература е „Немили-недраги“ на Иван Вазов. Живее в Будапеща.

ДЖЕНИ МАДЖАРОВ (1955*) – български етнолог, завършил в Унгария. Живее в България.

ЕМИЛ БАСАТ (1949*) – български културен журналист и литературен критик. Автор на три сборника интервюта с преводачи, единият от които с преводачи от и на унгарски език. Живее в София.

ЛАЙОШ ПАРТИ НАД (1953*) – унгарски писател. Живее в Будапеща.

ЛЕНКЕ ЧИКХЕЙИ (1944*) – българист, преводач, дългогодишен преподавател, доцент в специалността българска филология в Будапещенския университет „Лоранд Йотвюш“. Превела е на унгарски език хиляди страници от съвременни и класически български автори, исторически и научни текстове. Живее в Цеглед, Унгария.

МИЛЕН РУСКОВ (1966*) – български писател и преводач от английски език. Българският носител на *Наградата за литература на Европейския съюз* за 2014 г. На унгарски е издаден романът му „Захвърлени в природата“. Предстои излизането на романа „Възвишение“. Живее в София.

ПЕТЪР КРЪСТЕВ (1965*) писател, преводач, културен антрополог. Превежда от различни езици, главно съвременна българска литература. Преводач и редактор на сборника „Егзотиката на мутанта“, 1993, Алек Попов „Мисия Лондон“, 2004.

СВЕТЛА КЪОСЕВА (1955*) преводач, редактор. Завършва история и философия в СУ „Св. Климент Охридски“. Преподавател в Българското училище в Будапеща.

ЮЛИЯ КРУМОВА (1962*) – преводач на унгарска литература, сътрудник на Унгарския културен институт в България. Живее в София.

ЮЛИЯ СПИРИДОНОВА ЮЛКА (1972*) – българска писателка, сценарист, автор на литература за деца. Живее в София.

A SZERZŐKRŐL

BORISZ SZIMOV (1888–1948) – archimandrita, a *Csernovici Egyetemen* végzett. Az első útja a Magyarországra vezetett.

CSÍKHELYI LENKE (1944*) – bulgarista, műfordító, az ELTE bolgár szakának nyugalmazott docense. Több ezer oldalnyi kortárs és klasszikus irodalmi, valamint történelmi és tudományos szöveget fordított bolgárból. Cegléden él.

DZSENI MADZSAROV (1955*) – Magyarországon diplomázott bolgár etnológus. Szófiában él.

EMIL BASZAT (1949*) – bolgár kulturális újságíró és irodalomkritikus. Három, fordítókkal készült interjúkból álló kötet szerzője, melyek közül az egyiket magyarból, illetve magyarra fordítóknak szentelte. Szófiában él.

IVÁN ANDREA (1970*) – műfordító, norvég és bolgár nyelvből fordít. Budapesten él.

JULIJA KRUMOVA (1962*) – műfordító, a szófiai *Magyar Intézet* munkatársa.

JULIJA SZPIRIDONOVA JULKA (1972*) – bolgár író, forgatókönyvíró, gyerekkönyvek szerzője. Szófiában él.

KJOSZEVA SZVETLA (1955*) – műfordító, szerkesztő. A *Szófiai Szent Kliment Ohridszki Egyetemen* történelmet és filozófiát végzett. A *Bolgár Nyelvoktató Nemzeti-ségi Iskola* tanára.

KOVÁCS GERGELY LAJOS (1985*) – fordító, első kiadásra került bolgárból készült fordítása Ivan Vazov *Bujdosók* című műve. Budapesten él.

KRASZTEV PÉTER (1965*) – író, műfordító, kulturális antropológus. Több nyelvről fordít, de legfőképpen napjaink bolgár irodalmát. A *Mutáns egzotikuma* c. kötet fordítója és szerkesztője (1993) és Alek Popov *London misszió* c. könyvének fordítója.

MILEN RUSZKOV (1966*) – bolgár író és angol fordító. 2014-ben elnyerte az Európai Unió *Irodalmi Díját*. *Nyakig a természetben* c. regénye magyar fordításban is megjelent. *Vazvisenie (Felemelkedés)* c. műve megjelenés alatt áll. Szófiában él.

PARTI NAGY LAJOS (1953*) – magyar író. Budapesten él.

X E M Y C

брой 2/2017 · година xxvi

Списание за култура и
обществен живот

Основано от *Дружеството*
на българите в Унгария през 1991 г.

Издание на *Българското*
републиканско самоуправление

Отговорен издател
г-р Данчо Мусев

Главен редактор
Светла Кьосева

Печат
FesztNet Kft.

Оформление, предпечат
Димитър Русев

Адрес на редакцията
1062 Будапеща, ул. „Байза“ №44

ISSN 1216-2590

H Æ M U S

2/2017 szám · xxvi évfolyam

Társadalmi és kulturális
folyóirat

Alapította 1991-ben
a *Magyarországi Bolgárok Egyesülete*

A *Bolgar Országos*
Önkormányzat kiadványa

Felelős kiadó
dr. Muszev Dancso

Főszerkesztő
Kjoszeva Szvetla

Nyomdai kivitelezésért felelős
FesztNet Kft.

Design, nyomdai előkészítés
Ruszev Dimitar

A szerkesztőség címe
1062 Budapest, Bajza u. 44.

ISSN 1216-2590

